

เอกสารเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นโดย

เอก สุพโปฎก และบุตรธิดา

เพื่อเป็น

ธรรมบรรณาการแจกในงานฌาปนกิจศพ

นางเปี่ยม สุพโปฎก

ผู้วายชนม์

ณ ฌาปนกิจสถาน วัดประยูรวงศาวาส ธนบุรี กรุงเทพมหานคร

เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑

เจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งในไมตรีจิตด้วยดีของท่านผู้มีเกียรติและญาติมิตรทุก ๆ ท่าน บรรดาที่ได้มาแสดงความเสียใจและเห็นใจในความทุกข์โศกของพวกเรา พ่อลูก ในมรณกรรมของ เบี่ยม สุพโปฎก อันเป็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในครั้งนี้ และ

การอนุเคราะห์ช่วยเหลือด้วยประการต่าง ๆ ของบรรดาท่านผู้มีพระคุณทั้งหลาย ไม่ว่าด้วยแรงใจ แรงกาย แรงทรัพย์ หรือแรงศรัทธาปสาทะใด ๆ นับตั้งแต่วันถึงแก่มรณกรรมแล้วนำศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลประกอบพิธีทางศาสนาจนครบกำหนดสตมวาร แล้วบรรจุศพ ตลอดจนบรรดาท่านที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่า ให้เกียรติมาชุมนุมในพิธีประชุมเพลิง เบี่ยม สุพโปฎก ผู้วายชนม์ ณ ที่นี้ ในโอกาสนี้ก็ดี

เจ้าภาพสำนึกว่า ทุก ๆ ท่านมาด้วยความกรุณาปราณี และด้วยความรักใคร่ต่อเบี่ยม สุพโปฎก ผู้วายชนม์ ดังนั้น เจ้าภาพจึงขอถือโอกาสนี้กราบขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง หากปรากฏมีสิ่งใดบกพร่อง อันอาจเนื่องมาจากการต้อนรับหรือการรับรองเป็นไปโดยไม่ทั่วถึงก็ดี หรืออันอาจเนื่องมาจากสาเหตุประการอื่นใดนอกจากที่กล่าวมาก็ดี เจ้าภาพใคร่ขอกราบอภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

(เอก สุพโปฎก)

และลูก ๆ **เจ้าภาพ**

กรุงเทพมหานคร วันอาทิตย์ที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๒๑

โมทนากถา

ผู้เขียนเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนราชวิทยาลัย บางขวาง นนทบุรี ระหว่างปี พ.ศ ๒๔๖๐ ถึง ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ รวมประมาณ ๕ ปีติดต่อกัน ในชั้นมัธยมปีที่ ๓ ถึง ๗ มีเพื่อนร่วมชั้นที่เป็นที่รักใคร่ชอบพอติดต่อพบปะกันบ่อยๆ อยู่ ๓—๔ คน แต่ที่พบปะกันอยู่เสมอและบ่อย ๆ ตลอดเวลามา ๕๐ กว่าปีมานี้ไม่มีขาดเลยนั้นมีอยู่คนเดียว คือ เอก สุพโปฎก สามีของ พี่เบี้ยม สุพโปฎก ผู้วายชนม์ ที่กำลังเขียนถึงอยู่นี้

เอก สุพโปฎก เรียนหนังสือชั้นเดียวกับผู้เขียนที่ราชวิทยาลัยมาหลายปี และรักใคร่ชอบพอกันมาก แม้จะมีอายุมากกว่า อาวุโสในหน้าที่ราชการสูงกว่า และอะไรต่อมิอะไรที่แตกต่างจากกันบ้างมากน้อยอย่างไร แต่ก็มิได้เป็นอุปสรรคขวางกั้นสัมพันธไมตรีและความรักใคร่ชอบพอของเราทั้งสองแต่ประการใดไม่

ผู้เขียนจำได้อย่างแม่นยำ ไม่ว่าผู้เขียนจะยากดีมีจนอย่างไร หรือตกระกำลำบากอยู่แห่งหนตำบลใด เอก เพื่อนรักผู้นี้ ไม่เคยทอดทิ้งหรือทำตัวห่างเหินแต่ประการใด ตรงข้ามเพื่อนคนนี้คอยติดตามถามข่าวคราวถึงตลอดเวลา แม้เมื่อตอนเปลี่ยนการปกครองแผ่นดินในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ในขณะที่ผู้เขียนรับราชการเป็นครูใหญ่ โรงเรียนประจำจังหวัดเชียงราย และกำลังประสบกับมรสุมของชีวิตราชการในขณะนั้น เอก เพื่อนรักคนนี้เองที่เป็นเพื่อนคนเดียวที่ติดต่อสอบถามสารทุกข์สุกดิบไปถึง และในที่สุดก็ได้ช่วยบรรเทาและปลดเปลื้องทุกข์หนักในครั้งนั้น ด้วยการให้ได้โอนจากชีวิตครู ไปรับราชการกระทรวงมหาดไทย อันเป็นหนทางผันแปรชีวิตราชการของผู้เขียนไปสู่ความรุ่งโรจน์ในอีกหลายกรมหลายกระทรวง จนพ้นจากชีวิตราชการ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า "เอก สุพโปฎก" เป็น "มิตรแท้" ของผู้เขียนโดยแท้จริงคนหนึ่ง

พี่เบี้ยม สุพโปฎก ผู้วายชนม์ ศรีภรรยาคนเดียวของ เอก เพื่อนรัก ที่ผู้เขียนเรียกพี่ได้เต็มปากและให้ความเคารพรัก นับถือ เสมือนพี่แท้ ๆ ก็เพราะความเคารพรักและบูชาความดีแท้ของผู้วายชนม์ ในคุณธรรมและ "น้ำใจ" ที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตาปราณีที่

โปรยปรายให้แต่ความชื่นฉ่ำแก่ทุกคนทุกชีวิตเมื่ออยู่ใกล้ท่านผู้นี้ อันเป็นความบริสุทธิ์ที่ยากจักหาได้จาก "ภรรยาของเพื่อน" คนใดในโลกนี้

ผู้เขียนได้ช่วยจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระคุณ และขอตั้งจิตปวารณากราบคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลพิภพ ขอให้กุศลจากบรรณาการส่วนนี้ถ้าหากจักพึงมีพึงได้บ้าง ขอได้โปรดบรรดาลให้วิญญาณของ "พี่เบี่ยม สุพโปฎก" พี่สาวผู้วายชนม์ของผู้เขียน จงประสบสันติสุขในสัมปรายภพ สมดังที่ญาติมิตรทุกคนปรารถนาจงทุกประการ เทอญ

(ทัต สิโรรส)

กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๑

ที่ ศม. ๐๒/๗๑๕๕ ศิริราชมูลนิธิ

๒๗ กันยายน ๒๕๒๐

เรื่อง ตอบรับเงินสมทบทุนศิริราชมูลนิธิ

เรียน คุณเบี่ยม สุพโปฎก และครอบครัว

สิ่งที่ส่งมาด้วย ใบอนุโมทนาบัตรเลขที่ ๖๔๒๙ และใบเสร็จรับเงินเลขที่ ๗๕๗/๓๗๘๕๐

ตามที่ท่านได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินจำนวน ๕,๐๐๐.— บาท (—ห้าพันบาทถ้วน—) ด้วยเช็คเลขที่ ๑๙๗๘๑๔๖ ของธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด เพื่อสมทบทุนจำหน่ายธงวันมหิดล ปี ๒๕๒๐ สำหรับไว้ซื้อเครื่องมือ, เครื่องใช้ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้โรงพยาบาลศิริราช นั้น

มูลนิธิ ฯ ได้รับไว้แล้วด้วยความขอบคุณยิ่ง และจะได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการบริจาคต่อไป และขออนุโมทนาในส่วนกุศลสาธารณประโยชน์ของท่านครั้งนี้ด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ศาสตราจารย์นายแพทย์ดิเรก พงศ์พิพัฒน์)

กรรมการผู้จัดการ

นางเบี่ยม สุพโปฏก

ชาตะ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓

มตะ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

[illegible]

[illegible] พ.ศ. [illegible]

[illegible] พ.ศ. [illegible]

นางเบี้ยม และเพื่อน ๆ

៤ [illegible]

ก. เลขที่ 6429

ศิริราชมูลนิธิ

คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

อนุโมทนาบัตรนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

นางเปี่ยม สุพโปฎกและครอบครัว

ได้บริจาคสมทบทุน ศิริราชมูลนิธิ เป็นจำนวนเงิน — ๕,๐๐๐ — บาท (ห้าพันบาทถ้วน)

ตามใบเสร็จรับเงิน เล่มที่ ๗๕๗ เลขที่ ๓๗๔๕๐

ขออนุโมทนาในส่วนกุศลสาธารณประโยชน์ครั้งนี้ด้วย ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย จงคุ้มครองให้ท่านปราศจากสรรพโรคาพาธ อุปัทวันตราย และดลบันดาลให้ท่านเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาล เทอญ,

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๗ เดือน กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๐

(ลงนาม) เหรัญญิก

(ลงนาม) ผู้ทำการแทนองค์ประธานกรรมการ

ประวัติ

นางเบี้ยม สุพโปฎก เกิดเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ตรงกับวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีชวด โทศกจุลศักราช ๑๒๖๒ ร.ศ. ๑๑๙ ที่จังหวัดสิงห์บุรี เป็นพุทธมามกโดยกำเนิด มีความเลื่อมใสโดยยึดมั่นถือมั่นในธรรม และดำเนินชีวิตประจำวันตามแนวของพุทธธรรมโดยสม่ำเสมอตลอดมาจนชนมาวสานต์ จึงนับได้ว่าได้บำเพ็ญตนเป็นพุทธมามกที่ดีที่สุดคนหนึ่ง

ถึงแก่กรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐

นางเบี้ยม สุพโปฎก เป็นบุตรของ นายอี นางนิ่ม มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันอยู่หลายคนแต่ได้ถึงแก่มรณกรรมไปเป็นส่วนมากเมื่อยังเด็ก คงเหลือที่มีชีวิตอยู่เพียง ๒ คนพี่น้อง คือ

๑. นางเบี้ยม สุพโปฎก และ

๒. นางบุญเจือ ด้วงวงษ์

นางเบี้ยม สุพโปฎก ได้ทำการสมรสกับนายเอก สุพโปฎก เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๖๓ และมีบุตรธิดาด้วยกัน รวม ๖ คน คือ

๑. ด.ช. เฉลิม สุพโปฎก ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้เพียงขวบเดียว

๒. นางเพ็ญศรี สุพโปฎก ได้ทำการสมรสกับ พ.ต.อ. สุนิตย์ ปัณยาวนิชย์ และได้ถึงแก่มรณกรรมไปแล้ว

๓. นางภารดี สุพโปฎก สมรสกับ นายไพจิตร ลุลิตานนท์ มีบุตรี ๑ คน คือ ด.ญ. ดลจิตร ลุลิตานนท์

๔. นางสาวศรีศุภ สุพโปฎก

๕. นายแพทย์จรุงแสง สุพโปฎก สมรสกับ ทันตแพทย์หญิง บังอร (นิธิอุทัย) ท.บ. มีบุตรธิดา ๒ คน คือ

๑. ด.ญ. นลินี และ ๒. ด.ช. วสันต์

๖. นายสุรชัย สุพโปฎก

โดยปกติ นางเบี่ยม สุพโปฎก เป็นคนมัธยัสถ์และขยันขันแข็งในการทำงาน ไม่ชอบอยู่ว่าง ดังนั้นเมื่อเข้าสู่ชีวิตสมรสใหม่ ๆ จึงได้ประกอบการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นการปรุงน้ำอบไทย และการจัดทำดอกไม้แห้งสำหรับบูชาพระออกจำหน่ายเป็นงานอดิเรก ออกจำหน่ายแก่ประชาชน จัดซื้อเอาไปเป็นพุทธบูชาตามธรรมนิยมของพุทธศาสนิกชน ซึ่งนอกจากเป็นรายได้ส่วนหนึ่ง ยังเป็นงานอดิเรกที่ควรแก่การนิยมแล้ว ยังเป็นงานที่ช่วยบรรเทาความกังวลใจถ้าหากจักเกิดขึ้นด้วย นับว่าเป็นผู้ที่ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์

นางเบี่ยมเคยติดตามสามี ซึ่งได้ย้ายไปรับราชการประจำสำนักราชเลขาธิการในล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๘ ที่เมืองโลซาน ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ แต่ปรากฏว่าไปอยู่ได้เพียงปีเดียว ก็เดินทางกลับ พร้อมกับบุตร ๒ คน คือ เด็กหญิงศรีศุภ กับ เด็กชายจรุงแสง และด้วยความอาทรในบุตรชายคนเล็กที่กำลังตั้งท้องได้กำหนดจะคลอดด้วย คงปล่อยให้สามีรับราชการอยู่ในราชสำนักเมืองโลซานต่อมาอีกเป็นเวลาตั้ง ๗ ปี

นางเบี่ยมผู้วายชนม์ นอกไปจากเป็นคนมัธยัสถ์ ยังมีปกติเป็นคนสันโดษ รักสงบ มีความอดทน ซื่อสัตย์ กตัญญู รักความเป็นธรรม ใจบุญกุศล โอบอ้อมอารี มีน้ำใจเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และยังมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก จนปรากฏเป็นที่รักใคร่ชอบพอในหมู่ญาติมิตรสหายโดยทั่วไป สรุปแล้ว ผู้วายชนม์เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นญาติที่ดีของพี่น้อง เป็นมิตรที่ดีของเพื่อนฝูง เป็นภรรยาที่ดีของสามี และเป็นมารดาที่ดีของลูก ๆ ด้วย

นางเบี่ยม ฯ ล้มป่วยด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองตีบ ได้นำเข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราชอยู่ประมาณ ๗ เดือน และได้ถึงแก่มรณกรรมที่โรงพยาบาลเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๒๐ เวลา ๐๔.๐๐ น.

เบี้ยมจ๋า

มรณกรรมที่มาพรากเธอจากฉันไป เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ก่อให้เราเกิดความรันทดสลดใจเป็นอย่างยิ่ง เป็นความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิต และคงจักเป็นการเศร้าสลดอีกนานแสนนาน เพราะเราได้อยู่เป็นคู่ครองกันมาเป็นเวลายาวนาน นับได้ถึงกึ่งศตวรรษกว่า หรือ ๕๖ ปีมาแล้ว จากวันสมรสของเรา เมื่อเธอมีอายุเพียง ๒๐ ปี และฉัน ๒๑ ปี

ในชีวิตคู่อันร่วมกันระหว่างเราทั้งสองที่ต่างก็ได้ทราบซึ้งในความรักจากน้ำใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เป็นความสำนึกของฉันที่ฝังลึกและแนบแน่นอยู่ในความทรงจำที่ไม่เคยลืมเลือน ยามใดที่ฉันรำลึกถึงเธอ ยามนั้นความดีของเธอก็ผุดขึ้นเป็นเงาตามตัวเสมอ ฉันขอยืนยันว่า เธอนั้นปกติเป็นคนสันโดษ รักสงบ ซื่อสัตย์ กตัญญู รักความเป็นธรรม ใจบุญกุศล โอบอ้อมอารี อดทน ไม่เห็นแก่ตัว มีน้ำใจเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และเผื่อแผ่แก่ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเสมอ จึงเป็นที่รักใคร่ชอบพอในหมู่ญาติ และมิตรสหายโดยทั่วไป

สรุปแล้วเธอนั้น สมกับเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นญาติที่ดีของพี่น้อง เป็นมิตรที่ดีของเพื่อนฝูง และเป็นภรรยาที่ดีที่สุดของฉัน เป็นมารดาที่ดีที่สุดของลูก ๆ

ลูกทุกคนของเราสำเร็จการศึกษา โดยได้รับปริญญาบัตร ประกาศนียบัตรต่าง ๆ กัน มีการแพทย์ การพาณิชย์ รัฐศาสตร์การทูต และภาษากับวรรณคดีฝรั่งเศสนั้น ก็เพราะความเอาใจใส่ต่อการศึกษาของลูก และอบรมสั่งสอนเขาด้วยดี จากเธอผู้เป็นมารดานั่นเอง แล้วผลลัพธ์ก็คือ ทุกคนสามารถยืนอยู่บนขาของตนเองโดยประกอบอาชีพอันเป็นหลักฐาน

"ไปไม่กลับ — หลับไม่ตื่น — ฟื้นไม่มี — หนีไม่พ้น"

ข้อความอันเป็นวลีที่กล่าวข้างบนนี้ได้ถูกเขียนขึ้นเพื่อเป็นคติเตือนใจ ไว้ ณ สุสานแห่งวัดมกุฎกษัตริยาราม เธอได้จดจำเอามา รู้สึกว่าเธอสนใจมาก ถึงกับท่องบ่นอยู่เสมอ เมื่อเธอใกล้เจ็บหนัก ดูความสนใจของเธอต่อวลีทั้งสี่ดังกล่าวยิ่งมากขึ้น ทำเอาฉันใจหาย แล้วในที่สุดวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ก็มาพรากเธอจากเราไป นับว่าเธอถึงพร้อมซึ่งสติและจากไปด้วยความสงบ โดยตาทั้งสองข้างหลับสนิท อันเป็นการแสดงว่าเธอหมดห่วงหมดกังวล เพราะได้ทำหน้าที่ของมารดาโดยสมบูรณ์แล้ว ทั้งนี้เป็นผลสำเร็จที่น่าภูมิใจ และสมกับ

ปณิธานที่เธอยึดถือ "ต้องการให้ทุกคนเป็นสุข" ขอให้ดวงวิญญาณของเธอจงประสบแต่ความสุข—สันติ ณ สุขคติภพนั้น ๆ เถิด

ด้วยอานิสงส์และเนื้อนาบุญใด ๆ ที่บรรดาญาติมิตรได้ร่วมกันบำเพ็ญให้มาแล้ว ขอได้เป็นปัจจัยอำนวยผลให้บังเกิดประโยชน์สุข แด่ เบี่ยม สุพโปฎก ภรรยาสุดที่รักของฉัน ในคติภพนั้นๆ ตลอดชั่วกาลนาน และด้วยแรงศรัทธาในกุศลที่เราได้ร่วมกันสร้างไว้ ขอให้เป็นพลานิสงส์ดลบรรดาลให้เราได้เกิดมาร่วมชาติ — ร่วมทุกข์ — ร่วมสุข — ร่วมศาสนา และเป็นคู่ครองกันเยี่ยงภพนี้ชาตินี้กันอีกตลอดไปทุกภพ ทุกชาติ เทอญ

(เอก สุพโปฎก)

กรุงเทพมหานคร พฤหัสบดีที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๑

กราบเท้าแม่สุดที่รัก — สุดที่บูชาของลูก

การเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะของแม่ผู้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก ในระยะหลัง ๆ นี้ ทำให้ลูก ๆ หนักใจที่ได้เห็นอาการป่วยของแม่มิได้ทุเลาลงบ้างเลย จึงพากันวิตกว่า โรคภัยไข้เจ็บของแม่คงจักไม่ทอดเวลาไว้อีกนานสักเท่าใดนัก แม่ก็คงจะถูกพรากจากพวกเราลูก ๆ ไปเป็นแน่ ภายหลังต่อจากความรู้สึกของลูก ๆ ไม่ช้าเท่าใดนัก มรณกรรมของแม่ก็มาถึงเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ อันเป็นวันที่ลูก ๆ ต้องรันทดสลดใจ สุดจักหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ ลูก ๆ จะเศร้าโศรกและเสียดายอยู่อีกนานสักเท่าใดไม่สามารถจะกล่าว หรือบันทึกเอาไว้ ณ ที่นี้ได้

ลูก ๆ รำลึกและยังจำได้เสมอถึงในอ้อมอกที่แสนจะอบอุ่นจากน้ำใจของแม่ ทุกครั้งที่โอบอุ้มเอาลูก ๆ ไว้ยามเมื่อเยาว์วัย หรือแม้เมื่อเจริญวัยแล้วก็ตาม ยามเมื่อลูกได้รับความทุกข์ แม่ไม่เคยทอดทิ้งลูก ๆ เลย แม้ชีวิตของลูก ๆ จะเคยได้สัมผัสกับสารพัดสิ่งแห่งความเริงรมย์ ซึ่งจะประมวลเข้าด้วยกันแล้วนำมาเทียบกับความอบอุ่นในอ้อมกอดของแม่ จะได้สักกะผีกของหนึ่งในล้านก็หาไม่ แม่จ๋าแม่ผู้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก แม้อายุของลูก ๆ จะได้ผ่านมาแล้วเป็นเวลาถึง สาม—สี่สิบปี ลูกๆ ก็ไม่เคยลืมอ้อมกอดอันแสนจะอบอุ่นของแม่เลย ต่อจากนี้ไปเมื่อไรเล่า ลูกจึงจะได้พบและเป็นลูกของแม่อีก ลูก ๆ ได้ทำบุญใส่บาตรแล้วกรวดน้ำให้แม่ พร้อมด้วยคำอธิษฐาน "ขอให้ลูก ๆ ได้เกิดเป็นลูกของแม่อีก จงทุกภพทุกชาติเถิด

ในที่สุดลูก ๆ ขอตั้งจิตอธิษฐาน ด้วยอานิสงส์แห่งเนื้อนาบุญใด ๆ ที่ลูกได้สร้างสมไว้ หรือด้วยเดชะกุศลที่ได้บำเพ็ญมาแล้ว หรือที่จะบำเพ็ญในโอกาสต่อไป และด้วยแรงศรัทธาของความรักใคร่สนิทต่อกันในระหว่างเรา พ่อ — แม่ และลูก ๆ ขอให้เป็นผลดลบันดาลให้ลูก ๆ ได้เกิดเป็นลูกพ่อ ลูกแม่เหมือนในภพนี้ จงทุกภพทุกชาติ และขอให้แม่สุดที่รักสุดที่บูชาของลูก ๆ จงได้เสวยสุข — สันติ ณ สุขคติภูมินั้น ๆ เทอญ

จากลูก ๆ ของแม่

ศาสนาโดยประสงค์

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

นโม พุทฺธาย

๑. **ถาม**: คนเราต้องนับถือศาสนาทำไม ไม่นับถือไม่ได้หรือ ?

๑. **ตอบ**: ศาสนาแปลรวมว่า คำสั่งสอน. ลองนึกดูถึงคนแต่ครั้งยังเป็นชาวป่าอยู่ด้วยกัน แม้เป็นครอบครัวน้อย ๆ ก็ต้องมีหัวหน้าปกครอง แล้ต้องแนะนำสั่งสอนกันให้เว้นจากการไม่ควรทำ ให้รู้จักทำการที่ควรทำเพื่อเลี้ยงชีพแล้เพื่อป้องกันอันตรายต่าง ๆ, นี้เป็นคำสั่งสอนในทางเป็นอยู่ จำต้องมีแล้ต้องนับถือกัน ภายหลังเกิดภัยอันตรายต่าง ๆ ขึ้นที่คนเหล่านั้นรู้ไม่ถึง เช่นฟ้าผ่า ต้นไม้ล้มทับ ภูเขาไฟระเบิด หินพัง คนเจ็บไข้ขึ้นในปัจ-จุบัน จนถึงคนเกิดคนตายจึงมีความอยากรู้ว่าเป็นเพราะอะไร. ก็เกิดมีผู้แสดงเป็นผู้รู้ขึ้นด้วยหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้อ้างถึงผู้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นผู้บันดาลเช่นนั้นเช่นนี้ แล้ตนนี่แหละเป็นผู้ติดต่อกับท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ. คนไม่รู้ตามเป็นจริงก็เชื่อ แล้ทำตามคำแนะนำ จนถึงอ้อนวอนเพื่อให้ท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์โปรดปรานแล้ประทานสิ่งที่ตนต้องการ, นี้เป็นคำสั่งสอนในทางปฏิบัทตามลัทธิ (หรือสรณะ). แม้จะผิดหรือถูกอย่างไรก็ตามคำสั่งสอนนั้น ๆ ก็ย่อมให้สำเร็จประโยชน์แก่คนผู้นับถือในยุคนั้น ๆ ได้บ้าง เพราะย่อมทำให้อุ่นใจไม่ว้า-เหว่ทั้งในเวลาเป็นอยู่ทั้งในเวลาที่จะตาย. แม้ในบัดนี้มีในบางประเทศบังคับให้ยกเลิกการนับถือศาสนา (พระเจ้า) แต่ก็ยังให้นับถือคำสั่งสอนของหัวหน้าซึ่งเป็นลัทธิการเมืองอย่าง

๑. ซึ่งก็นับว่าเป็นศาสนาส่วนหนึ่งอยู่นั่นเอง. แต่น่าสงสัยว่าการที่ยังเป็นอยู่เช่นนั้นได้ ก็เพราะยังมีการปั่นให้เกิดอลหม่านกันขึ้นอยู่ทั้ง

การภายในทั้งการภายนอก, ถ้าสงบลงเมื่อไร ก็น่าจะมีผู้สนใจค้นหาศาสนาที่เห็นว่าจะช่วยให้ได้สุขในภายหน้าขึ้นอีก แล้ก็ปรากฏว่าเปนเช่นนี้, เพราะคนยังชื่อว่าตายแล้วต้องเกิดอีกเปนอันมาก. ถึงมีคนเห็นว่าตายสูญอยู่บ้างก็มีส่วนน้อย, จึงมีผู้แสวงหาที่พึ่ง และนับถือศาสนา.

ศาสนาแม้ไม่ใช่การอาชีพโดยตรง, แต่ศาสนาที่ดีย่อมเปนอุปการะแก่การอาชีพให้ดำเนิรไปในทางที่ดี แล้ทำคนให้เปนคนดีวางใจกันได้เปนต้น. คนที่ไม่มีศาสนายากที่จะไว้วางใจกัน เพราะไม่มีหลักในใจเสียเลย จงคิดดูเถิด.

๒. ถ: ถ้าศาสนาแปลว่า คำสั่งสอน, พระพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธะท่านผู้รู้แล้ว ผู้ตื่นแล้ว (ไม่ใช่ตื่นเต้น) เพราะไม่หลงไปตามอารมณ์นั้น ๆ ที่มาประสพ หมายเอาพระสัมมาสัมพุทธะ ท่านผู้รู้ชอบเองก่อนกว่าผู้อื่นในยุคนั้น, คริสตศาสนา ก็แปลว่า คำสั่งสอนของพระคริสต์หรือไครัสต์ ซึ่งเปนนามของพระเยซู, โมหะมัดศาสนาหรือศาสนาโมหะมัด ก็แปลว่า คำสั่งสอนของพระโมหะมัดซึ่งพวกที่นับถือ ๆ ว่าเปนผู้มาจากพระเจ้า, แล้ศาสนาพราหมณ์ ก็แปลว่า คำสั่งสอนของพวกที่ถือพระพรหมว่าเปนพระเจ้า เช่นนั้นหรือ ?

๒. ต: คิดว่า คงเปนเช่นนั้น.

๓. ถ: พระคัมภีร์ที่แสดงข้อความในศาสนาเหล่านั้น เกิดขึ้นอย่างไร

๓. ต: ในคริสตศาสนา แสดงว่า ท่านผู้เปนสาวกวิเศษในศาสนาเขียนขึ้นไว้ แล้อ้างว่าเขียนขึ้นด้วยพระเจ้าดลใจให้เขียน. ท่านผู้เขียนนั้นหลายคนด้วยกัน ต่างคนก็ต่างเขียน แล้ต่างคนก็อ้างว่าพระเจ้าดลใจให้เขียนเหมือนกัน แต่ข้อความก็ไม่ลงกันบ้าง, เช่นพระคัมภีร์เก่ากล่าวว่าพระเจ้าเปนตัวเปนตนร้องสั่งลงมาจากฟ้าให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้, แต่พระคัมภีร์ใหม่แก้ว่า พระเจ้าเปนนามธรรม (สปีริต) เปนต้น.

ส่วนศาสนาโมหะมัดนั้น ดูเหมือนแสดงว่า พระโมหะมัดขึ้นไปว่า พระอัลล่าห์แสดงพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ให้เห็น, พระโมหะมัดจำมาจากฝันแล้วให้จารึกไว้เปนพระคัมภีร์เปนคราว ๆ.

ส่วนพระพุทธศาสนาแสดงว่า ตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน, พระสาวกได้ฟังแล้วจำ ๆ ไว้, ภายหลังพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากได้ทูลขอพรแด่พระพุทธเจ้าว่า ถ้าได้ทรงแสดงธรรมอันใดในที่ลับหลังพระอานนท์,

ขอได้โปรสทรงแสดงธรรมนั้นแก่พระอานนท์อิกคราวหนึ่ง. พระพุทธก็ทรงรับ. เพราะฉะนั้นพระอานนท์จึงจำพระพุทธศาสนาส่วนพระธรรมไว้ได้. ถึงพระสาวกอื่น ๆ ก็ทรงจำไว้ได้ แต่ไม่มีชื่อปรากฏเหมือนพระอานนท์, เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระมหาเถระเกรงว่าพระพุทธศาสนาจะฟั่นเฟือน จึงพร้อมกันช่วยกันตรวจตราร้อยกรองเข้าเปนระเบียบเรียกสังคายนาเปนคราว ๆ มา จนถึงจาลึกลงในใบลานที่ลังกาทวีป. ส่วนที่มาปรากฏในประเทศสยาม ท่านนักปราชญ์ทางโบราณคดีสันนิฏฐานว่าสืบมาทางพระโสณะแล้พระอุตตระ ซึ่งทางศาสนประวัติกล่าวว่า มาแผ่พระพุทธศาสนาทางสุวรรณภูมิ.

ศาสนาพราหมณ์ก็มีพระคัมภีร์ ได้ความจากผู้ถือพระพรหมเปนใหญ่ผู้หนึ่งว่า เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้สิ่งต่าง ๆ เสร็จแล้วได้สร้างฤษีขึ้นไว้ ๑๐ ตน เรียกว่าพรหมบุตรแล้เล่าเรื่องการสร้างนั้นให้ฤษี ๑๐ ตนนั้นฟังเพื่อได้นำมาบอกเล่าแก่ผู้อื่นในภายหลัง, ฤษี ๑๐ ตนนั้นจะได้บอกเล่าเรื่องนั้นแก่ใครต่อไปจนถึงได้เรียบเรียงเปนตำราขึ้น แล้ใครเปนผู้เรียบเรียงคนแรก ผู้นั้นก็ไม่ทราบ. ส่วนพวกที่ถือพระศิวะเปนใหญ่ ก็แสดงว่าพระศิวะสร้าง, แต่พวกที่ถือพระพิษณุเปนใหญ่ ก็แสดงว่าพระพิษณุสร้าง. แต่พวกถือพระพรหมเปนใหญ่เรียกว่าพราหมณ์ (หมายความว่าเผ่าพันธ์แห่งพระพรหม) อ้างว่า พระศิวะแล้พระพิษณุ ไม่ใช่ตัวพระเปนเจ้า เปนแต่ภาคพระเดชแล้พระคุณของพระพรหมเท่านั้น, ผู้ไม่เข้าใจภายหลัง ยกเอาพระเดชแล้พระคุณของพระพรหม ตั้งขึ้นเปนพระเปนเจ้าอีก ๒ จึงเปนพระเปนเจ้าทั้ง ๓. เรื่องนี้ก็น่าจะเปนไปได้ เพราะเรื่องราวที่ปรากฏเกี่ยวเข้ามาในทางพระพุทธศาสนาในขั้นต้นก็มีแต่กล่าวถึงพรหมไม่ปรากฏว่ามีกล่าวถึงพระศิวะแล้พระพิษณุ. พระศิวะแล้พระพิษณุพึ่งปรากฏในภายหลัง.

๔. ถ: ข้อความในศาสนาเหล่านั้นกับข้อความในพระพุทธศาสนา เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

๔. ต: ค่อนข้างจะเกินสามารถย์ที่จะตอบให้ถูกต้องเรื่องศาสนาต่าง ๆ ได้, เพราะข้าพระเจ้าไม่ได้เรียนศาสนาเหล่านั้น, ถึงในพระพุทธศาสนา ก็ไม่กล้าที่จะแสดงว่าเปนผู้รู้เข้าใจตลอด. ส่วนที่ได้พูดไปก็ตามแบบแผนที่ท่านได้แสดงไว้ แล้ที่ได้พบปะได้ศึกษาบ้างเท่านั้นที่ยังไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจแล้ยังไม่ได้พบยังมีอีกมาก, เพราะฉะนั้นจะตอบให้ถูกตลอดคงไม่ได้.

๕. ถ: จงตอบตามเค้าความแล้ความเข้าใจ พอได้ความเถิดที่ไม่เข้าใจ ก็จงยกไว้?

๕. ต: ถ้าเช่นนั้น ก็พอได้ แต่ไม่อาจยืนยันว่า คำที่กล่าวตอบนั้นจะต้องถูกทั้งหมด.

เข้าใจว่า คริสตศาสนา ศาสนาโมหะมัด แล้ศาสนาพราหมณ์หรือพรหม ถึงมีนามพระเจ้าต่าง ๆ กัน คือ คริสตศาสนาแสดงว่าพระยะโฮวาเปนพระเจ้า, ศาสนาโมหะมัดแสดงว่า พระอัลล่าห์เปนพระเจ้า, ศาสนาพราหมณ์กล่าวว่า พระพรหมหรือพระศิวะหรือพระพิษณุด้วยเปนพระเจ้า, แต่เค้าความก็คงเปนรอยเดียวกัน คือแสดงยืนยันว่าพระเจ้านั้น ๆ เปนผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์สร้างสัตว์ต่าง ๆ ตลอดถึงสิ่งต่าง ๆ เช่นภูเขาต้นไม้เปนต้น แล้คอยปกครองรักษาสิ่งที่ท่านสร้างให้เปนไปโดยเรียบร้อย คอยลงโทษผู้ทำผิดด้วยทรงบันดาลให้ถึงทุกข์ต่าง ๆ คอยบำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำชอบถูกพระหฤทัยพระเจ้าด้วยทรงบันดาลให้ได้สิ่งที่ประสงค์สำเร็จ หรือได้ความสุขสำราญในปัจจุบันบ้าง ให้ไปตกนรกหรือให้ขึ้นสวรรค์ในเมื่อตายแล้วบ้าง โปรดคนที่นับถือแล้อ้อนวอนพระองค์ กริ้วหรือเกลียดคนที่ไม่นับถือพระองค์ ถ้าคนนับถือพระองค์ ไปเบียดเบียฬข่มเหงพวกถือศาสนาอื่น เช่นฆ่า ทำร้ายร่างกาย หรือทำลายทรัพย์สมบัติของเขา หรือแย่งเอาเสีย, พระองค์ก็โปรส ผู้ทำเช่นนั้นไม่ผิด, พระองค์โปรสให้ขึ้นสวรรค์ไปอยู่กับพระองค์. เหตุการณ์อะไรเปนไปต่าง ๆ เช่นโรคภัยไข้เจ็บหรือฝนตกฟ้าร้อง น้ำมากน้ำน้อยเปนต้น ก็ว่าเปนเพราะพระเจ้าทรงบันดาลทั้งนั้น. พระเยซูคริสต์เปนผู้มาจากหรือมาแทนพระยะโฮวา, พระโมหะมัดมาจากหรือมาแทนพระอัลล่าห์. ส่วนในศาสนาพราหมณ์ว่า พระพิษณุเปนเจ้าได้อวตารมาเปนคนบ้าง สัตว์บ้าง เพื่อปราบปรามผู้ทำผิดหลายคราว. ส่วนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงเรื่องโลกหรือการสร้างโลกโดยตรงเลย ทรงแสดงแต่สุขทุกข์แล้เหตุแห่งสุขแล้ทุกข์มีประการต่าง ๆ ให้ผู้ฟังใช้ปัญญาตรองตามโดยเหตุแล้ผล ให้ได้ความรู้ความเข้าใจด้วยตนเองแล้วจึงเชื่อ ไม่ได้ทรงบังคับกดขี่ให้เชื่อด้วยไม่เข้าใจ, แล้ทรงแสดงว่า ความดีหรือความชั่วตนเองทำแก่ตนเอง, พระองค์เปนผู้บอกหนทางให้ดำเนินเท่านั้นจะตกนรกหรือขึ้นสวรรค์ ก็เพราะกรรมที่ตนทำไว้. พระองค์ไม่ได้เกลียดโกรธใครหรือรักใคร แต่มีพระกรุณาหวังสุขประโยชน์แก่เขาทุกถ้วนหน้า, ถึงคนผู้นับถือพระองค์ ถือศาสนาของพระองค์ ไปข่มเหงเบียด

เบียฬคนถือศาสนาอื่นตลอดถึงสัตว์ ก็คงเป็นบาปทั้งนั้นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไป ก็เป็นไปตามเหตุผลแล้ตามธรรมดา พระองค์ไม่ได้เป็นผู้มาแทนใคร หรือมาจากพระเจ้าองค์ใด เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ พระองค์ก็เป็นผู้ครองเรือน ยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า แต่อาศัยพระสติแล้พระปัญญา จึงได้ตรัสรู้จริงเห็นจริงขึ้น. ในศาสนาโมหะมัดแสดงว่า คนที่เกิดมาแล้ว จะเป็นอย่างไรต่อไป แล้จะตายอย่างไรเมื่อไร ก็มีประวัติลิขิตไว้ที่พระแท่นหินอันใหญ่โตของพระอัลล่าห์บนสวรรค์เสร็จแล้ว. ใครจะเป็นอย่างไรผิดไปจากลิขิตนั้นไม่ได้เป็นอันขาด, แล้ดูเหมือนกล่าวว่า ตราไว้ที่หน้าผากด้วย ถึงในศาสนาพราหมณ์ก็ว่ามีเรียกว่าพรหมลิขิต, แต่ดูเหมือนหมายเอากำหนดที่สุดชีวิต แล้จะตราไว้หน้าผากหรือที่ไหนไม่ทราบ.

๖. ถ: ถ้าพระเจ้านั้น ๆ ได้ทรงสร้างสัตว์แล้มนุษย์ตลอดถึงสิ่งต่าง ๆ แล้คอยทรงบันดาลให้เป็นไปตามพระประสงค์, พระองค์ทรงสร้างท่านผู้เป็นศาสดาในศาสนาอื่น ให้เป็นข้าศึกแก่พระองค์ทำไม, เพราะพระองค์ไม่ทรงทราบ หรือเพราะมีพระประสงค์เช่นนั้น ถ้าเพราะมีพระประสงค์เช่นนั้น ทำไมจึงลงโทษคนที่ถือศาสนาของศาสดาอื่นที่พระองค์เองทรงสร้างด้วยมีพระประสงค์เช่นนั้นให้ไปตกนรกหมกไหม้เล่า จะเป็นยุติธรรมอย่างไร ?

๖. ต: บางศาสนา พวกถือศาสนานั้นกล่าวว่า พระเจ้าผู้สร้างไม่มีพระประสงค์เช่นนั้น เมื่อทรงสร้างก็มีพระประสงค์จะให้มนุษย์ที่พระองค์ทรงสร้างนับถือจำเพาะพระองค์, แต่เพราะถูกผีปีศาจผู้เป็นศัตรูของพระเจ้าแกล้งบันดาลดลใจให้คิดผิดเห็นผิดไป, คนนั้น ๆ บางคนจึงไปตั้งตัวเป็นศาสดาแข่งขันกับพระองค์ บางคนไปนับถือศาสนานั้น ๆ นอกจากพระองค์. เมื่อเช่นนี้พระองค์ก็ต้องลงโทษให้ไปตกนรกเป็นต้น.

๗. ถ: ถ้าเช่นนั้น พระองค์ทรงสร้างผีปีศาจมาทำไม เพื่อให้เป็นข้าศึกแก่พระองค์หรือ ?

๗. ต: เขาอ้างผีปีศาจนั้น เมื่อแรกก็เป็นเทวดาอยู่ในพวกพระเจ้า แต่ไปทำผิดเข้า ถูกพระเจ้าขับไล่เสียจากพวก จึงไปเป็นผีปีศาจคอยแกล้งพระเจ้า บันดาลดลใจคนที่พระเจ้าสร้างให้เห็นผิดถือผิดไปต่าง ๆ.

๘. ถ: ถ้าเช่นนั้น เมื่อพระเจ้าสร้างเทวดาผู้จักทำผิด แล้จักต้องถูกพระเจ้าขับไล่ไปเป็นผีปีศาจนั้นพระองค์ไม่รู้หรือ, ถ้ารู้ก็ทรงสร้างทำไม. แล้ก็ว่าพระเจ้าทรงอำนาจ

บันดาลให้สิ่งที่พระองค์สร้างแล้เหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นไปตามพระประสงค์ทั้งหมด ทำไมจึงไม่ทรงบันดาลให้ผีปีศาจนั้นสาบสูญไปเสีย หรือเอาไปตกนรกเสีย จะได้ไม่อยู่คอยเป็นข้าศึกแก่พระเจ้า, หรือพระเจ้าหมดอำนาจ สู้อำนาจของผีปีศาจที่พระองค์สร้างเองไม่ได้ จึงไพล่ไปโทษคนที่ผีปีศาจบันดาลดลใจแทน, เหมือนดังคนมีลูกเล็ก ๆ ยังไม่รู้จักผิดไม่รู้จักชอบอยู่ในปกครอง, ตัวเองไม่คอยแนะนำสั่งสอน แต่กลับปล่อยให้คนที่ฉลาดในการล่อลวงให้ทำผิด, ครั้นเด็กนั้นทำผิด ก็ลงโทษเด็กต่าง ๆ แต่ไม่ทำอะไรแก่ผู้ล่อลวงที่เป็นต้นเหตุเลย เช่นนี้ท่านจะเห็นยุติธรรมไหม หรือพระเจ้าไม่มีกรุณาแก่คนที่ท่านสร้างมานั้น ?

๘. ต: ข้าพระเจ้าไม่ชำนาญในเรื่องนั้น ตอบไม่ได้.

๙. ถ: ขอยกไว้ก่อนก็ได้, ขอถามอีกว่า ในพงศาวดารของชาติต่าง ๆ เคยปรากฏว่า คนประเทศ ๑ ถือศาสนาที่อ้างว่ามีพระเจ้าผู้สร้างแล้ผู้บันดาลองค์ ๑ ยกกองทัพไปรบกับอีกประเทศ ๑ ผู้ถือศาสนาที่อ้างว่ามีพระเจ้าผู้สร้างแล้ผู้บันดาลอีกองค์ ๑ ต่างหาก, บางคราวพวกที่ยกไปรบชนะ ปราบพวกเจ้าของถิ่นที่ถือพระเจ้าองค์ ๑ ให้พ่ายแพ้อยู่ในอำนาจ ตลอดถึงวิหารอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาก็ถูกทะลายป่นปี้ บางพวกเลยสาบสูญ บางคราวพวกเจ้าของถิ่นเดิมที่ถือศาสนา ๑ ต่างหาก รวบรวมกำลังได้กลับตีพวกที่รุกไปก่อนให้กลับพ่ายแพ้, บางคราวพวกที่เคยมีอำนาจมากกลับเสื่อมถอย เสียถิ่นดินแดนหลุดไปจากอำนาจ ชนชาติต่าง ๆ นั้นถือศาสนาที่อ้างว่ามีพระเจ้าผู้สร้างต่างกันก็มี องค์เดียวกันก็มี. บางคราวผู้เป็นประธานในศาสนา ๑ ชักชวนคนหลายประเทศ ที่ถือศาสนาอย่างเดียวกันได้หลายแสน ยกไปรบอีกพวก ๑ ที่ถือศาสนาต่างกัน เพื่อจะแย่งเมืองศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เกิดของพระเจ้า หรือท่านผู้มาจากพระเจ้าที่ตนนับถือ จากอำนาจของพวกต่างศาสนา แต่กลับถูกตีแตกกลับมาเป็นหลายคราว เสียชีวิตคนที่นับถือพระเจ้าองค์นั้นตั้งแสน พร้อมทั้งทรัพย์ แต่ก็ไม่สำเร็จ, จะถือว่าพระองค์ไหนบันดาลดลเล่าแล้บางคราวภัยต่าง ๆ เช่นแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วมกันดารอาหาร โรคต่าง ๆ แล้การรบราฆ่าฟันกันเป็นต้น เกิดขึ้นในประเทศของคนผู้ถือศาสนาที่อ้างว่า พระเจ้าทรงสร้างแล้บันดาลนั้นทำชีวิตแล้ทรัพย์สมบัติของคนที่นับถือแล้อ้อนวอนพระเจ้า ให้เสียไปเป็นอันมาก ยิ่งกว่าคนผู้ไม่นับถือพระเจ้านั้นเสียอีก,

บางคราวปืนใหญ่ที่ว่า พระเจ้าทรงบันดาลให้ปัญญาแก่คนที่นับถือพระองค์ทำขึ้นกลับยิงวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างขึ้นสำหรับพระเจ้านั้นพังทะลายป่นปี้หมด, ดังนั้น จะให้เห็นว่าพระเจ้าองค์ไหนโปรสบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้นเล่า. พระเจ้าผู้สร้างแล้ทรงบันดาลได้ตามพระประสงค์ ไม่ทรงพระกรุณาแก่คนที่ท่านสร้างและนับถือท่านหรือ จึงสร้างมาแล้วก็ทำเล่นต่าง ๆ หรือทรงเห็นเป็นสนุก. อนึ่ง มนุษย์ที่พระเจ้าทรงสร้างมานั้น ก็ไม่เสมอกัน: บางคนยากจนขัดสนเต็มที, บางคนพอทำพอกิน, บางคนมั่งมีล้นเหลือ, บางคนโง่, บางคนฉลาด, บางคนรูปร่างดี, บางคนรูปร่างเลวทรามเป็นต้น, พระเจ้าไม่ทรงกรุณาโปรสมนุษย์ที่พระองค์ทรงสร้างมาเสมอกันดอกหรือ หรือเลือกที่รักที่ชัง คนที่ยากจนขัดสนจนถึงต้องอดตายแล้ฆ่าตัวตายเพราะอดก็มี, คนเช่นนี้พระเจ้าทรงสร้างมาทำไม, ถ้าไม่สร้างมาจะดีกว่า, เขาจะได้ไม่ลำบาก, คนเช่นนี้ จะให้เขาขอบพระคุณพระเจ้าผู้สร้างอย่างไร ?

๙. ต: ท่านถามมากมายนัก ข้าพระเจ้าตอบไม่ได้แล้ขอหยุด อย่าถามในเรื่องศาสนาอื่นต่อไปเลย ถ้าต้องการจะทราบจงไปถามท่านผู้รู้ผู้ชำนาญในศาสนานั้น ๆ เถิด หรือจะอ่านดูในข้อความในหนังสือแสดงกิจจานุกิจด้วยก็ได้, ถ้าจำพวกศาสนาคริสเตียนจะดูคำเล็กเชอร์ของนายพันเอกอิงเกอร์โซลชาวอเมริกันด้วยก็ได้, มีผู้ได้แปลแล้ได้พิมพ์เป็นภาษาไทยไว้ก็มี.

๑๐. ถ: ถ้าเช่นนั้นสนทนากันในเรื่องพระพุทธศาสนาเถิด พระพุทธเจ้านั้นรู้อะไรแล้รู้อย่างไร จึงเป็นผู้ตื่นอยู่ไม่หลง ?

๑๐. ต: การรู้นั้นจะมีรสชาตหน้าตาเป็นอย่างไรแน่ เกินความสามารถ์ที่จะแสดงให้จะแจ้งได้ เพราะเรารู้ไม่ถึง, เหมือนดังคนที่ได้กินของมีรสอร่อยสิ่งหนึ่ง ย่อมรู้จักรสของนั้นจำเพาะตัว, คนอื่นที่ยังไม่ได้กินจะรู้ด้วยไม่ได้, ต่อเมื่อใครได้กินด้วย จึงรู้ได้จำเพาะผู้กินนั้นอีก, แต่ถ้าแสดงตามแบบที่ท่านแสดงไว้ ก็คือ ตรัสรู้ญาณทั้ง ๓ คือ บุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้ระลึกได้ถึงกายคือปัญจขันธ์อันสืบต่อกันที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อน ๑, จุตูปปาตญาณ รู้จุติแล้เกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นต่าง ๆ กัน เพราะกรรมที่ทำไว้ต่าง ๆ กัน ๑, อาสวักขยญาณ รู้สิ้นอาสวะกิเลส ๑, หรือรู้ปฏิจจสมุปบาทธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น หรือรู้อริยสัจจ์ ๔ แต่โดยความก็อย่างเดียวกัน, การตรัสรู้แล้ผลของการตรัสรู้ก็อย่างเดียวกัน คือรู้ธรรมดาแล้หมดกิเลส

ที่หมักหมมดองอยู่กับจิตต์ หายความตื่นเต้น จึงเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ เพราะไม่หลงยินดียินร้ายไปตามอารมณ์นั้น ๆ ที่มาประสพ เหมือนคนที่ตื่นจากฝันแล้ว ไม่หลงเชื่อเรื่องราวต่าง ๆ ที่ฝันเห็นในเวลายังไม่ตื่นฉะนั้น, คนนอนหลับฝันเห็นเรื่องราวต่าง ๆ ย่อมยินดีในเวลาที่ฝันเห็นว่าได้ประสพอารมณ์ที่ดี. ย่อมยินร้ายเสียใจเศร้าโศก โกรธแค้น หวาดกลัวในเวลาที่ฝันเห็นว่าได้ประสพอารมณ์ไม่ดีต่าง ๆ, ย่อมเฉย ๆ ในเมื่อฝันเห็นว่าได้ประสพอารมณ์ที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว, แต่ก็หลงยึดว่าเป็นการจริงทั้งนั้น, ต่อเมื่อตื่นขึ้นรู้สึกตัว รู้ว่าฝัน จึงหายหลงหายยึด ไม่ยินดียินร้ายไปตาม แต่บางคนถึงตื่นแล้ว ก็ยังระลึกไปตามให้เกิดความยินดียินร้ายขึ้นอีกบ้างแต่อย่างไร ๆ ก็คงเห็นว่า การที่ฝันเห็นมาแล้วไม่ใช่จริงอยู่นั่นเองข้อนี้ฉันใด. ผู้ไม่รู้ตามเป็นจริง ย่อมเห็นรูปร่างบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง โผฏฐัพพะบ้าง เรื่องที่ใจนึกบ้าง ว่าเป็นจริงเป็นการจริง แลยินดีในเมื่อได้ประสพอารมณ์ที่ดี, ยินร้ายเสียใจโกรธแค้นหวาดกลัวในเมื่อได้ประสพอารมณ์ที่ไม่ดี เพราะเห็นเป็นจริงแลยึดถือมั่น. ส่วนท่านผู้รู้นั้นไม่เห็นเช่นนั้น ท่านเห็นว่าอารมณ์นั้น ๆ ที่มาประสพ เกิดขึ้นชั่วคราวแล้วก็ดับไป แล้วเกิดขึ้นใหม่ วนเวียนอยู่เสมอไม่คงที่เป็นธรรมดา จึงไม่ยึดถือมั่นแลเป็นผู้ตื่นอยู่ เพราะไม่ฝันตื่น ๆ เห็นว่าเป็นจริงเป็นจัง ก็ฉันนั้น. ท่านผู้ตื่นอยู่เช่นนั้น ย่อมไม่มีเจตนาจะทำความชั่วทุจจริต ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียฬตนเองแลผู้อื่นเลยแม้สักน้อย เพราะความหลงเป็นเหตุให้ทำเช่นนั้นไม่มีเสียแล้ว, คนผู้ยังหลงอยู่ไม่ตื่นเท่านั้นแลจึงทำ. การฝันในเวลาหลับนั้นไม่สู้สำคัญเพราะไม่นานแลไม่ถึงกับจะทำร้ายผู้อื่นได้มาก. ส่วนการฝันตื่นนั้นแลสำคัญนักเพราะเป็นไปนานมาก อาจไม่รู้จักตื่นตลอดชีวิต แลอาจทำร้ายแก่คนอื่นได้มากมาย, เพราะฉะนั้น คนช่างคิดในกาลก่อนบางคนจึงกล่าวว่า ความตื่นของชีวิตก็คือที่สุดของชีวิต หรือที่สุดของชีวิตก็คือความตื่นของชีวิตก็ได้, แต่ข้าพระเจ้าอยากจะกล่าวว่า ถึงที่สุดของชีวิตอาจไม่เป็นความตื่นของชีวิตก็ได้: ผู้หวังจะเป็นใหญ่เป็นโตในโลกมากบ้างน้อยบ้าง ก็เพราะฝันตื่น ๆ นั้นเอง. ท่านผู้รู้ตื่นอยู่โดยชอบเองนี้แล ชื่อพุทธะหรือสัมมาสัมพุทธะ ท่านได้มีกรุณาเอ็นดูแก่คนอื่น จึงได้ยอมพร่าสุขส่วนตัว เที่ยวแนะนำสั่งสอนคนอื่นให้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพื่อได้ประสพสุขประโยชน์ตามสมควร, คำสั่งสอนของท่านนั้นชื่อว่าพระพุทธศาสนา.

๑๑. ถ: พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก่อนแต่ได้ตรัสรู้ พระองค์เป็นคนอย่างไร แลเหตุใดจึงได้ตรัสรู้ ?

๑๑. ต: พระองค์เป็นพระโอรสใหญ่ของพระเจ้าสุทโธทนศากยะกษัตริย์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมายาเทวีเป็นพระชนนี, แต่พระชนนีทิวงคตเสียเมื่อประสูติพระโอรสได้ ๗ วัน, พระนามเดิมว่าสิทธัตถะ พระองค์ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะงามพร้อม ถูกต้องตามตำราเก่า จนได้มีคำทำนายไว้ว่า ถ้าพระองค์ทรงครองฆราวาส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีอำนาจปกครองประชาชนโดยธรรมตลอดทวีป ถ้าเสด็จออกทรงผนวชจักได้เป็นพระศาสดาเอกในโลก. พระราชบิดาได้ทรงทำนุบำรุงด้วยการบริหารสำหรับขัตติยะกุมารเป็นอย่างดี, เมื่อมีพระชนมายุสมควร ก็ได้ทรงจัดให้ศึกษาศิลปวิทยาในสำนักอาจารย์ที่ดีจนสำเร็จแล้ว ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา แต่คนมักเรียกว่าพิมพา ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงเทวทหะ มีปราสาทเป็นที่เสด็จอยู่ ๓ องค์ เพื่อให้เหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ มีนางบำเรอพรั่งพร้อมตลอดทั้งกลางวันกลางคืน จนพระชนมายุได้ ๒๙ มีพระโอรสด้วยพระนางยโสธราองค์ ๑ ทรงพระนามว่าราหุล. ถึงดังนั้น พระองค์ก็มิได้ทรงลุ่มหลงไปในกามสุขสมบัติที่สมบูรณ์นั้น ทรงตระหนักพิจารณาความเป็นไปของสิ่งทั้งปวงโดยเหตุผลอยู่เสมอ จนคราว ๑ ทรงดำริเห็นว่าความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์มีประจำอยู่แก่สัตว์ที่เกิดมาทุกถ้วนหน้า, สัตว์ที่เกิดมาแล้ว ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย เหมือนกันหมด ไม่เลือกว่าจะเป็นชนิดไหน เหมือนเชื้อที่ไฟเผา ในที่สุดก็คงเป็นถ่านเถ้าเหมือนกันหมดฉะนั้น, แล้ทรงน้อมเข้ามาสู่พระองค์ว่า ถึงพระองค์เองก็เป็นเช่นนั้น ไม่พ้นไปได้ จึงทรงเบื่อหน่ายความเป็นอยู่แห่งพระองค์ ทรงหวังจะแก้ทุกข์เหล่านั้นที่มีแก่พระองค์ แล้แก่คนอื่น จึงเสด็จออกทรงบำเพ็ญเพียรแสวงหาอุบายเป็นเครื่องพ้นจากทุกข์เหล่านั้น; ในชั้นต้น ได้ทรงทดลองศึกษาในสำนักคณาจารย์ที่เขานิยมกันในเวลานั้น จนหมดความรู้ของอาจารย์แล้ว ก็ไม่สมพระประสงค์ จึงทรงหลีกไปบำเพ็ญทุกกรกิริยา ทำพระกายให้ลำบากต่าง ๆ อย่างที่เขานับถือกัน คืออดพระอาหาร กลั้นลมหายใจเป็นต้น ก็ไม่สำเร็จอีก ภายหลังทรงเลิกการทรกรรมพระกายเสีย ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตต์โดยอุบายที่ชอบ จึงได้ตรัสรู้ธรรมอย่างยิ่งโดยถูกต้องไม่ผิดพลาด กล่าวความตามนัยแห่งบางพระสูตร เท่วธาวิตักกะสูตร ถือเอาความโดยย่อว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงเริ่มความเพียรไม่ย่อหย่อน ตั้งสติมั่นไม่ฟั่นเฟือน กายก็สงบ จิตต์ก็ตั้งมั่น มีอารมณ์ (ที่ยึดหน่วง) อันเดียว สงัดจากกาย สงัดจาก

อกุศลทั้งหลาย เข้าถึงฌาน (ความเพ่ง) ชั้นที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔, เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนั้นแล้ว พระองค์ทรงน้อมจิตไปจำเพาะเพื่อรู้ระลึกตามไปได้ถึง (กายอันเป็นสังขาร) ที่อาศัยอยู่ในกาลก่อนตั้งแต่ ๑ ชาติ ๒ ชาติ ๓ ชาติ ฯล ฯ จนถึงบัดนี้ (นี้แสดงว่า ผู้รู้ ไม่ใช่กายอันเป็นสังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งแต่ในกาลก่อนจนบัดนี้), นี้เป็นวิชชาที่ต้นที่พระองค์ได้บัลลุ; ทรงน้อมจิตที่มั่นเช่นนั้นไปจำเพาะ เพื่อรู้จุติ (ความเคลื่อน) แลอุปบัติ (ความเข้าถึงคือเกิด) ของสัตว์ทั้งหลาย ก็เห็นสัตว์ทั้งหลาย ที่เคลื่อนอยู่ ที่อุปบัติอยู่ เลว ประณีต มีพรรณะดี มีพรรณะชั่ว ถึงสุข ถึงทุกข์ เป็นไปตามกรรม (ที่ทำไว้ดีหรือชั่ว) ด้วยจักษุทิพย์อันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ (นี้แสดงว่า ผู้รู้เห็นชัดว่า กรรมเป็นเหตุ ให้สัตว์เป็นต่าง ๆ กันเป็นส่วนผล) นี้เป็นวิชชาที่ ๒ ที่พระองค์ได้บัลลุ. ทรงน้อมจิตที่ตั้งมั่นเช่นนั้นไปจำเพาะ เพื่อรู้ความสิ้นอาสวะ (คือความเป็นไปผิด ๆ ที่ดองหมักหมมอยู่) ก็ทรงรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงว่า (๑) นี้ทุกข์ (คือปัญจขันธ์อันเป็นกองทุกข์อยู่เป็นธรรมดา), (๒) นี้เหตุให้เกิดทุกข์ (คือตัณหา ความดิ้นรนใจ เพราะอยากได้สิ่งที่ชอบเพราะอยากเป็นภาวะที่ชอบ เพราะอยากปราศไปจากสิ่งแลภาวะที่ไม่ชอบ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ร้อน), (๓) นี้ความดับทุกข์ คือดับตัณหา), (๔) นี้ข้อปฏิบัติ เป็นเครื่องดำเนินถึงความดับทุกข์; แลรู้แจ้งชัดว่า (๑) นี้อาสวะ คือกาม (ความใคร่ที่ดองหมักหมมอยู่), นี้อาสวะคือภพ (ความยึดว่าเป็นเราที่ดองหมักหมมอยู่) นี้อาสวะคืออวิชชา (ความไม่รู้ตามความจริง หรือความเข้าใจผิดที่ดองหมักหมมอยู่), (๒) นี้เหตุให้เกิดอาสวะ (คือตัณหา), (๓) นี้ความดับอาสวะ, (๔) นี้ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องดำเนินถึงความดับอาสวะ, (ความ ๒ นัยนี้ น่าจะหมายว่า ทุกข์คือปัญจขันธ์เป็นอารมณ์ที่พึงยึดถือ ส่วนอาสวะเป็นกิเลสที่เข้าไปยึดถืออารมณ์คือทุกข์นั้น). เมื่อพระองค์รู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสวะคือกาม อาสวะคือภพ อาสวะคืออวิชชา, เมื่อพ้นแล้ว ก็เกิดความรู้ว่าพ้นแล้ว, ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์คือการปฏิบัติอันเป็นส่วนเหตุ ได้อยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว, กิจอื่นที่จะต้องเป็นอย่างนี้อีกไม่มี, นี้เป็นวิชชาที่ ๓ ที่พระองค์ได้บัลลุแล้ว. วิชชาเหล่านี้เกิดขึ้นกำจัดอวิชชาเสีย ดังแสงสว่างเกิดขึ้นกำจัดมืดเสีย ดังนี้. พระองค์ตรัสรู้ลำพังพระองค์เองสมพระประ-

สงค์ได้ทรงเปล่งอุทานคาถา ถือเอาความว่า เมื่อใด ธรรมคือเหตุแล้ผลปรากฏแก่ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ ซึ่งเรียกว่าพราหมณ์. เมื่อนั้น ความสงสัยของท่านย่อมสิ้นไป (อธิบายว่า) เหตุแล้ผลอาศัยกันเป็นไป เมื่อเหตุยังคงเป็นไปอยู่ผลก็เป็นไปอยู่, ถึงจะดับไปเพราะเหตุอย่าง ๑ ก็คงเกิดขึ้นใหม่เพราะเหตุอย่างอื่น วนเวียนกันไป, เพราะยังไม่หมดเหตุทั้งสิ้น) ๑, เมื่อใด ธรรม คือการสิ้นไปแห่งเหตุ ปรากฏแก่ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ ซึ่งเรียกว่าพราหมณ์, เมื่อนั้น ความสงสัยของท่านย่อมสิ้นไป (อธิบายว่า เมื่อหมดเหตุทั้งสิ้นที่จะก่อผลต่อไปแล้วก็คงเหลือแต่ผล เมื่อหมดผลของเหตุเก่า ไม่มีเหตุอื่นใหม่ที่เป็นผู้ก่อแล้ว ก็เป็นอันหมดกัน) ๑. เมื่อใด ธรรม (คือเหตุแล้ผลแล้การสิ้นเหตุทั้ง ๒ ประการนั้น) ปรากฏแก่ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ ซึ่งเรียกว่าพราหมณ์, เมื่อนั้น ท่านย่อมกำจัดมารแล้เสนาเสียได้ ผ่องใสอยู่ เหมือนพระอาทิตย์ยังอากาศให้สว่างไสวอยู่ ฉะนั้น ๑. เมื่อพระองค์ตรัสรู้เองแล้ว ทรงเห็นสัตว์โลกยังหนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส แต่พระธรรมที่พระองค์ได้บัลลุถึงละเอียดนัก จะทรงสั่งสอนให้ตรัสรู้ตามยาก จึงทรงท้อพระหฤทัย แต่อาศัยพระกรุณาใหญ่ แล้ทรงสอดส่องเห็นสัตวโลกที่มีกิเลสน้อยก็มีอยู่มาก อาจตรัสรู้ตามได้, ส่วนผู้ที่ยังมีกิเลสหนา มีปัญญายังอ่อนอยู่ก็จักได้อบรมอินทรีย์ให้แก่ขึ้น เป็นนิสสัยปัจจัยต่อไป. จึงทรงตั้งพระหฤทัยที่จะทรงแสดงธรรมสั่งสอนสัตว์, แต่นั้นได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมสั่งสอนพระภิกษุ ๕ รูป ที่เรียกพระปัญจวัคคีย์เป็นต้นไป. คำสั่งสอนที่พระองค์ทรงแสดงนั้นส่วนที่เป็นความดีความชอบตามธรรมดา พระองค์ทรงแนะนำให้ปฏิบัท แต่ไม่บังคับเป็นอาณา, ถ้าใครปฏิบัทตาม ก็ได้ประสพสุขประโยชน์ตั้งแต่เบื้องต่ำจนถึงเบื้องสูงตามสามารถย์ เรียกพระธรรม. กฎข้อบังคับสำหรับหมู่ที่พระองค์ทรงบัญญัติ เพื่อปกครองคนที่ได้ความเชื่อความเลื่อมใสแล้วบวชตามพระองค์ เรียกพระวินัย. รวมทั้ง ๒ อย่างนั้น เรียกว่าพระศาสนา. ถ้าต้องการทราบให้ละเอียด จงอ่านดูในหนังสือพุทธประวัติ ตลอดถึงสังคีติกถาเถิด.

๑๒. ถ: พระธรรมกับพระวินัย อย่างไหนจะสำคัญกว่ากัน ?

๑๒. ต: จงคิดดูเองเถิด พระธรรมนั้น เข้าใจว่ามี ๒ ประเภทคือ เป็นส่วนเหตุที่พึงปฏิบัทหรือดำเนิรตาม เพื่อบัลลุผลที่ประสงค์ ๑ เป็นส่วนผลที่พึงบัลลุถึง เพราะได้ปฏิบัทเหตุ (ตลอดถึงธรรมที่ไม่ใช่เหตุไม่ใช่ผล) ๑. ส่วนพระวินัยเปรียบเหมือนรั้วที่กั้น

๒ ข้างทางเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเดิรไปตามทาง ไม่ไกลออกไปนอกจากทาง ถ้านับเข้าในธรรมทั้ง ๒ ประเภท ก็เปนส่วนเหตุ, แล้พระวินัยนั้นเปนเครื่องรักษาหมู่ ทำคนในหมู่ผู้ประพฤติตาม ให้มีความประพฤติสม่ำเสมอกันเปนอันดี. แต่ก็ยังมีบางท่านอ้างใจบริสุทธเปนใหญ่ ไม่เอื้อเฟื้อต่อพระวินัย. ส่วนข้าพระเจ้าเห็นว่าจะเอามาปนกันไม่ควร. เพราะพระวินัยเปนกฎสำหรับหมู่: ทุก ๆ หมู่ที่ดีหรือแม้ไม่ดี ย่อมมีกฎสำหรับหมู่อยู่เปนพื้น, เพื่อรักษาระเบียบให้ดี จะอ้างใจที่บริสุทธเปนใหญ่เสียหมดอย่างธรรมะไม่ควร. ถ้าจะถือเช่นนั้น การบัญญัติพระวินัยจะมีประโยชน์อะไร, ใครจะศึกษาพระวินัยทำไมเล่า. อนึ่งสิกขาบทที่พระศาสดาทรงบัญญัติไว้ ถ้าจะถือใจบริสุทธเปนใหญ่ ก็ควรยกเว้นพระอรหันต์ ผู้บริสุทธิ์ถึงที่สุดแล้วทั้งหมด นี่ก็ไม่เช่นนั้น, แม้พระอรหันต์ ก็ต้องถือพระวินัยเปนหลักด้วย. พระอนุรุทธเถระแม้เปนพระอรหันต์แล้ว ไปอยู่แรมคืนในเรือนร่วมกับมาตุคาม ในเมื่อยังไม่ได้มีบัญญัติสิกขาบทห้ามการอยู่เช่นนั้น, พระศาสดายังทรงติแล้ทรงยกเปนเหตุบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุ ห้ามการนอนในเรือนร่วมกับมาตุคามในราตรี เพราะเพื่อรักษาหมู่ภิกษุให้มีระเบียบเปนอันดี ไม่ให้อ้างเลศยกใจบริสุทธขึ้นเปนข้ออ้าง. แต่ถ้าเพียงแต่ประพฤติตามพระวินัยเท่านั้น ไม่มุ่งประพฤติธรรมเปนหลักหรือเปนเป้าที่มุ่งหมายก็จะได้อานิสงส์เพียงไม่ต้องร้อนใจเพราะไม่ประพฤติล่วงเท่านั้น ไม่ได้ความสงบจิตต์แล้ความรู้ซึ่งเปนผลของการประพฤติธรรม. ลองนึกดูถ้าพระศาสดาจะมีเพียงพระวินัยเท่านั้น, แล้พระวินัยนั้นล้วนแสดงว่าถ้าประพฤติล่วงข้อนั้น ๆ ต้องโทษอย่างนั้น ๆ ออกเรื่อยไป, ถ้าประพฤติตามได้ตลอด ก็ได้อานิสงส์เพียงไม่เดือดร้อนใจเท่านั้น ก็ไม่น่าจะมีใครสมัครมาบวชในพระศาสนานัก. อนึ่ง ก่อนแต่ทรงบัญญัติพระวินัย ตามเรื่องก็มีปรากฏว่า ภิกษุได้บัลลุพระอรหันต์เปนอันมากมาแล้ว เช่นพระปัญจวัคคีย์ แล้พระบุราณชฎิลพันองค์เปนต้น, จะว่าท่านเหล่านั้นไม่มีศีลก็ไม่ได้, เพราะอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาวาจา กล่าวชอบ สัมมากัมมันตะ ทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ เปนส่วนศีลอยู่แล้ว ซึ่งพระอริยะต้องบำเพ็ญก่อน จึงได้บัลลุอริยผล, ศีลนี้เปนศีลทางใจแท้, แต่ถ้าจะไม่มีวินัยอันเปนส่วนศีลอีกส่วนหนึ่ง เข้าช่วยเปนรั้วแล้ว, หมู่ภิกษุจะอากูลสักปานใด, เพราะผู้ที่เข้ามาบวช ต่างชาติต่างสกุล ต่างชั้นกัน แล้ต่อ ๆ มาก็ไม่ใช่จะมีศรัทธาเลื่อมใสปฏิบัติธรรมตั้งแต่ต้นจนถึง

ที่สุดเหมือนกันหมด แต่มีพระวินัยเป็นรั้วอยู่แล้ว ยังมีภิกษุไม่ตั้งใจศึกษา แล้ที่ตั้งใจประพฤติล่วงด้วยไม่ละอายแก่ใจอยู่อีกก็มากน้อย.

๑๓. ถ: พระพุทธศาสนานั้นสอนอย่างไร ?

๑๓. ต: ส่วนพระธรรม สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงด้วยใจตามเหตุผลก่อน จึงเชื่อแล้ปฏิบัติตาม ไม่ได้สอนให้หลับตาเชื่อโดยไร้เหตุผลเหมือนศาสนาอื่น ๆ จงดูในกาลามสูตรที่พระศาสดาทรงแสดงแก่กาลามชนเป็นหลักเถิด. แต่ถึงจะไม่ได้ตริตรองโดยเหตุผล ถ้าบุคคลได้ปฏิบัติตามโดยถูกต้องแล้ว ก็คงได้ผลดีอยู่นั่นเอง. เพราะข้อปฏิบัติเหล่านั้นเป็นการดีไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียฬตนแล้คนอื่น.

๑๔. ถ: พระพุทธศาสนาสอนเพื่อประโยชน์อะไร ?

๑๔. ต: ในชั้นแรกหรือโดยตรง สอนให้รู้ตามเป็นจริง เพื่อเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอไม่หลงแล้สิ้นทุกข์ใจ อันเป็นทุกข์อย่างสำคัญ เช่นธัมมจักกัปปวัตตนะสูตร แสดงปฏิปทาข้อปฏิบัติที่เป็นเครื่องดำเนินถึงความสิ้นทุกข์, อนัตตลักขณะสูตร แสดงลักษณะของอนัตตา, อาทิตตปริยายะสูตร แสดงปริยายแห่งของร้อนเป็นต้น, ล้วนแสดงให้รู้ตามเป็นจริงทั้งนั้น. แต่เพราะผู้มีปัญญาสามารถย์ต่าง ๆ กัน: บางพวกมีกิเลสมาก มีปัญญาน้อย มีอินทรีย์ยังอ่อน ไม่อาจรู้ตามได้มีอยู่มากพึ่งไปก็เพียงพออบรมเท่านั้น ไม่ได้รับประโยชน์โดยตรง ก็จะเปล่าประโยชน์ไป, พระศาสนาก็จักไม่เป็นประโยชน์ทั่วถึงแก่คนทุกชั้น เพราะฉะนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนตั้งแต่ประโยชน์เบื้องต้นจนถึงเบื้องปลาย รวมลงในประโยชน์ ๓ อย่าง: คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๑ ประโยชน์ภายหน้า ๑ ประโยชน์อย่างยิ่ง ๑ ให้เหมาะแก่ชั้นของคน, เปรียบเหมือนผู้ฉลาดเลือกสิ่งของให้แก่เด็กเล็กเด็กใหญ่ แล้ผู้ใหญ่ตลอดถึงคนแก่ให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งของที่ให้นั้นทั่วถึงกัน.

ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบันนั้น ทรงสั่งสอนน้อยได้ยกมาแสดงเป็นตัวอย่างดังนี้:—

๑. **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการทำธุระตามหน้าที่ คือศึกษาเล่าเรียน หรือแสวงหาทรัพย์ หรือทำกิจการอันเป็นหน้าที่เป็นต้น ในทางที่ถูก.

๒. **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษากิจการและทรัพย์เหล่านั้นไม่ให้เสื่อมเสียไปด้วยเหตุอันไม่สมควร.

๓. **กัลยาณมิตตตา** มีเพื่อนเป็นคนดี คือ ไม่คบคนชั่ว.

๔. **สมชีวิตา** เลี้ยงชีวิตสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้เป็นต้น.

สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในภายหน้า ก็ทรงสั่งสอนน้อย แต่ยังมากกว่าประโยชน์ในปัจจุบัน ได้ยกมาแสดงพอเป็นตัวอย่างดังนี้:—

๑. **สัทธาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความเชื่อ ด้วยได้ตริตรองตามเหตุแล้ผล เช่นเชื่อว่าทำดีจักได้สุข ทำชั่วจักได้ทุกข์, คนที่ดีมีความสุข ก็เพราะทำดีไว้ คนที่ชั่วมีความทุกข์ ก็เพราะทำชั่วไว้.

๒. **สีลสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยศีล คือ ตั้งใจรักษากายวาจาใจให้ดี เว้นมุ่งเบียดเบียฬกัน กล่าวเพียงศีล ๕ คือเว้นมุ่งล้างผลาญชีวิต แล้ทำร้ายร่างกายกัน ด้วยเจตนาร้าย อันเป็นการเบียดเบียฬ ชีวิตแล้ร่างกายกันแล้กัน ๑, เว้นตั้งใจถือเอาทรัพย์ของกันแล้กัน ที่เจ้าของไม่ยินยอมให้ อันเป็นการเบียดเบียฬกันในทางทรัพย์ ๑, เว้นตั้งใจประพฤติผิดประเพณีในทางกามต่อกันแล้กัน อันเป็นการเบียดเบียฬกันในทางกาม ๑, เว้นตั้งใจหลอกลวงกันแล้กันให้เข้าใจผิด อันเป็นการเบียดเบียฬกันให้หลงเชื่อ ๑, เว้นดื่มของเมา คือสุราแล้เมรัยอันเป็นเหตุให้หลงสติแล้อาจทำผิดล่วงใน ๔ ข้อข้างต้น ๑, ศีลนี้แลย่อมทำให้ผู้ประพฤติตามให้เป็นคนตามธรรมของตน. มีสุภาษิตเก่ากล่าวไว้ว่า การกินการนอน การกลัว เมถุน ของคนกับสัตว์มีเสมอกัน,ธรรมะนั้นแล ทำคนแล้สัตว์ให้พิเศษยิ่งกว่ากัน, คนที่ละธรรมเสียแล้ว, ก็เสมอกับสัตว์.

๓. **จาคสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการสละ คือสละสิ่งของ ๆ ตนเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เป็นการเฉลี่ยสุขให้ตามสมควร ด้วยเมตตากรุณาแล้สละให้แก่ท่านผู้มีคุณ เช่นมารดาบิดาเป็นต้นเป็นการบูชาคุณท่าน.

๔. **ปัญญาสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือฉลาดรอบรู้ความดีความชั่ว แล้ฉลาดปฏิบัติตนในความดีหลีกหนีความชั่ว โดยถูกต้องด้วยพิจารณาสอบเหตุสอบผลเป็นต้น.

๑๕. ถ: รู้ได้แน่อย่างไรว่า การประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนั้นเป็นเหตุให้บัลลุประโยชน์ในภายหน้า?

๑๕. **ต:** เมื่อพิจารณาดูจะเห็นได้ว่าธรรม ๔ ประการนี้ เป็นประโยชน์สำหรับหมู่ในปัจจุบันโดยตรง, เพราะคนเราจะอยู่ลำพังผู้เดียวไม่ได้ ต้องอาศัยกันแล้กันอยู่เป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่หมู่น้อยถึงหมู่ใหญ่. ถ้าคน

ในหมู่นั้นต่างไม่เชื่อเหตุผล ไม่ประพฤติต่อกัน มัวแต่มุ่งเบียดเบียฬกัน ด้วยการล่วงศีลต่อกัน ไม่อุดหนุนกันด้วยกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ ตามสมควรแก่ภาวะของตน ๆ ไม่รู้จักเหตุที่เจริญ ไม่รู้จักเหตุที่เสื่อม ไม่รู้จักปฏิบัทในเหตุที่เจริญแล้หลีกเหตุที่เสื่อม ก็จะอยู่ด้วยความเดือนร้อน จนถึงอยู่ด้วยกันไม่ได้, ถ้าอยู่ด้วยกัน ด้วยประพฤติธรรม ๔ ประการนี้ต่อกันตามสมควร ก็อยู่ด้วยกันด้วยความสุขตามสามารถย์, เมื่อบุทคลมุ่งปฏิบัทธรรม ๔ ประการนี้ ด้วยเจตนาดีแล้วจะเป็นการดีหรือชั่ว, จงตริตรองดูตามคลองธรรมเถิด.

๑๖. ถ: ก็ต้องยอมรับว่าเป็นการดี.

๑๖. ต: พระพุทธศาสนาแสดงว่าความทำดีเป็นบุญ เป็นเหตุให้ผู้ทำถึงความสุข, ความทำชั่วเป็นบาป เป็นเหตุให้ผู้ทำถึงความทุกข์, สัตว์ได้ดีหรือได้ชั่ว ก็เพราะกรรมที่ตนทำนั้นแลเป็นเหตุ, ไม่ใช่เพราะเพียงหวังแล้อ้อนวอนพระเจ้าองค์ใดที่ไม่เห็นตัว ที่ตนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วย, ถ้าเป็นเพียงหวังแล้อ้อนวอนก็ได้สำเร็จแล้ว ต่างคนก็จักหวังอ้อนวอนเอาได้สมประสงค์หมด ใครจักไม่ได้อะไรหรือจักเสื่อมจากอะไรเล่า, คนที่ต้องการไปจากที่นี้ สู่ที่โน้น แล้หวังอ้อนวอนพระเจ้าที่ตนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ขอให้ช่วยให้สมประสงค์แล้หวังอ้อนวอนพระเจ้าที่ตนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ขอให้ช่วยให้สมประสงค์เท่านั้น แต่ไม่จัดการเดิรทางด้วยตนเอง จะไปถึงได้หรือไม่, แล้คนที่ไม่ได้อ้อนวอนสิ่งใดให้ช่วย แต่ตนเองจัดการเดิรทางไป, การไปถึงตำบลที่ตนประสงค์นั้น จะสำเร็จได้หรือไม่, เท่านี้ก็แลเห็นได้ง่าย. ถ้าจะอ้อนวอนควรอ้อนวอนบุทคลผู้มีกำลังมีอำนาจให้ช่วยหรือจ้างคนให้หามไปก็ได้ อาจสำเร็จได้ดีกว่าเสียอีก. จะไปซัดเอาสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์ช่วยหรือไม่ช่วย อันไม่มีหลักฐานให้เห็นจริงได้แน่แท้นั้นสมควรหรือ. ในบัดนี้ ก็ได้มีภาษิตที่เกี่ยวกับศาสนาที่อ้างว่ามีพระผู้สร้างแล้พระผู้บันดาลว่า "จงช่วยตนเองก่อนแล้วพระเจ้าจะช่วยท่าน" ดังนี้ บุทคลถือศาสนาไหนก็ตาม ถ้าเว้นจากธรรม ๔ ประการนั้นแล้ว ถึงความเจริญได้มีอยู่หรือ. ในจูฬกัมมวิภังคสูตร ก็ทรงแสดงได้ว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลาย ให้เลวซามแล้ให้ประณีตต่างกันเป็นข้อ ๆ ถือเอาความโดยย่อดังนี้: ๑. ความเป็นผู้ฆ่าสัตว์ไม่มีกรุณา เป็นเหตุให้อายุสั้น, ความเป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์มีกรุณาเป็นเหตุให้อายุยืน; ๒. ความเป็นผู้เบียดเบียฬสัตว์ เป็นเหตุให้มีอาพาธมาก, ความเป็นผู้ไม่เบียดเบียฬสัตว์ เป็นเหตุให้มีอาพาธน้อย;

๓. ความเป็นผู้มักโกรธ มีความคับแค้นใจมาก เป็นเหตุให้มีผิวพรรณชั่ว, ความเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มีความคับแค้นใจ เป็นเหตุให้ผิวพรรณผ่องใส; ๔. ความเป็นผู้มีใจประกอบด้วยริษยาผู้อื่น เป็นเหตุให้มีอานุภาพน้อย; ความเป็นผู้มีใจไม่ประกอบด้วยริษยาผู้อื่น เป็นเหตุให้มีอานุภาพมาก; ๕. ความไม่เป็นผู้จำแนกทาน เป็นเหตุให้ยากจนอนาถา, ความเป็นผู้บริจาคทาน เป็นเหตุให้มีโภคสมบัติมาก; ๖. ความเป็นผู้กระด้างถือตัว เป็นเหตุให้เกิดในสกุลต่ำ, ความเป็นผู้ไม่กระด้างถือตัวเป็นเหตุให้เกิดในสกุลสูง; ๗. ความเป็นผู้ไม่ไต่ถามท่านผู้มีปัญญาไม่อยากรู้ เป็นเหตุให้มีปัญญาน้อย, ความเป็นผู้ไต่ถามท่านผู้รู้ เป็นเหตุให้มีปัญญามาก. ธรรมเหล่านี้ไม่ใช่เพียงแต่จะให้ผลในภายหน้า; ถึงในปัจจุบันนี้ ก็ย่อมให้ผลเหมือนกัน ทั้งส่วนที่ชั่วทั้งส่วนที่ดี, ถ้าตรองดูให้ดีก็อาจเห็นจริงได้, เปรียบเหมือนคนที่ทำดีอยู่ในวันนี้ถ้าไม่เปลี่ยนแปลง รุ่งขึ้นก็คงเป็นคนดีอยู่นั่นเอง ก็แต่คนที่เกิดมาแล้วเป็นไปอยู่ ย่อมทำกรรมดีบ้างชั่วบ้าง ซับซ้อนกันไป, เมื่อกรรมใดให้ผลก็เห็นผลของกรรมนั้น เมื่อกรรมใดยังไม่ให้ผล ก็ยังไม่เห็นผลของกรรมนั้น, เพราะฉะนั้น จึงมีคำอ้างว่าเป็นพุทธภาษิตโดยใจความว่า "คนชั่วยังเห็นความเจริญอยู่ก็เพราะกรรมชั่วยังไม่ให้ผล, คนดียังเห็นความชั่วอยู่ก็เพราะกรรมดียังไม่ให้ผล; ถ้ากรรมชั่วให้ผลคนชั่วก็ถึงทุกข์ ถ้ากรรมดีให้ผล คนดีก็ถึงสุข" ดังนี้

๑๗. ถ: สอนเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งนั้น สอนอย่างไรเล่า?

๑๗. ต: สอนให้รู้ตามความเป็นจริง ไม่ให้หลงคิดผิดเห็นผิดไปต่าง ๆ, พระสูตรที่แสดงให้รู้เห็นตามเป็นจริงนั้นมีมากมาย, แต่ถึงดังนั้น เราก็ยังรู้ตามไปไม่ตลอด เพราะยังมีปัญญาอ่อน มีอินทรีย์ยังไม่แก่กล้า จึงคิดเห็นสิ่งที่ไม่จริงไป แล้วหลงยึดถือตามความเห็นนั้น เป็นอันผื่นตื่น ๆ อยู่เรื่อยไป แล้หลงรักบ้าง หลงชังบ้าง หลงโกรธบ้าง จนบางคราวตนเองจะทำให้ถูกใจตนเองก็ไม่ได้ เช่น โลภ โกรธ หลง เรารู้แล้วว่าเป็นส่วนชั่ว ไม่ต้องการจะให้เกิดขึ้น แต่ยังขึ้นโลภบ้าง โกรธบ้าง หลงบ้าง, บางคราวโกรธตนเองก็มี นี่ก็เพราะไม่รู้เห็นตามเป็นจริงนั้นเอง.

๑๘. ถ: รู้เห็นอย่างไร จึงเรียกเห็นจริง ๆ?

๑๘. ต: เป็นอันเกินสามารถที่จะตอบได้, ถ้าตอบ ก็ต้องตอบตามนัยแห่งพระ

บาลี เช่นธัมมจักกัปปวัตตนะสูตร อนัตตลักขณะสูตร อาทิตตปริยายะสูตร, แต่จะเข้าใจถูกหรือไม่ ไม่กล้ารับรองเหมือนดังคนเรียนแผนที่ แต่ไม่ได้ไปเอง ก็คงรู้ตามแผนที่เท่านั้น ไม่รู้ความจริง แล้อาจผิดพลาด: ในธัมมจักกัปปวัตตนะสูตร พระศาสดาทรงแสดงว่า ส่วนทั้ง ๒ คือ กามสุขัลลิกานุโยค การประกอบพัวพันอยู่ในกามสุข ๑ อัตตกิลมถานุโยค การประกอบพัวพันอยู่ในการทำตนให้ลำบาก ๑ ทั้ง ๒ นี้ อันบัพพชิตไม่ควรเสพ แล้ทรงแสดงว่า ข้อปฏิบัทอันมีในท่ามกลาง ไม่เกี่ยวส่วนทั้ง ๒ นั้น คือทางมีองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น มีสัมมาสมาธิความตั้งใจมั่นโดยชอบเป็นที่สุด อันพระตถาคตรู้ยิ่งเองแล้ว ทำความเห็น ทำความรู้ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อความดับกิเลสแล้ทุกข์. ความเห็นอย่างไร เป็นความเห็นชอบ? จึงทรงแสดงต่อไปว่า ความรู้จักทุกข์ คือรู้จักว่า ชาติ ความเกิด ชรา ความชุดโซม มรณะ ความตาย เป็นทุกข์ประจำอยู่เสมอ, ความไม่สบายกาย เป็นทุกข์เกิดขึ้นบางคราว, นี้เป็นสภาวทุกข์ (ทุกข์กายนี้ ในพระบาลียกไปไว้ในทุกข์จร เพราะเป็นทุกข์บางคราว แต่ในที่นี้ยกมาไว้ในตอนนี้ เพราะเป็นสภาวะทุกข์เช่นเดียวกัน), ทุกข์เหล่านี้ มีประจำแก่บัญจขันธ์, ถ้าบัญจขันธ์มี ทุกข์เหล่านี้ก็ต้องมี; ความโศก ความคร่ำครวญ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ๔ นี้ เป็นทุกข์เพราะกิเลส, ถ้ากิเลสไม่มี ทุกข์เหล่านี้ก็ไม่มี แล้เป็นทุกข์จร คือมีบางคราว; ทุกข์ ๔ อย่างนี้ ย่นลงเป็น ๒ คือ ประสพกับส่วนที่ไม่เป็นที่รัก ๑ พลัดพรากจากส่วนอันเป็นที่รัก ๑; ทุกข์ ๒ อย่างนี้ย่นลงคงเป็น ๑ คือ ปรารถนาไม่ได้สมหวัง; แต่โดยย่อก็คือ บัญจขันธ์นั่นเองเป็นทุกข์ เพราะบัญจขันธ์ถูกชาติ ชรา มรณะ แล้ทุกข์กายเผาผลาญอยู่เสมอ ไม่มีใครแก้ได้. รู้จักเหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ คือรู้จักว่า ความดิ้นรนทยานอยาก ที่เรียกว่าตัณหา ๓ ประการ คืออยากได้ ๑ อยากมีอยากเป็น ๑ อยากไม่ได้ ไม่มีไม่เป็น ๑. รู้จักว่าความดับตัณหานั้นเป็นความดับทุกข์. รู้จักว่า ข้อปฏิบัทมีองค์ ๘ ประการ เป็นเครื่องถึงความดับทุกข์; นี้เรียกว่ารู้อริยสัจจ์ คือรู้สภาพจริงที่พระอริยะรู้ (สัจจะญาณ). รู้ว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ (ไม่ใช่ละ), เหตุที่เกิดขึ้นแห่งทุกข์ คือตัณหา ควรละ, ความดับทุกข์ (เพราะดับตัณหา) ควรทำให้แจ้ง, ข้อปฏิบัทเป็นเครื่องถึงความดับทุกข์ (เพราะดับตัณหา)

ควรทำให้เกิด; นี้เรียกว่ารู้กิจที่ควรทำ (กิจจะญาณ). เมื่อรู้เช่นนี้ พระองค์ (พระสัมมาสัมพุทธ) ก็ได้ทรงทำคือทรงกำหนดพิจารณาจนรู้ว่าทุกข์ พระองค์ได้กำหนดรู้แล้ว, เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ พระองค์ได้ทรงละเสียแล้ว, ความดับทุกข์ พระองค์ทำให้แจ้งแล้ว, ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องถึงความดับทุกข์ พระองค์ทรงทำให้เกิดแล้ว; นี้เรียกว่ารู้ว่าทำเสร็จแล้ว; (กตะญาณ). ญาณจักษุ ได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ในธรรมเหล่านี้ พระองค์ไม่ได้ยินไม่ได้ฟังมาก่อนนี้กล่าวโดยย่อ ค่อนข้างเข้าใจยาก ข้าพเจ้าไม่รับรองว่าจะเข้าใจ. แต่ถ้าจะให้เข้าใจดี จงดูในธัมมจักกัปปวัตตนะสูตรที่ท่านแสดงโดยพิสดารเถิด.

๑๙. ถ: เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย พระองค์ได้ทรงเห็นมาก่อนแต่ตรัสรู้ จนถึงเป็นเหตุให้เบื่อหน่าย จึงเสด็จออกทรงผนวช ไม่ใช่หรือ ไฉนว่าพระองค์ไม่ได้ยินไม่ได้ฟังมาก่อนเล่า ?

๑๙. ต: พระองค์ได้ทรงเห็นมาก่อนจริง แต่ทรงเห็นผิดกัน ก่อนนั้นทรงเห็นว่าความเกิดมีมาเสียแล้ว, ความแก่ยังไม่มี หรือกำลังมี, ความตายก็ยังไม่มี แต่จักมาข้างหน้า, จึงทรงเบื่อหน่ายแลคิดหนี, ส่วนที่ทรงแสดงตอนนี้ ทรงเห็นว่า ความเกิดก็กำลังมี ความแก่ก็กำลังมี ความตายก็กำลังมี มีอยู่เสมอทุกขณะ, แต่สามัญญชนไม่เห็น เห็นแต่ลักษณะที่ปรากฏขึ้น เมื่อเกิดแล้ว แก่แล้ว ตายแล้ว, พึงเห็นตัวอย่างเช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่เกิดขึ้นแล้ว แปรไป เปลี่ยนไปไม่คงที่ นี่คือแก่, ที่ร่วงไป หลุดไป หรือสึกหรอไป นี้คือตาย, ที่งอกแทนมาใหม่ นี้คือเกิด, วนเวียนกันอยู่ดังนี้เสมอ. ถ้าไม่เช่นนี้ เท้าของเราที่เดินอยู่เสมอ น่าจะสึกเข้าไปถึงเข่าหรือกว่าเสียอีก. ถึงนามธรรม คือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เกิดขึ้นแปรไปแล้ดับไป แล้วก็เกิดขึ้นใหม่ วนเวียนกันอยู่เช่นนั้นเสมอ. เมื่อเห็นเป็นธรรมดาอยู่เช่นนี้ จะเบื่อหน่ายคิดหนีไปอย่างไร. ถ้าจะหนีก็ต้องอย่าให้มีปัญจขันธ์, ถ้าปัญจขันธ์อันเป็นเหมือนเชื้อไม่มีแล้ว ชาติ ชรา มรณะ แลทุกข์ อันเป็นเหมือนไฟเผาก็ไม่มีเอง.

๒๐. ถ: ทำอย่างไรจึงจะไม่มีปัญจขันธ์ได้เล่า ?

๒๐. ต: ปัญจขันธ์นี้ เป็นผลของกรรมเก่า มีชาติเป็นเบื้องต้น ถ้าไม่มีชาติแล้วทุกข์อื่น ๆ ก็หมดไปเอง, พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้ยึดมั่นว่า เป็นของเรา หรือเราเป็นหรือเป็นตัวตนจริง ๆ ของเรา.

๒๑. ถ: ทำไมจึงไม่ให้ยึดถือเล่า ถ้าไม่ยึดถือปัญจขันธ์แล้วจะยึดถืออะไรเล่า ?

๒๑. ต: เพราะปัญจขันธ์ไม่ใช่ของจริง เป็นแต่เพียงอาการเราคิดเห็นผิดไป ไปยึดถือเอาเป็นจริงเป็นจังด้วยไม่รู้ จึงต้องยุ่งอยู่กับปัญจขันธ์. พระพุทธศาสนาสอนให้ปล่อยวาง ไม่ให้ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก.

๒๒. ถ: บางท่านเห็นว่า คนตายไปแล้วเกิดอีก บางท่านเห็นว่า ตายแล้วก็เป็นอันสูญกัน, เพราะมองไม่เห็นว่าอะไรเกิด, เราควรเห็นอย่างไรข้อนี้ ?

๒๒. ต: ปัญหาเรื่องนี้ ไม่ใช่พึ่งมีถึงแต่ก่อนครั้งพุทธกาลหรือก่อนกว่านั้น ก็เคยมีมาแล้ว, บัดนี้ก็กำลังมี, แล้ต่อไปข้างหน้าก็เชื่อว่าจะมีอีก; แล้ท่านอ้างว่า เป็นปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์โดยตรง เรียกว่าอพยากตปัญหา; เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดก็ต้องพูดกันตามความเห็น แต่ก็ต้องอาศัยหลักพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องอ้างช่วย แต่อาจผิดกัน เพราะเข้าใจผิด.

๒๓. ถ: ในบางพระสูตร เช่นกรณียากรณียะสูตรเป็นต้น แสดงว่าพระศาสดาตรัสว่า เมื่อกายทุจจริต วจีทุจจริต มโนทุจจริต ซึ่งเป็นกิจไม่ควรทำ อันบุทคลทำเข้าแล้ว, เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ผู้ทำย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นิรยะ, แล้ว่าเมื่อกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ซึ่งเป็นกรรมที่ควรทำ อันบุทคลทำเข้าแล้ว, เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ผู้ทำย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ดังนี้ มีอยู่เป็นหลายพระสูตร, ทำไมจึงว่าพระพุทธเจ้าไม่พยากรณ์เล่า ?

๒๓. ต: นี่ก็เป็นการยากที่จะวินิจฉัยเพราะความในพระสูตรแย้งกันอยู่เช่นนี้. แต่น่าจะสันนิฏฐานว่า ถ้าพระศาสดาทรงแสดงสั่งสอนเอง ไม่เกี่ยวแก่การปรารภความเห็นของเจ้าลัทธิอื่น ซึ่งต้องเถียงกันเป็นเหตุ, พระองค์ก็แสดงว่า ผู้ประกอบด้วยทุจจริต เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมเข้าถึงทุคคติเป็นต้น, ผู้ประกอบด้วยสุจริต เบื้องหน้าแต่ตาย ย่อมเข้าถึงสุคติเป็นต้น, เช่นในกรณียากรณียะสูตรเป็นต้นนั้น. แต่ถ้ามีผู้ทูลถามเกี่ยวแก่การปรารภความเห็นของเจ้าลัทธิอื่น ซึ่งต้องเถียงกันเป็นเหตุ; พระองค์ไม่ทรงแสดง; เพราะถ้าแสดงก็จะเป็นการแย้งกับความเห็นของเจ้าลัทธิอื่น แล้ไม่มีพยานชี้ให้เห็นประจักษ์ต่อตาซึ่งเป็นข้อที่พระศาสดาไม่ทรงทำ, แต่เจ้าลัทธิผู้เป็นคณาจารย์อื่น ๆ ใช้กันอยู่เป็นพื้น, ผู้ฟังก็ไม่อาจรู้ว่าข้างไหนผิดข้างไหนถูก; ดังพวกกาลามชนได้เคยสงสัยมาแล้ว จึงทูลความนั้นแด่พระศาสดา. ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมชี้

เหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจเองแล้ว, ผู้ฟังก็รู้ได้ด้วยตนเอง, พระองค์ไม่ต้องทรงบอก. แต่จะว่าพระองค์ไม่ทรงทราบหรือทรงทราบ แต่ไม่ทรงแสดง เพราะทรงเห็นว่าตายแล้วสูญ ไม่ควรแท้; พึงเห็นตัวอย่างเช่นเรื่องพระสุภัททะมาทูลถามถึงคณาจารย์เจ้าลัทธิว่า ได้ตรัสรู้ยิ่งตามปฏิญญาของตน ๆ ทั้ง ๖ หรือไม่ได้ตรัสรู้หรือตรัสรู้แต่บางพวก. พระองค์ทรงห้ามเสียไม่พยากรณ์ แต่ทรงแสดงธรรมให้ฟัง. พระสุภัททะก็เข้าใจได้เอง. ได้ยินว่า ความเห็น ๑๐ อย่าง ซึ่งเรียกอันตคาหิกะทิฏฐิมีเห็นว่าตายเกิด ตายสูญ อยู่ในนั้นด้วย เป็นความเห็นของเจ้าลัทธิที่เป็นคณาจารย์พวก ๑ ๆ, เมื่อมีผู้ทูลถามปรารภทิฏฐิเหล่านั้น พระองค์จึงไม่ทรงพยากรณ์. อนึ่ง ถ้าทรงเห็นแน่ว่าตายสูญ ก็ไม่จำต้องทรงแสดงธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งอันเป็นธรรมชั้นสูง ให้ผู้ฟังโดยมากเข้าใจแลปฏิบัติตามได้ยาก ทรงแสดงแต่เพียงไม่ให้เบียดเบียฬกันแลกัน รักษาชีวิตให้เป็นไปพอเป็นสุข ถึงตายก็เป็นอันแล้วกัน, ถ้าจะว่า เป็นเพราะพระองค์ได้ทรงพลาดมาแล้วในชั้นต้น จึงจำต้องเลยตามเลยด้วยพระมานะ. ถ้าเช่นนั้น คำสั่งสอนของพระองค์ คงไม่ทนแก่ปัญญาของคนฉลาดที่ไม่หลับตาเชื่อง่าย ๆ ด้วยไร้พิจารณา เช่นพระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ มีพระเจ้าพิมพิสารที่มีพระราชอำนาจมากเป็นต้น แลคณาจารย์ มีชฎิล ๓ องค์ แลพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะเป็นต้น ผู้แสวงหาความจริง, ถ้าไม่ประสพความจริงแล้ว ก็คงแสวงหาต่อไป ไฉนจะพอใจอยู่เพียงนั้น, แลถ้าเห็นว่า ตายสูญแน่ ก็คงไม่เลื่อมใสเคารพยิ่งในพระศาสดา เพราะเห็นว่าตายแล้วก็สูญเหมือนกันหมด. คำสั่งสอนที่พระองค์ทรงแสดงก็ไม่ได้กดขี่ให้เชื่ออย่างศาสนาอื่น จนถึงจะขู่ว่า ถ้าไม่เชื่อ พระองค์หรือใครจะจับลงนรก. ถ้าเชื่อ จะช่วยให้ขึ้นสวรรค์ ก็ไม่มี, ซ้ำกลับทรงแนะนำให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองเสียก่อนจึงเชื่ออิก เช่นทรงแสดงแนะกาลามชน ในกาลามสูตร เป็นตัวอย่าง. ถ้าผู้มีปัญญาตริตรองโดยรอบคอบก็เห็นเป็นจริง ทำความเลื่อมใสให้เกิดยิ่งขึ้น ยิ่งได้ปฏิบัติตาม ก็ยิ่งได้เห็นผลแห่งการปฏิบัติในปัจจุบัน. แต่พระพุทธศาสนาละเอียดลึกซึ้ง เพราะแสดงความจริง. ทั้งกาลก็ล่วงมานาน แลผ่านมาจากต่างประเทศ, ทั้งคำสั่งสอนก็ไม่ใช่ภาษาของเรา จึงเข้าใจถูกต้องได้ยาก.

๒๔. ถ: บางคนที่เชื่อว่าตายสูญ เขาอ้างว่า ได้ผ่าตรวจดูคนที่ตายแล้ว ไม่เห็นอวัยวะอะไรขาดไปเลย คงอยู่ครบบริบูรณ์ เขาจึงเห็นว่า คนตายแล้วไม่มีอะไรไปเกิดอีกได้.

แล็กล่าวว่า คนที่ยังเป็นอยู่ก็เพราะธาตุทั้ง ๔ ประมวลกันเข้าถูกต้องตามส่วน มีมันสมองเป็นผู้บังคับผู้คิด, เมื่อถึงคราวตาย มันสมองไม่ทำธุระ, ธาตุนั้น ๆ ก็สลายจากกันไป, เหมือนเครื่องจักรกล เมื่อช่างทำให้ถูกต้องตามส่วน เติมน้ำติดไฟเข้า ก็พาเรือหรือรถแล่นไปได้, เมื่อเครื่องสลายจากกัน หรือหมดน้ำหมดไฟ ก็หยุดทำการเท่านั้น จะมีอะไรไปเกิดอีก, บางคนถึงอ้างความในอนัตตลักขณะสูตรว่า พระศาสดาทรงแสดงว่าปัญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (อันรวมเข้าเป็นรูปธรรม ๑ นามธรรม ๑) และรวมเข้าเป็นกาย เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป และอ้างความตอน ๑ ในธัมมจักกัปปวัตตนะสูตรว่า **ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ** แปลว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดก็มีความดับเป็นธรรมดา. เราจะควรเห็นตามเขาหรืออย่างไร ?

๒๔. ต: ข้อนี้ ก็เป็นเรื่องที่เห็นได้ยากอีก, ถ้าจะเอาเรื่องคนที่ระลึกชาติหลังของตนได้มาแสดง, บางคนก็ไม่ยอมเชื่อ. แต่ข้อว่าเขาได้ผ่าตรวจคนตาย ไม่เห็นอะไรขาดไปนั้น, เขาเอารูปธรรมมาพูด แล้พูดเพียงแค่ตาเห็น, ส่วนที่สำคัญในสัตว์ไม่ใช่รูปธรรมเป็นนามธรรม จะเห็นด้วยดวงตาไม่ได้เป็นอันขาด, ถึงส่วนที่เป็นรูปธรรมที่เชื่อได้แน่ว่ามี แต่เห็นด้วยดวงตาไม่ได้มีถมไป เช่นเข้าหมักแล้ส่าเหล้า, เมื่อเขาผสมเชื้อหมักไว้ถึงกำหนดแล้ว ก็เกิดรสหวานขึ้น ครั้นแล้วก็แปรเป็นรสเมาและเป็นรสเปรี้ยว แล้ถ้าทิ้งไว้ให้นานไปอีกก็เป็นรสจืด, รสหวานเมาแล้เปรี้ยวเหล่านี้ มาก็ได้ ไปก็ได้ รู้กันอยู่เป็นธรรมดาไม่แปลกปลาด, เมื่อมาแล้เมื่อไป ใครเห็นด้วยดวงตาได้หรือ แล้ถ้าไม่เห็นแล้ว จะว่าไม่มีหรือ. ปฐวีธาตุคือธาตุดินใคร ๆ ก็เชื่อว่ามีอยู่ด้วยกันในร่างกายเราเองก็มี ภายนอกร่างกายก็มี, เราจะบอกได้หรือว่าดินนั้นมีรูป สี กลิ่น รส เป็นอย่างไรแน่คงบอกให้ถูกถ้วนไม่ได้. ที่เราเห็นอยู่ว่า รูป สี กลิ่น รส เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างนี้บ้าง เอากำหนดแน่ไม่ได้นั้น, เราเห็นแต่ส่วนที่เป็นสังขตะหรือสังขาร คือปัจจัยปรุงแต่งต่างหาก, ส่วนที่ปัจจัยมิได้แต่งนั้น เราเห็นไม่ได้เลย. ไฟก็เช่นเดียวกัน เราเห็นได้แต่ไฟที่เป็นสังขาร รูปแล้สีจึงเป็นต่าง ๆ กัน เช่นไฟฟ้า ไฟถ่านไฟลุกแล้ไฟดอกไม้เพลิงที่มีสีต่าง ๆ เป็นต้น; นั่นเป็นตามเชื้อที่ไฟกินต่างหาก, เมื่อหมดเชื้อที่ไฟกิน หรือไฟดับจากเชื้อ, เราก็มองไม่เห็น. แต่ไฟซึ่งเป็น

ธาตุเดิมนั้นไม่สูญไป คงมีอยู่เสมอ, เพราะฉะนั้นจึงควรสันนิฏฐานว่า ดินแล้ไฟที่เป็นตัวเดิมนั้นมีอยู่ แต่เราไม่เห็นด้วยดวงตา, ส่วนดินแล้ไฟที่มีรูปและสีต่าง ๆ กำหนดแน่ไม่ได้ อันเป็นสังขตะนั้นเป็นอาการ, ถ้าตัวเดิมไม่มีแล้ว อาการก็คงมีไม่ได้, เปรียบเหมือนคน ๆ หนึ่ง ตื่นขึ้นเช้าล้างหน้า กินเข้าทำงาร, เป็นต้น, การล้างหน้า กินเข้าทำงารนั้น ไม่ใช่คน แต่เป็นอาการของคน, ถ้าไม่มีคน ก็ไม่มีการล้างหน้า กินเข้า ทำงาร, แต่ถ้าเมื่อคนนั้นไม่ได้ล้างหน้า ไม่ได้กินเข้า ไม่ได้ทำงาร เราจะเห็นว่าไม่มีคนจะถูกต้องหรือ. อาการนั้นเมื่อเกิดขึ้นก็ปรากฏเมื่อเสื่อมก็ปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ความแปรเป็นอย่างอื่นก็ปรากฏ ครบลักษณะของสังขตะสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้ง ๓ ประการ, ส่วนตัวเดิมนั้นเมื่อเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้แปรไป ไม่ปรากฏเลยแต่คงมีอยู่แท้. เราเห็นด้วยดวงตาไม่ได้เองต่างหาก. อนึ่ง ความเห็นว่า คนตายไม่มีอะไรขาดหายไปนั้น ก็หมายความว่า ส่วนนั้น ๆ ของคนตายแล้คนเป็น เท่ากันเหมือนกัน, ถ้าเช่นนั้น ทำไมคนตายจึงต่างกับคนเป็นเล่า, ทำไมไม่ทำอะไร ๆ ได้อย่างคนเป็นเล่า นี่ก็เห็นได้แล้วว่า คงต้องขาดอะไรอย่าง ๑ ซึ่งเราเห็นด้วยดวงตาไม่ได้ ส่วนที่เปรียบด้วยเครื่องจักรกลนั้น เห็นได้ง่าย ๆ ว่าผิดกันไกลไม่น่าจะเห็นเหมือนกันเลย. เพราะเครื่องจักรกลต่าง ๆ ถึงจะมีอาการไปได้ ก็ไม่มีความรู้สึกแล้เจตนาเหมือนดังลมพัดให้ใบไม้ปลิวฉะนั้น.

ส่วนในอนัตตลักขณะสูตร ที่พระศาสดาทรงแสดงว่าปัญจขันธ์เป็นอนัตตานั้น ก็ทรงแสดงส่วนที่เป็นผลอันปรากฏ แล้เป็นแต่เพียงอาการ ไม่ใช่ตัวจริง, แต่นั้นเราไม่รู้จริง คิดเห็นผิดไป ไปยึดถือเอาว่าเป็นจริงเป็นจัง จึงต้องยุ่งกับปัญจขันธ์นั้น.

ปัญจขันธ์ที่พระศาสดาทรงแสดงในอนัตตลักขณะสูตรนั้น คือรูปได้แก่ธาตุทั้ง ๔ (ดิน น้ำ ไฟ ลม) ที่รวมกันเข้าเป็นก้อน ๑, เวทนากิริยาหรือหน้าที่ของจิตต์ที่รู้เสวยสุขทุกข์ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข ๑, สัญญากิริยาหรือหน้าที่ของจิตต์ที่รู้จำกำหนดหมาย ๑, สังขารอาการหรือหน้าที่ของจิตต์ที่ปรุงแต่งจิตต์ ได้แก่ความคิดนึกประกอบกับอารมณ์ ๑. วิญญาณกิริยาหรือหน้าที่ของจิตต์ ที่รู้สึกอารมณ์ในเมื่อมาประสพทวารทั้งหก ๑. นี้เรียกว่าปัญจุปาทานขันธ์ แปลว่ากองหรือส่วนที่เป็นที่ยึดถือ (ของสัตว์) ๕ อย่าง หรือเรียกว่าปัญจขันธ์ (ขันธ์ ๕) เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตนเพราะเป็นผลของกรรมเก่า ๆ ปรุงแต่งมา, ถ้า

กรรมดี ก็ปรุงแต่งให้ดีเป็นที่นิยมชอบใจ, ถ้ากรรมชั่วก็ปรุงแต่งให้เลวไม่เป็นที่ชอบใจ, แล้ถึงจะดีหรือเลวก็ตามเมื่อมีรูป ก็มีทวาร (ช่อง) ๕ อันเป็นส่วนรูป คือจักขุ (ตาสำหรับเห็น) โสตะ (หูสำหรับฟัง) ฆานะ (จมูกสำหรับสูดดม) ชิวหา (ลิ้นสำหรับลิ้ม) กาย (ร่างกายสำหรับถูกต้อง) อย่าง ๑ ๆ แล้มีมะนะแปลกันว่าใจ อันเป็นอาการของจิตต์อีกอย่าง ๑ สำหรับคิดนึกธรรมารมณ์ คือเรื่องที่เข้ามาตามทวารทั้ง ๕ นั้น (มะนะกับธรรมารมณ์ประจวบกันก็คือสังขารขันธ์ ในขันธ์ ๕ นั้นเอง) จึงรวมเป็นทวาร ๖ ตามอาทิตตปริยายะสูตร. เมื่อมีอารมณ์มาประสพเข้าทางทวารใดทวารหนึ่ง วิญญาณ (รู้สึก) ก็เกิดขึ้นแล้ว เวทนา สัญญา สังขาร ก็เกิดขึ้นตามลำดับ แล้วมโนวิญญาณก็เกิดขึ้น วนเวียนกันไปเสมอ เว้นแต่เวลาหลับหรือสลบ. เมื่อรูปอาพาธคือเจ็บ วิญญาณก็รู้สึกความเจ็บนั้น, เวทนาก็เสวยความเจ็บนั้น เป็นทุกขเวทนา สัญญาก็กำหนดหมายอยู่ที่เจ็บ, สังขารก็คิดนึกอยู่ในเรื่องเจ็บ, นี้เป็นไปตามธรรมดา. เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ปัญจขันธ์เป็นอนัตตา เพราะบังคับไม่ได้ จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ, ใครก็ไม่ได้ตามใจหวังว่า ขอให้ปัญจขันธ์เป็นอย่างนี้เถิด จงอย่าเป็นอย่างนั้นเลย. เหตุที่ปัญจขันธ์ไม่ใช่ตนจึงบังคับไม่ได้, ไม่เที่ยง เพราะต้องแปรเปลี่ยนไป, เป็นทุกข์เพราะต้องทนอยู่ไม่ได้ แล้มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา; เมื่อเช่นนี้ก็ไม่ควรเห็นว่าปัญจขันธ์เป็นของเราเราเป็นปัญจขันธ์ ปัญจ-ขันธ์เป็นตัวตนจริง ๆ ของเรา. โดยนัยนี้แสดงว่าปัญจขันธ์ไม่ใช่ของจริง เป็นแต่อาการอย่าง ๑ ๆ คือ รูปส่วน ๑ เป็นอาการของธาตุทั้ง ๔ ที่เป็นสังขตะปัจจัยปรุงแต่งอีกส่วน ๑ เป็นอาการของจิตต์ เพราะแสดงอา-การยินดียินร้าย เป็นต้น ของจิตต์ให้ปรากฏได้, เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นอาการอย่าง ๑ ๆ ของจิตต์ที่อาศัยรูป. ในอนัตตลักขณะสูตรนี้แสดงว่าปัญจขันธ์ (ซึ่งมีวิญญาณรวมอยู่ด้วย) ไม่ใช่ตน ไม่เที่ยงเป็นทุกข์, แต่ในท้ายพระสูตรว่า จิตต์ของพระ-ปัญจวัคคีย์ พ้นจากอาสวะ (คือกิเลสที่ดองหมักหมมอยู่กับจิตต์) ไม่ได้แสดงว่าวิญญาณพ้นจากอาสวะ, ในอาทิตตปริยายะสูตร แสดงชัดยิ่งขึ้นว่า **มโน อาทิตฺโต** มะนะ (ใจคิด) เป็นของร้อน, **ธมฺมา อาทิตฺตา** ธรรม คือเรื่องที่มะนะนึกเป็นของร้อน, **มโนวิญฺญาณํ อาทิตฺตํ** วิญญาณ กิริยาที่รู้สึกทางมะนะ เป็นของร้อน, ในท้ายพระสูตรว่า **ตสฺส ภิกฺขุ-สหสฺสสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ**

วิมุจฺจิสุ จิตต์ของภิกษุพันองค์นั้น พ้นจากอาสวะ ไม่ถือมั่น ดังนี้. นี้แสดงว่า มะนะ วิญญาณ จิตต์ ต่างกัน, ถึงคำในท้ายพระสูตรนั้น จะเห็นว่าเป็นคำของพระอานนทเถระผู้วิสัชชนาพระธรรม ครั้งทำปฐมสังคายนา ก็เป็นหลักฐานดีอยู่. แล้มีพระพุทธภาษิตแสดงเรื่องพระองค์เอง ในเทฺวธาวิตักกะสูตรว่า เมื่อเรารู้อยู่เห็นอยู่อย่างนี้, จิตต์ก็พ้นแล้วจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ. อนึ่ง ลองไตร่ตรองดูถึงคนนอนหลับสนิธไม่ฝันว่า ในเวลานั้น วิญญาณ (กิริยาที่รู้สึกทางทวารทั้ง ๖) แล้มะนะ (อาการที่นึกคิดเรื่องต่างๆ) มีหรือไม่, ถ้ามีก็คงไม่หลับ ถ้าหลับก็คงไม่มี, แต่จะว่าจิตต์ไม่มีด้วยไม่ได้, เพราะถ้าไม่มีจิตต์ ก็คงเป็นคนตาย. โดยนัยนี้ ควรสันนิฏฐานว่าจิตต์นั้นเป็นพื้นเดิม จะแสดงอาการออกมา หรือไม่แสดงออกมาก็คงมีอยู่, แต่ถ้าไม่แสดงอาการออกมาเป็นวิญญาณ คือ รู้สึกตามทวาร แล้เป็นมะนะ คือ นึกคิด, เราไม่สามารถ์เห็นได้, เหมือนดังไฟที่ไม่กินเชื้อ เราก็เห็นไม่ได้ฉะนั้น. จิตต์ที่เป็นพื้นเดิมนั้นผ่องใสอยู่ตามธรรมดา แต่เศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสที่จรมา ดังพระพุทธภาษิตว่า **ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกิลิฏฐํ** ภิกษุทั้งหลาย จิตต์เป็นธรรมชาติผ่องใสก็แต่จิตต์นั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสที่จรมา ดังนี้. ถ้าจิตต์ที่ เป็นพื้นเป็นชั้นไหน บริสุทธิ์หรือไม่อย่างไร เมื่อแสดงอาการออกมา ก็คงเป็นอย่างนั้น, แล้เพราะเป็นแต่อาการ จึงไม่เที่ยง เพราะต้องแปรไป, เป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ไม่ได้, เป็นอนัตตา เพราะบังคับไม่ได้เสมอกันหมด ทั้งส่วนที่เป็นของปุถุชน ทั้งส่วนที่เป็นของพระอริยบุทคลพึงเห็นตัวอย่างเพียงตามสมมุติที่พอเห็นกันได้ เช่นคนที่ไม่รู้หนังสือแล้คนที่รู้หนังสือ, คนที่ไม่รู้หนังสือไม่ใช่ขันธ์ ๕ พร่องไป, คนรู้หนังสือ ไม่ใช่ขันธ์ ๕ มากขึ้น, แต่คนไม่รู้หนังสือดูหนังสือทีไรก็คงอ่านไม่ออกทุกทีไป คนรู้หนังสือดูหนังสือทีไรก็อ่านออกทุกทีไป, ในเวลาที่ไม่ได้อ่านหนังสือ ความรู้หนังสืออยู่ที่ไหน ลองค้นหาก็คงไม่พบ จะพบได้ก็แต่เมื่อความรู้นั้นแสดงออกมาเป็นวิญญาณจนถึงเป็นมะนะหรือสังขาร, เมื่อเช่นนี้ จะกล่าวว่า ความรู้หนังสือไม่มีหรือก็ไม่ได้ ถ้าไม่มีก็คงอ่านไม่ออก แล้เมื่ออ่านออกแล้ว จะบังคับให้ลืมเสียก็คงไม่ได้ เว้นไว้แต่มีเหตุอะไรที่มีกำลังแรงมาปิดพื้นเดิมเสีย ไม่ให้แสดงอาการรู้ออกมาได้ เพราะจิตต์ที่เป็นพื้นดีหรือชั่วต่างกัน อาการที่แสดงออกมาจึงดีหรือชั่วต่างกัน, ถ้าจิตต์ไม่

ได้ฝึกฝนอบรมให้ดีเป็นจิตต์ชั่ว ก็แสดงอาการออกมา: เช่นจิตต์ที่มีความโลภเกิดขึ้นครอบงำ ก็แสดงอาการโลภออกมา, จิตต์ที่มีความโกรธเกิดขึ้นครอบงำ ก็แสดงอาการโกรธออกมา, จิตต์ที่มีความหลงครอบงำก็แสดงอาการหลงออกมา; ถ้าจิตต์ได้ฝึกฝนอบรมให้ดี เป็นจิตต์ดีก็แสดงอาการดีออกมา; เช่นจิตต์ปราศจาก โลภ โกรธ หลง ก็แสดงอาการปกติเรียบร้อยออกมา เป็นศีลทางกาย ทางวาจาที่สำเร็จมาแต่ใจ ที่เป็นปกติ, อาการที่แสดงออกมานั้น ก็ไม่พ้นไปจากลักษณะทั้ง ๓ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเหมือนกันหมด; เพราะฉะนั้น สิ่งใดมีความเกิดปรากฏ (คือชาติ) ในเบื้องต้น สิ่งนั้นต้องมีความสลายไป (มรณะ) ในที่สุดเหมือนกันหมด, นี้เป็นลักษณะของสังขตะสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง ถึงในธัมมจักกัปปวัตตนะสูตรตอนที่ว่าธรรมจักษุ ได้เกิดขึ้นแก่พระโกณฑัญญะว่า **ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ** สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา, สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา, ก็คงหมายเอารูปธรรมนามธรรมที่เป็นสังขตะหรือสังขารคืออาการที่ปรากฏออกมาเป็นปัญจขันธ์นั่นเอง. เหมือนดังบุทคลเอาดินปั้นให้เป็นหม้อขึ้น หม้อนั้นก็เป็นผลของการปั้น เป็นอาการอย่าง ๑ บางดิน, ส่วนดีหรือไม่ดีก็แสดงอาการของผู้ปั้น, เพราะฉะนั้น จึงไม่เที่ยง เพราะต้องแปรไป. เป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ไม่ได้, เป็นอนัตตา เพราะบังคับไม่ได้ (จึงต้องร้าวบิ่นแตกเป็นที่สุด).

๒๕. ถ: การเห็นว่าสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป เขาก็เห็นกันอยู่เป็นธรรมดา, เพราะฉะนั้น เมื่อส่วนที่ชอบใจเกิดขึ้น เขาจึงยินดีเมื่อศูนย์ไป จึงเสียใจ, เมื่อส่วนที่ไม่ชอบใจเกิดขึ้น เขาจึงเสียใจเมื่อเสื่อมศูนย์ไป จึงยินดี จะเป็นการแปลกอย่างไร ?

๒๕. ต: การเห็นเช่นนั้น ไม่แปลกจริง แต่เป็นความเห็นอันไม่รอบคอบ เห็นเพียงซีกเดียว หรือเห็นทีละซีก ไม่พร้อมกันคือ เมื่อส่วนนั้น ๆ เกิดขึ้น ก็เห็นแต่เกิด ไม่เห็นดับ, เมื่อส่วนนั้น ๆ เสื่อมศูนย์ไป ก็เห็นแต่ดับ ไม่เห็นเกิด, เช่นเมื่อ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เกิดขึ้น ก็เห็นว่าเกิดขึ้นแก่ตนตนได้ แล้ยึดถือว่า นั่นเป็นของตน ตนเป็นนั่น นั่นเป็นตัวจริง ๆ จัง ๆ ของตน ไม่เห็นดับเลย ครั้นส่วนนั้น ๆ เสื่อมศูนย์ไป ก็เห็นว่าของตน หรือตนเสื่อมศูนย์ไป ไม่เห็นเกิดคือไม่เห็นว่าส่วนนั้น ๆ ที่เสื่อมศูนย์ไป ก็เพราะได้มาก่อนเห็น เป็นได้เป็นเสียจริง ๆ จัง ๆ จึงยินดีในเวลาประสพส่วนที่ชอบ เสียใจใน

เวลาที่ประสพส่วนที่ไม่ชอบ, ถ้าเห็นเกิดกับเห็นดับในอันเดียวกันพร้อมกันแล้ว ความยินดีหรือความยินร้ายถึงจะมีก็ไม่มาก, เปรียบเหมือนดั่งใครคน ๑ หรืออะไรสิ่ง ๑ ซึ่งแม้จะดีหรือราคาแพง มาอยู่กับเรา แล็บอกเราเสมอว่า อีก ๗ วันหรือเท่าไรก็ตาม เขาจักไปแน่, เราก็เชื่อแน่แล็รู้สึกอยู่เช่นนั้นเสมอ, เมื่อคนหรือสิ่งนั้นมาอยู่กับเรา ๆ จะยินดีสักเท่าไร, แล็เมื่อจากไป เราจะเสียใจสักเท่าไร แม้จะมีคงไม่มากนัก เว้นไว้แต่จะลืมตัวเสีย.

๒๖. ถ: ถ้าปั้ญจขันธ์เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน เพราะบังคับไม่ได้แล้ว คำที่ท่านอ้างว่า พระศาสดาทรงสอนว่า ให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่ระลึก ไม่มีอื่นเป็นที่ระลึก แล้ว่าตนเป็นที่พึ่งของตน ดังนี้จะไม่เถียงกันหรือ ?

๒๖. ต: ถ้าตริตรองให้ละเอียดดี บางทีจะเห็นว่าไม่เถียงกัน คำว่า อัตตา ตนนี้ คนเราย่อมเข้าใจรวม ๆ กันว่า ร่างกายที่มีใจครองนี้เอง, แต่ในอนัตตลักขณะสูตร พระ-ศาสดาได้ทรงแสดงแยกออกตามอาการที่ปรา-กฏเป็น ๕ คือ ปั้ญจขันธ์ แล็ทรงแสดงว่าเป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ด้วยอรรถว่า บังคับไม่ได้ แต่ในที่อื่นบางแห่งพระองค์ทรงสั่งสอนว่าให้มีตนเป็นที่พึ่ง ดังนี้. โดยพุทธภาษิตทั้ง ๒ นัยนี้ จึงน่าตริตรองสันนิฏฐานแยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ส่วนที่เป็นเหตุอันบุทคลอาจบัง-คับได้ ๑. ส่วนที่เป็นผลแล็เป็นอาการอันบุทคลบังคับไม่ได้ ๑. ส่วนที่เป็นเหตุได้แก่ความจงใจทำลงทางกายวาจาแล็ใจ อันเป็นตัวกรรม ที่เป็นส่วนดีเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ที่เป็นส่วนชั่วเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ คือสังขารที่เป็นกุศลอกุศลนั้นเอง. กรรมเหล่านี้ตนเองนั้นแลทำแก่ตนเอง คนอื่นทำให้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงได้ตรัสว่า บาปอันบุทคลทำด้วยตนเองบุทคลย่อมเสร้าหมองด้วยตนเอง, บาปอันบุทคลไม่ได้ทำด้วยตน บุทคลย่อมบริสุทธ์ด้วยตน, ความบริสุทธ์แล็ไม่บริ-สุทธ์จำเพาะตน, คนอื่นพึงทำคนอื่นให้บริสุทธ์ไม่ได้ ส่วนคนอื่นพึงทำให้ได้ก็เพียงแนะนำชักชวนบังคับให้ทำแล็อุดหนุนแต่เพียงชั้นต้น ๆ แล็เพียงภายนอกเท่านั้น, ข้อนี้พึงเห็นเช่นมารดาบิดาหรืออาจารย์ที่ดี มีเมตตากรุณาแก่บุตรธิดาหรือศิษย์ คอยแนะนำสั่งสอนบังคับให้ทำแล็อุปถัมภ์บำรุงด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อให้เป็นคนดี. แต่ถ้าบุตรธิดาหรือศิษย์ไม่ตั้งใจประ-พฤติไม่ทำตามแล้ว ก็จักเป็นคนดีไปไม่ได้, ต่อเมื่อบุตรธิดาหรือศิษย์ตั้งใจประพฤติดีแล็ทำตามด้วย จึงอาจเป็นคนดีได้. แต่ถ้าบุตรธิดาหรือศิษย์ไม่ได้รับความแนะนำบังคับ แล็อุปถัมภ์บำรุงด้วยก็อาจเป็นไปไม่ได้สดวก, เพราะขาด

การอบรม ๆ นั้นเป็นเหตุสำคัญอย่าง ๑ ที่อาจทำบุทคลผู้ยังอ่อนปัญญาให้หันไปตามได้ในชั้นต้น แลอาจเป็นนิสัยปัจจัยในกาลต่อไป แต่ก็คงรวมอยู่ในส่วนที่เป็นเหตุนั้นเอง. เพราะการอบรมเป็นเหตุให้บุทคลหันไปตามเช่นนี้, ผู้อยู่ในสำนักที่ดีจึงมักเป็นคนดี ผู้อยู่ในสำนักที่ชั่วจึงมักเป็นคนชั่ว, เพระฉะนั้น ท่านผู้เป็นประมุขของสกุลตลอดถึงท่านผู้เป็นประมุขของประเทศที่ดีมีเมตตากรุณา จึงอุตสาหะจัดการอุปถัมภ์บำรุงอบรมคนที่อยู่ในปกครองในทางที่ดี มีจัดการให้ได้รับการศึกษาที่ดีเป็นต้น เหมือนค่อยชี้แลต้อนให้เดิรไปแต่ในทางที่ดีเพื่อให้คนนั้น ๆ เป็นคนดี แต่ก็ไม่ได้สมประสงค์ทั้งหมด, เพราะยังมีคนที่ไม่ดำเนิรตามอยู่บ้าง, ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาผู้เป็นประมุขของพุทธศาสนิกชนก็ได้แนะนำตักเตือนภิกษุบริษัทไว้ว่า ทางอันเรารู้ชัดว่าเป็นที่สลัดลูกศร (คือความโศก) เสียได้ จึงได้บอกแก่ท่านทั้งหลาย, ความเพียรอันท่านทั้งหลายควรทำ, พระตถาคตเป็นผู้บอก, ผู้เพ่งพินิจปฏิบัติแล้ว จักพ้นจากเครื่องผูกของมารเสียได้. ในปหานภาวนาสูตร พระองค์ก็ได้ทรงแสดงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายจงละอกุศล (การไม่ดี) เสีย จงบำเพ็ญกุศล (การดี) ท่านทั้งหลายอาจอยู่ที่จะละอกุศลแลอาจที่จะบำเพ็ญกุศล ถ้าท่านทั้งหลายไม่อาจ เราก็ไม่กล่าว, อนึ่งอกุศลที่ท่านละเสียแล้ว กุศลที่ท่านบำเพ็ญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข เราจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงละอกุศลเสีย จงบำเพ็ญกุศล ดังนี้. นี้แสดงว่า อกุศลแลกุศลทั้ง ๒ ประการบุทคลย่อมทำได้ด้วยตนเองแล้ละเสียไม่ทำก็ได้, แต่อกุศลที่ทำแล้วให้ผลเป็นทุกข์ กุศลที่ทำแล้วให้ผลเป็นสุข ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้า. อกุศลที่จะละเสียได้แลกุศลที่จะบำเพ็ญให้เป็นไป ก็เพราะจิตนั้นแล, ถ้าจิตตั้งไว้ผิด ก็เป็นอกุศล จักทำบุทคล ให้เป็นคนชั่ว, ถ้าจิตตั้งไว้ชอบ ก็เป็นกุศล จักทำบุทคล ให้เป็นคนดียิ่งกว่าใคร ๆ จะทำให้ได้ ตามพุทธภาษิตว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำบุทคลให้เป็นคนชั่วยิ่งกว่าโจรพึงทำแก่โจรได้ หรือกว่าคนที่มีเวรพึงทำแก่คนมีเวรได้, ส่วนจิตตั้งไว้ชอบ พึงทำบุทคลให้เป็นคนประเสริฐยิ่ง ๆ กว่ามารดาบิดาหรือญาติอื่นพึงทำให้ได้, โดยนัยนี้ แสดงว่าจิตที่ได้ตั้งไว้นั้นอย่างไร จะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ตาม ก็ยากที่คนอื่นจะมาเปลี่ยนให้เป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากแสดงให้รู้ให้เห็นจริงว่า การที่ทำเช่นนั้นเป็นการชั่วหรือดีอย่างไร, ถึงใครจะมีอำนาจมาทำการอันไม่เป็นที่พอใจ เช่นด่าว่าตลอดถึง

ประหาร ซึ่งเขาอาจทำได้เพียงร่างกายที่เป็นส่วนผลหรืออาการ, แต่ว่าบุทคลผู้ได้ประสพเช่นนั้นไม่ตั้งใจยอมตาม ไม่มีใจโกรธแค้นขัดเคืองแล์เสียใจด้วยตนเองแล้ว, คนอื่นก็หมดสามารถย์ พึงเห็นตัวอย่างเช่นพระเจ้าจัณฑปัช-โชตกับพระเจ้าอุเทน: พระเจ้าจัณฑปัชโชตจับพระเจ้าอุเทนได้ทรงบังคับพระเจ้าอุเทนให้บอกมนต์แก่พระองค์ ถ้าไม่บอกจักลงพระ-ราชอาญา, พระเจ้าอุเทนทูลตอบว่า พระองค์ท่านเป็นใหญ่เป็นเจ้าแห่งสรีระของข้าพเจ้าได้ แต่ไม่เป็นใหญ่เป็นเจ้าแห่งจิตต์ของข้าพเจ้าดังนี้, กับเรื่องพระปุณณมันตานีบุตร ทูลลาพระ-ศาสดาเพื่อไปสู่ถิ่นเดิมของท่าน ซึ่งเรียกว่าปรันตปะ อันเป็นประเทศที่มีคนดุร้ายมาก. พระศาสดาตรัสถามท่านว่า ท่านจะไปอยู่ในประเทศนั้นได้หรือ. ถ้ามีคนมาด่าว่าท่านเป็นต้นจนถึงทำให้ตาย ท่านจะทำประการใด. ท่านกราบทูลว่า ถ้าเขาด่าว่าข้าพเจ้า ๆ จักทำในใจเสียว่า เพียงเขาด่าว่าเท่านั้น ยังดีกว่าที่เขาประหารด้วยก้อนดินท่อนไม้เสียอีก, ถ้าเขาประหารด้วยก้อนดินท่อนไม้ก็ยังดีกว่าที่เขาประหารด้วยศัสตราเสียอีก, ถ้าเขาประหารด้วยศัสตราก็ยังดีกว่าเขาทำให้เราตายเสียอีก, ถ้าเขาจะทำให้ตาย ก็จักคิดเสียว่าบางคนต้องการฆ่าตัว ต้องจ้างต้องวอนเขา ส่วนเราดีเท่าไรมีคนฆ่าให้เอง ไม่ต้องวอนใคร ดังนี้ นี้แสดงว่า ใครทำใจท่านให้แปรปรวนไปไม่ได้ เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ผู้คงที่. ส่วนคนเราสามัญ ถึงเป็นไปเช่นนั้นไม่ได้ แต่ถ้ามีสติระลึกได้แล์รู้ตัวอยู่ ในเมื่อได้ประสพอา-รมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ก็อาจเหนี่ยวรั้งความยินดียินร้าย ให้บันเทาลงได้บ้าง ไม่หลงไปตามจนหมดสติสุดตัว ตามสามารถย์แห่งสติแล์ปัญญาจิตต์ที่สงบอยู่ เพราะไม่หลงตื่นเต้นยินดียินร้ายไปตามอารมณ์ ย่อมผ่องใสเป็นสุข. เมื่อจิตต์ผ่องใสเป็นสุขอยู่ ร่างกายก็ผ่องใส. เมื่อจิตต์เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์, ร่างกายก็เสร้าหมองไปตาม, ผู้หวังความสุขแต่ไปทำเหตุแห่งทุกข์ให้แก่ตัว ก็ชื่อว่าตนเองทำให้ถูกใจตนเองไม่ได้ แล์จะไปหวังให้คนอื่นทำให้ถูกใจตนแทนนั้น จะเป็นการยากสักเพียงไร, เพราะคนแต่ละคนก็คนละใจ, แต่ตนเองก็ทำให้ถูกใจตนเองไม่ได้ ใครเล่าจะทำให้ถูกใจตนเองได้ดีกว่า, ถ้าจะมีใครอื่นที่ทำให้ถูกใจตนได้ดีกว่าตน ก็ควรนับถือเขาให้ยิ่งกว่านับถือตนไม่ใช่หรือ. ผู้หวังความดีความงามแก่ตนเมื่อได้ทราบเช่นนี้ จึงควรทำตนอันเป็นส่วนเหตุให้ดีด้วยละส่วนที่ชั่วบำเพ็ญส่วนที่ดี ตามพุทธโอวาทแล์ตามสามารถย์ ก็ชื่อว่า ได้ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนตามฐานะ, นี้เป็นส่วน

ปฏิบัติจำเพาะตน. ส่วนในการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องแก่ผู้อื่น ถ้าเป็นผู้สอนเขา ก็สอนไปตามสามารถย์แห่งตนแล้แห่งผู้ศึกษาด้วยเมตตากรุณา, ถ้าเป็นผู้ปกครองเขา ใครทำผิด ก็ติเตียนหรือจัดการไปตามผิด, ใครทำชอบ, ก็สรรเสริญยกย่อง หรือจัดการไปตามความชอบ, ไม่ให้เป็นการฝืนน้ำใจของผู้ชอบ ซึ่งจะเป็นอันทำให้เขาเห็นว่า อุตสาหะทำดี แต่กลับได้ผลที่ไม่พอใจ. ไม่ปล่อยใจให้ทยานอยากไปตามตัณหาที่เกิดขึ้น มีเมตตากรุณาแก่คนทั้งหมดเป็นเบื้องหน้า เช่นพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนแล้ปกครองสาวก ด้วยพระเมตตากรุณาเสมอไป ฉะนั้น พระศาสดาทรงสั่งสอนให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่ระลึก ไม่ใช่มีอื่นเป็นที่ระลึกนั้น ก็ได้ทรงแสดงความเป็นบทไขต่อไปว่า จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่ระลึก ไม่ใช่มีอื่นเป็นที่ระลึก แล้วทรงแสดงธรรม คือ สติปัฏฐาน ๔ ต่อไป. นี้ก็แสดงว่าให้บำเพ็ญธรรมที่ดีที่เป็นกุศลนั่นเอง. ธรรมที่เป็นกุศลนั้น พระศาสดาทรงแสดงไว้ในอัค-คัปปสาทสูตรว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการท่านผู้รู้ย่อมกล่าวว่า เป็นยอดของสังขตะ-ธรรม ๆ ที่ปรุงแต่งอันเป็นส่วนเหตุ. แต่อริย-มรรคจะเกิดขึ้นต้องอาศัยสติปัฏฐานเป็นหลักแล้อาศัยสัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละเป็นอุปการจึงจักเป็นโพชฌงค์ขึ้น อริยมรรคจึงเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้จึงอาศัยกันแล้กันเกิดขึ้น, พระศาสดาจึงตรัสว่า เป็นโพธิปักขิยธรรม ๆ เป็นไปในฝ่ายความตรัสรู้อันพระศาสดาตรัสเตือนว่า ควรเรียนให้ดีส้องเสพบำเพ็ญให้มาก, เพราะจะพึงให้พรหม-จรรย์ตั้งอยู่ได้นานเป็นไปเพื่อประโยชน์ที่ต้องการ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทพดาแล้มนุษย์แล้ตรัสแก่พระสุภัททะว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้ พึงอยู่ดีอยู่ชอบ (ซึ่งคงหมายความว่า เรียนดีส้อง-เสพบำเพ็ญทำให้มากในโพธิปักขิยธรรม) โลกก็ไม่พึงสูญเปล่าจากพระอรหันต์, ในท้ายอนัต-ตลักขณะสูตร พระศาสดาทรงแสดงว่าผู้ได้ฟังแล้ว เมื่อเห็นว่าบัญจขันธ์ไม่ใช่ตนไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรม (เพราะมรรคปฏิบัติ) พระอริยสาวกย่อมเบื่อหน่าย (ในบัญจขันธ์). เบื่อหน่ายย่อมปราศ-จากยินดี (ไม่หมกมุ่นเกี่ยวเกาะ), เพราะปราศจากยินดี ย่อมพ้น (จากความยึดถือเป็นจริงเป็นจัง), เมื่อพ้นแล้ว ก็เกิดความรู้ว่า พ้นแล้ว, ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว, กิจที่ต้องทำ (อันเป็นส่วนเหตุ) ทำเสร็จแล้ว, กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. นี้แสดงว่า ได้ทำตนอันเป็นส่วนเหตุถึงที่สุดแล้ว แต่นั้นย่อมได้เสวยผล คือ ความสุขที่เป็นกำไร

อันเกิดแต่เหตุนั้นโดยส่วนเดียว ชื่อว่าได้ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนถึงที่สุด. เปรียบเหมือนบุทคลได้เล่าเรียนศึกษาวิทยาอย่างหนึ่งรู้ถึงที่สุดแล้ว ไม่ต้องศึกษาอิก, แต่นั้นเมื่อมีกิจอะไรเกิดขึ้นที่ควรทำ ก็ใช้ความรู้ที่เป็นพื้นนั้นทำไปโดยส่วนเดียว กว่าจะถึงที่สุด, หรือเปรียบเหมือนบุทคลปลูกต้นไม้กัลปพฤกษ์ที่ให้ผลสำเร็จ จนเพียงพอไว้ จนออกผลแล้ว ก็บริโภคผลไม้ไปกว่าจะถึงที่สุด แต่จะแจกปั้นให้คนอื่นบริโภคผลไม้นั้นด้วยไม่ได้ เว้นไว้แต่ให้พืชเขาไปปลูกเอาเอง จนออกผลแล้วก็บริโภคเองอิก ฉะนั้น. ท่านผู้รู้ตามเป็นจริงนั้นเป็นผู้ตื่นอยู่ เพราะไม่หลงยึดถือกายคือปั่ญจขันธ์ซึ่งเป็นสังขารส่วนผล แลเป็นอนัตตา (เพราะบังคับไม่ให้แก่ไม่เจ็บตายไม่ได้) แลอารมณ์นั้น ๆ ว่าเป็นจริงเป็นจัง, แต่ถึงดังนั้น ท่านก็อาศัยปั่ญจขันธ์ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ไม่อาศัยปั่ญจขันธ์ทำสิ่งที่เป็นโทษเลย. พึงตริตรองดูตามข้อความที่พระสารีบุตร แสดงแก่พระยะมะกะเป็นเครื่องเทียบเคียง. ในเรื่องนั้น พระยะมะกะมีความเห็นว่า พระขีณาสพตายแล้วศูนย์. พระสารีบุตรจึงถามว่า ท่านเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ขันธ์ ๕) นี้เป็นพระขีณาสพหรือ, ท่านเห็นพระขีณาสพในขันธ์ ๕ หรือ, ท่านเห็นพระขีณาสพพ้นจากขันธ์ ๕ หรือท่านเห็นพระขีณาสพเป็นขันธ์ ๕ หรือ, ท่านเห็นพระขีณาสพไม่มีขันธ์ ๕ หรือ, พระยะมะกะตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้นทุกอย่าง. พระสารีบุตรจึงแสดงต่อไปว่า ท่านมหาพระขีณาสพในขันธ์ ๕ ไม่ได้โดยจริงอย่างนั้น ควรหรือจะพูดยืนยันว่า พระขีณาสพตายแล้วสูญ พระยะมะกะตอบว่า แต่ก่อนข้าพเจ้าไม่รู้ จึงมีความเห็นผิดเช่นนั้น พระสารีบุตรจึงถามไปว่า ถ้าเขาถามว่า พระขีณาสพตายแล้วเป็นอย่างไร ท่านจะแก้เขาอย่างไร. พระยะมะกะตอบว่า ข้าพเจ้าจะแก้ว่า ขันธ์ที่ไม่เที่ยงดับไป. พระสารีบุตรว่า ดีละ ๆ แล้วแสดงต่อไปว่า เปรียบเหมือนผู้หนึ่งคิดจะฆ่าเจ้าเรือนที่รักษาตัวแข็งแรง จึงเป็นคนรับใช้ของเจ้าของเรือนนั้นจนคุ้นเคย, ครั้นเห็นเจ้าเรือนนั้นเผลอ ก็ฆ่าด้วยศัสตราที่คม, ในเวลาผู้ฆ่านั้นเข้ามาเพื่อรับใช้ก็ตาม ในเวลาที่ฆ่าก็ตาม เจ้าเรือนนั้นย่อมไม่รู้ว่าคนนี้เป็นคนฆ่าเราไม่ใช่หรือข้อนี้ฉันใด, ปุถุชนผู้ไม่ได้พึ่งแล้ว ก็ฉันนั้นย่อมเห็นปั่ญจขันธ์เป็นตัวบ้าง เห็นตนเป็นปั่ญจขันธ์บ้าง เห็นปั่ญจขันธ์ในตนบ้าง เห็นตนในปั่ญจขันธ์บ้าง ไม่รู้ปั่ญจขันธ์อันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน อันปั่จจัยตกแต่ง ดุจเป็นผู้ฆ่า ตามเป็นจริงอย่างไร ย่อมถือมั่น

ปัญจขันธ์ว่าตัวของเรา, ปัญจขันธ์ที่เขาถือมั่น ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่ใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน. ส่วนอริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว ไม่พิจารณาเห็นเช่นนั้น รู้ชัดตามเป็นจริงไม่ถือมั่นปัญจขันธ์ว่าตัวของเรา. ขันธ์ ๕ ที่ท่านไม่ถือมั่นนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขสิ้นกาลนาน.

ข้อที่กล่าวมานี้ตามแบบแผนของท่าน เป็นแต่ข้าพเจ้าเก็บมาติดต่อเข้า เพื่อให้ได้ตามความประสงค์เท่านั้น ไม่อาจรับรองว่าเป็นการถูกต้องหมด อาจผิดพลาดเพราะเข้าใจผิดก็ได้.

๒๗. ถ: อย่างไรก็ตามเถิด แต่ข้อความที่แสดงมานั้นยืดยาวแล้เข้าใจเห็นได้ยากนัก ?

๒๗. ต: เพราะข้อความที่ถามแก้ยาก จึงต้องกล่าวยืดยาวไม่สามารถให้เห็นได้ง่ายขึ้นด้วยคำพูดเพียงเท่านี้, ทั้งเพราะพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จริง ๆ สิ่งที่เป็นความจริงย่อมเห็นแล้เข้าใจได้ยาก, เพราะเรามัวมุ่งยึดถือความจริงตามสมมุติ อันไม่ใช่ความจริงตามสภาพอยู่ แล้ไม่ได้ค้นหาจริง ๆ จัง ๆ ไม่เห็นง่ายเหมือนศาสนาที่สอนให้เชื่อ ๆ ก็แล้วกัน ไม่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาข้อเท็จจริง แต่ถึงเราจะเข้าใจไม่ได้ลึกซึ้งละเอียดละออ ในข้อความที่เห็นได้ยาก แต่ในข้อที่เห็นแล้เข้าใจได้ง่ายมีถมไป เช่นในจูฬกัมมวิภังคสูตรเป็นต้น เราพอจะตริตรองให้เข้าใจแล้ปฏิบัติตามได้ แล้เมื่อปฏิบัติไปก็เชื่อว่าไม่ผิด, เพราะคำสอนนั้น ๆ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียฬใครเลย เป็นประโยชน์โดยส่วนเดียว.

๒๘. ถ: ทางพระพุทธศาสนา ข้อความเกี่ยวถึงข้อสร้างโดยตรงก็ตาม โดยปริยายหรือเทียบเคียงก็ตาม ไม่มีบ้างเลยหรือ ?

๒๘. ต: ตามที่นึกได้ โดยตรงไม่เคยพบ, ทั้งยังมีพระพุทธดำรัสเป็นคำเปรียบได้โดยความว่า "พระองค์เหมือนดังแพทย์ผู้เชือดลูกศร; ผู้ถูกศรยิงแล้ว ได้พบแพทย์ผู้สามารถผ่าลูกศรออกแต่ยังไม่ยอมให้รักษา ต้องการทราบเสียก่อนว่า 'ผู้ยิงเป็นใคร ใช้ไม้อะไรทำศรเป็นต้น' ดังนี้ สมควรหรือ ? พระองค์มีหน้าที่จะผ่าเอาลูกศรออก รักษาให้หายเท่านั้น ไม่มีหน้าที่สืบหาตัวผู้ยิง;" โดยนัยนี้แสดงว่า ไม่ทรงปฏิเสธผู้สร้าง, แต่ไม่ทรงแสดง. แต่โดยนัยแห่งปฏิจจสมุปบาทแสดงว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ จนถึงอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชรา พยาธิ มรณะ ฯลฯ; โดยนัยนี้ ให้สำเร็จสันนิษฐานว่า ผู้สร้างสืบต่อ

กันมา ไม่ใช่จำเพาะตอนใดตอนหนึ่ง มีอวิชชาเป็นปัจจัยต้นจนถึงอุปาทาน ๆ เป็นปัจจัยให้สำเร็จเป็นภพ, เพราะมีภพจึงมีชาติ, เพราะมีชาติจึงมีชรา พยาธิ มรณะ ฯ ล ฯ, นี่เป็นความเกิดพร้อมแห่งทุกข์. เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาที่แสดงสัจจะธรรมชั้นสูง จึงแสดงธรรมเป็นอุบายเพื่อดับอวิชชาเป็นลำดับมา แล้แสดงว่า เมื่ออวิชชาเกิด กำจัดอวิชชาเสียแล้ว ก็ดับปัจจัยนั้น ๆ โดยลำดับ จนถึงดับภพดับชาติ, เมื่อชาติดับแล้ว ชรา พยาธิ มรณะ ฯ ล ฯ ก็ดับไปตามกัน; นี่เป็นความดับทุกข์ทั้งสิ้น. โดยนัยนี้แสดงว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ดับอวิชชาที่เป็นปัจจัยต้นแรกแห่งการสร้างหรือผู้สร้าง; เพราะผู้สร้างถึงจะสร้างให้เกิดเป็นอะไรอย่างไร ก็ไม่พ้นจากชรา พยาธิ มรณะ เป็นต้น อันเป็นทุกข์ไปได้. ตรงกันข้ามกับศาสนาที่สอนให้อ้อนวอนผู้สร้าง. สันนิฏฐานว่า ผู้สอนศาสนาให้อ้อนวอนผู้สร้างคงนึกคิดสาวหาเหตุเข้าไป ๆ ไปจนเข้า อันเป็นตัวอวิชชา (คงเป็นเพียงไม่รู้จักตัณหา อุปาทาน ภพเท่านั้น ยังไม่ละเอียดถึงอวิชชาในปฏิจจสมุปบาทด้วยซ้ำ) จึงบัญญัติขึ้นว่าเป็นผู้สร้างแล้ว ก็นึกคิดปรุงแต่งรูปพรรณสัณฐานขึ้นเอง ตามชาติของตน ๆ แล้สอนให้อ้อนวอนให้ช่วยบันดาลให้สมประสงค์บ้าง. สอนให้เพ่งดูผู้สร้างด้วยอ้างว่า พระผู้สร้างอยู่กับตนเสมอบ้าง. ผู้เชื่อเมื่อทำกิจการอะไรก็ตั้งใจอ้อนวอนไปด้วย ก็อาจสมประสงค์บ้าง. เมื่อตั้งใจเพ่งดูก็อาจเห็นปรากฏได้บ้างตามความยึดถือ เลยเกิดความเชื่อยิ่งขึ้น ไม่ได้เฉลียวใจว่า การที่อ้อนวอนสำเร็จได้บ้าง ก็เพราะความตั้งใจทำของตนเอง, รูปที่ตนได้เห็น ก็เพราะตนเองตั้งใจเพ่งแล้ปั้นขึ้นเองตามคำบอกเล่าหรือสอน. ในที่สุดก็สอนให้มุ่งอ้อนวอนให้ท่านผู้สร้างเอาไปอยู่ด้วยเป็นตัวเป็นตน แต่ไม่ต้องแก่ เจ็บ ตาย (ไม่ต้องทำอะไรเลย แล้ไม่มีที่สุด ถึงรำคาญสักปานใดก็ตายไม่ได้). ทางของศาสนาที่สอนให้อ้อนวอนพระผู้สร้างคงเป็นเช่นนี้.

๒๙. ถ: ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่หรือ, ถ้าเช่นนั้น จะต่างกันอย่างไร ?

๒๙. ต: สอนเช่นนั้นจริง, แต่สอนให้ระลึกถึงโดยพระคุณไม่ใช่ให้ระลึกถึงโดยความเป็นตัวเป็นตนแล้ผู้สร้าง, เพราะการระลึกถึงโดยพระคุณ กับการระลึกถึงความเป็นตัวเป็นตนแล้เป็นผู้สร้าง ต่างกันทั้งส่วนเหตุทั้งส่วนผล. พระผู้สร้างซึ่งแม้ในภายหลังแก้ว่าไม่มีตัวตน ก็คงปรากฏว่ายังมีรักมีชังมีหลง, คำสอนก็ต้องประกอบด้วยรักชังแล้หลงเป็น

ธรรมดา. ส่วนพระพุทธเจ้าเป็นผู้หมดรักชังแล้หลง จึงบริสุทธสะอาดด้วยประการทั้งปวง. พระธรรมก็บริสุทธสะอาด, พระสงฆ์ผู้ปฏิบัทตามจนบรรลุพระธรรมก็บริสุทธสะอาด, เมื่อผู้นับถือระลึกถึงโดยพระคุณ ย่อมทำใจให้สูงขึ้นแล้ผ่องใสแช่มชื่นสงบเป็นปัจจัยอุปถัมภ์ให้มีแก่ใจปฏิบัทชอบตามคำสั่งสอน อันเป็นการบูชาด้วยปฏิบัทยิ่งขึ้น, มีพระพุทธภาษิตในธชัคคะสูตร แสดงโดยใจความว่า เมื่อพวกเทพจะเข้าทำสงครามกับพวกอสูร แลดูยอดธงของท้าวสักกะหรือท้าวปชาบดี หรือท้าววรุณ หรือท้าวอิสาณ, ความกลัว ความขลาด ความขนพอง พึงเหือดหายบ้าง, ไม่เหือดหายบ้าง, เพราะท้าวสักกะยังไม่สิ้นราคะโทสะ โมหะ ยังกลัว ยังขลาด ยังสะดุ้ง ยังหนีอยู่. ส่วนภิกษุเข้าสู่ป่า เข้าสู่โคนไม้ เข้าสู่เรือนเปล่า ถ้าระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระคุณ จักหายกลัว หายขลาด หายขนพอง. เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้สิ้นราคะ โทสะ โมหะ ไม่กลัว ไม่ขลาด ไม่ขนพอง ดังนี้.

๓๐. ถ: ได้ยินว่า ชาวต่างประเทศที่มีพื้นเพเป็นพวกถือศาสนาที่อ้างว่า มีพระเจ้าสร้างแล้บันดาลบางพวก เมื่อเขาได้เรียนตำราที่เรียกในภาษาเราว่าธรรมดาศาสตร์แล้ว เขาไม่เชื่อศาสนานั้น เพราะเขาตรองด้วยปัญญาไม่เห็นจริง จึงไว้ตัวเป็นกลาง ๆ ไม่หนักในศาสนา แล้ไว้ตัวว่าเป็นนักปราชญ์ ส่วนในพวกถือพระพุทธศาสนา ผู้ต้องการจะเป็นนักปราชญ์บ้าง จึงจะประพฤติตนเป็นกลาง ๆ ไม่หนักในพระพุทธศาสนาบ้าง ดังนี้ จะควรหรือไม่ ?

๓๐. ต: ข้อนี้ต้องแล้วแต่ความเห็นของใคร, แต่น่าจะเห็นว่าที่เขาไม่หนักในศาสนา เพระเขาไตร่ตรองไม่เห็นจริง ไม่ทนแก่ปัญญา ได้ความเชื่อไม่พอ ก็ตามที. ส่วนพระพุทธศาสนายิ่งพิจารณาแล้ปฏิบัทตาม ก็ยิ่งเห็นจริง เห็นไม่ถึง แล้ไม่ปฏิบัทตาม ไม่เข้าใจเห็นไม่ได้ก็เพราะรู้ไม่ทันเห็นไม่ถึง แล้ไม่ปฏิบัทตามต่างหากไม่ใช่เป็นเพราะไม่ทนแก่ปัญญา, เพราะฉะนั้น ดูก็ไม่น่าจะเอาอย่างเขาในข้อที่ไม่ควรเอาอย่างเลย.

๓๑. ถ: มีบางคนแสดงว่า ศาสนาอื่นเขาสอนให้โลกเจริญแต่พระพุทธศาสนาสอนให้โลกเสื่อมหรือศูนย์ เป็นดังนั้นหรือ ?

๓๑. ต: ข้อความเช่นนี้ มีในสีหะสูตร ท่านแปลไว้ในหนังสือธรรมจักษุแล้หนังสือธรรมสมบัติแล้ว จงอ่านดูเถิด. แต่ข้าพเจ้ากลับเห็นตรงกันข้ามว่า พระพุทธศาสนาอิก กลับสอนให้โลกเจริญ บางศาสนา

อิกกลับสอนให้เสื่อม เพราะพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เบียดเบียฬกันแล็กัน ให้สงเคราะห์กันแล็กัน ว่าเป็นบุญ, ถ้าใครขืนเบียดเบียฬกันแล็กัน ก็เป็นบาป ถึงจะเบียดเบียฬคนถือศาสนาอื่น ก็คงเป็นบาปนั้นเอง. แล็จะไปอ้อนวอนพระเจ้าองค์ใดหรือใครให้ช่วย ก็ไม่ได้สมประสงค์, แล็สอนให้หมั่นไม่เกียจคร้าน; ถ้าประพฤติตามกันหมดทั่วโลกแล้ว การรบราฆ่าฟั่นกัน การแย่งชิงกัน การดูดายไม่สงเคราะห์กัน จะมีหรือ เมื่อเช่นนี้โลกจะไม่เจริญหรือ. ส่วนศาสนาที่สอนให้เบียดเบียฬ ฆ่าฟั่นแย่งชิงพวกที่ถือศาสนาอื่น ว่าเป็นการได้บุญ. ถ้าไปทำผิดร้ายอะไรเข้า น้อยหรือมากเท่าไรก็ตาม อ้อนวอนให้พระเจ้าช่วยเสีย ก็เป็นหมดโทษ, พระเจ้าโปรสให้ขึ้นสวรรค์หมดดังนี้ เป็นการสอนให้โลกเจริญหรือ. ถึงพวกถือศาสนานั้น ๆ เอง ก็เห็นว่าเป็นการร้ายกาจ เขาจึงไม่เชื่อแล็ไม่ทำตาม กลับสงเคราะห์คนที่ถือศาสนาอื่นอิกก็มาก. ส่วนที่เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนถือบวช เว้นการมีคู่ครองตลอดถึงเว้นจากกรรมของคนคู่ ก็ไม่ใช่ว่าพระองค์ทรงบังคับให้ถือเช่นนั้น เป็นแต่พระองค์ทรงแสดงธรรมชี้เหตุ ชี้ผล ชี้คุณ ชี้โทษ ให้เข้าใจ, เมื่อผู้ฟังเห็นโทษในการยุ่งเหยิงกังวลห่วงใยอาลัย เห็นคุณในการประพฤติเป็นผู้เบาพร้อมก็ขอบวชเอง. ถ้าใครไม่บวช พระองค์ก็ไม่ทรงติเตียน, พระองค์ทรงมุ่งหมายแต่การประพฤติดีประพฤติชอบ ซึ่งเป็นธัมมานุธัมมะปฏิบัตติ ปฏิบัทธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นประมาณ, อนาถะบิณฑิกคะฤหบดี แล็นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นต้น ที่ท่านกล่าวว่า เป็นพระโสดาบันอริยสาวก ก็ไม่ได้บวช, ถึงคนที่บวชเมื่อเสื่อมอุตสาหะในการที่จะบวชต่อไป ก็ทรงอนุญาตลาสิกขาได้ เพื่อป้องกันความประพฤติไม่สมควร ในเวลาที่หมดอุตสาหะจะบวชอยู่, แล็เมื่อลาสิกขาออกไปแล้ว มีสัทธาอุตสาหะขึ้นมาอิก ขอบวชอิกก็ได้ ไม่มีข้อบังคับในเรื่องบวชหรือไม่บวช ถ้าว่าผลถึงที่สุด ในพระพุทธศาสนา ท่านแสดงว่า ไม่ต้องเกิดอิก ก็ไม่ต่างอะไรจากศาสนาอื่นที่อ้างว่า มีพระเจ้าผู้สร้างแล็ทรงบันดาล. เพราะเขาก็อ้างว่า ถ้าใครทำชอบพระหฤทัยพระเจ้า ๆ ก็โปรสให้ขึ้นสวรรค์ไปอยู่กับพระองค์ตลอดไป ไม่ต้องมาเกิดอิก. ต่างกันอยู่ก็แต่เพียงในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงสร้างใคร ส่วนในศาสนาอื่นพระเจ้าสร้างเท่านั้น. ท่านผู้แสดงเช่นที่ถามน่าจะคิดไม่รอบคอบเอง

๓๒. ถ: การบวช ๆ สึก ๆ เป็นการแสดงความเป็นผู้มีใจไม่มั่นคง, คนที่ทำเช่น

นั้น เขาติกันว่า มีใจไม่แน่นอน ค่อนข้างจะใช้ไม่ได้ ไม่ใช่หรือ ?

๓๒. ต: ก็น่าจะเป็นเช่นนั้นสำหรับคน. แต่ถ้าว่าถึงการประพฤติธรรม ก็ยังมีปัญหาอยู่บ้าง. ถ้าจะถามว่าการบวชกับการไม่บวชไหนจะดีกว่ากัน (ในเรื่องนี้ต้องหมายเอาการบวช แล้ประพฤติถูกต้องตามหน้าที่ ไม่ใช่บวชเหลวไหล). ถ้าตอบว่า การบวชไม่ดีคนที่บวชถึงจะบวชหนเดียวหรือวันเดียว ก็คงชื่อว่าทำไม่ดีเท่านั้น, ถ้าตอบว่า การบวชดีกว่าไม่บวช เมื่อเช่นนี้ใครบวชบ่อย ๆ ก็ชื่อว่าทำดีบ่อย ๆ หรือบวชอยู่นาน ก็ชื่อว่าทำดีนาน; คนที่ทำบ่อย ๆ หรือทำอยู่นาน จะกลับชื่อว่าเป็นคนไม่ดี ยิ่งกว่าคนที่ไม่ทำความดีหรือ, เพราะฉะนั้น ขอจงตริตรองดูโดยรอบคอบเถิด.

๓๓. ถ: บางคนเห็นว่า คนที่ถือศาสนาอย่าง ๑ อยู่แล้ว กลับไปถือศาสนาอื่น เป็นคนกลับกลอกใช้ไม่ได้, เราควรเห็นอย่างไร ?

๓๓. ต: ถ้าคนนั้นถือด้วยไม่รู้อะไร แล้กลับไปถือศาสนาอื่นก็ด้วยไม่รู้อะไรอีก แล้คนที่กลับไปถือศาสนาอื่นด้วยมุ่งแต่เพียงจะทำให้ถูกใจเขาหรือพึ่งอำนาจ ไม่ใช่ด้วยสัทธาเลื่อมใส ก็ควรเห็นเช่นนั้น, แต่ถ้าคนนั้น ใช้ปัญญาตริตรองโดยถ่องแท้แล้ว ได้ความเชื่อความเลื่อมใสจริง ๆ ด้วยเห็นว่า อาจเป็นที่พึ่งของตนได้ ไตร่ตรองเห็นศาสนาที่ถืออยู่เดิมว่า ไม่มีสาระอะไร ไม่น่าเชื่อ ก็ไม่เห็นน่าติอย่างไรเลย, เพราะการเชื่อแล้นับถือศาสนาเมื่อว่าตามธรรมแล้ว ก็ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาเห็นจริงด้วยใจ, เพราะฉะนั้น ชาติที่มีขนบธรรมเนียมอันดีในบัดนี้ จึงไม่บังคับในเรื่องถือศาสนา. คนที่ถือศาสนาเดิมอยู่ แล้ได้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยถ่องแท้เห็นแน่ว่าศาสนาที่ถืออยู่ ไม่น่าเชื่อ ไม่มีสาระอะไร, ศาสนาอื่นน่าเชื่อ น่าเลื่อมใส มีสาระกว่าแล้ว ยังขืนถืออยู่ด้วยทิฏฐิมานะ กลับน่าจะติกว่าเสียอีก ลองนึกดูถึงเรื่องพุทธประวัติ พระศาสดาไปทรงศึกษาในสำนักคณาจารย์อื่นก่อน ทรงศึกษาจบแล้ว ไม่ทรงเห็นเป็นสาระ จึงได้ทรงละไปแสวงหาความตรัสรู้ตามลำพังพระองค์ จนตรัสรู้, พระชฎิล ๓ องค์ ก็ได้เป็นคณาจารย์ในลัทธิ ๑ อยู่แล้ว, สีหะเสนาบดีแต่ก่อนก็เป็นสาวกของนิครนถ์, ท่านเหล่านี้เป็นต้น ภายหลังได้ฟังธรรมเทศนาแต่พระศาสดา ได้ความเชื่อความเลื่อมใส กลับใจมาถือพระพุทธศาสนา จะมิเป็นคนกลับกลอกใช้ไม่ได้หรือ; ถ้าพูดตามใจจะพูดอย่างไรก็ได้ ถ้าพูดตามธรรมก็ต้องอาศัยธรรมเป็นหลัก.

๓๔. ถ: มีบางคนแล้บางพวกที่ศึกษาจนเข้าใจว่าตนมีความรู้สูง เห็นว่าบิดามารดา

ไม่มีบุญคุณแก่ลูกชายหญิงอย่างไรเลย, เมื่อได้ทำให้เกิดขึ้นแล้ว ธรรมดาก็ทำให้มีความรักแล้ทะนุบำรุงรักษาจนเติบโตเท่านั้น (เห็นจะเพื่อให้สัตว์คนสืบพันธุ์อยู่ในโลกไม่ให้สูญไปเสีย อย่างสัตว์เดรัจฉาน), มารดาก็เหมือนดังกะโถนเท่านั้น: แล้ยังซ้ำอ้างว่าพระพุทธศาสนาก็สอนไปในทำนองนั้น (บอลเชวิสม?) จะเห็นอย่างไร?

๓๔. ต: เรื่องนี้ก็ยากอยู่, เพราะคนในโลกย่อมมีความรู้ความคิดความเห็นต่าง ๆ กัน. ไม่มีใครบังคับให้คนทั้งหมด มีความรู้ความคิดความเห็นเหมือนกันได้. ถ้าคนในโลกมีความรู้ความคิดความเห็นเหมือนกันหมด, โลกก็คงไม่เป็นอยู่อย่างนี้ คงจะเป็นอย่างอื่นไป แต่จะดีขึ้นหรือเลวลงอย่างไร ยากที่จะพูดถูก, ลองคิดเถิด.

แต่คนที่เห็นว่ามารดาบิดาไม่มีคุณแก่ตน แล้ไม่รู้จักบุญคุณท่านผู้มีบุญคุณแก่ตน ไม่ตั้งใจสนองบุญคุณท่านในทางที่ชอบตามสมควร เท่ากับยอมตนลงไปเสมอกับดิรัจฉาน. เพราะมีสัตว์ดิรัจฉานมากชะนิด เมื่อมีลูกก็มีความรักแล้อุตสาหะทะนุบำรุงปกป้องรักษาจนสุดความสามารถย์ของมัน, แต่เพราะมันมีความจำแล้ความรู้อย่างคนน้อยนัก, เมื่อลูกของมันเติบโตขึ้น จึงลืมกัน ไม่นับเชื่อสายกัน แล้ไม่มีปัญญาสามารถย์ที่จะตอบแทนคุณกัน ถึงมันจะรู้คุณกันบ้าง แต่บางชะนิดเช่นช้าง เขาว่ามันจำกันได้มากแล้ช่วยกันแล้กัน, สุนัขบางตัวที่มันรู้จักรักแล้รู้คุณเจ้าของ ยังอาจช่วยเจ้าของจนตัวตายก็มี. คนเราเมื่อครั้งเก่าก่อนยังเป็นชาวป่าอยู่ ก็คงเป็นคล้ายสัตว์ดิรัจฉาน, แต่เพราะมีความจำความรู้ความคิดความทำพิเศษกว่าสัตว์ดิรัจฉานมาก จึงรู้จักแล้จำกันได้มาก ทั้งรู้จักรักลูกรักพ่อแม่พี่น้องเป็นต้น รู้จักนับถือเชื่อสายกัน แล้อุปถัมภ์บำรุงกัน สนองบุญคุณกันตามสามารถย์ จึงเจริญยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉาน แล้เจริญขึ้นโดยลำดับจนบัดนี้. ครั้นมีการศึกษาการเรียนเจริญมากขึ้น, น่าจะมีความรู้ความคิดความเห็นความทำ แล้รู้จักบุญคุณกัน สนองบุญคุณกัน ทั้งช่วยสงเคราะห์กัน ในทางดีทางชอบ ยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานอย่างลิบลับ จนในที่สุดหลุดพ้นไปจากกันทีเดียว, แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่, บางคนบางพวกกลับหันเลื่อนลงไปหาภาวะเดิมอีก, ดูน่าสังเวช ส่วนที่อ้างว่า พระพุทธศาสนาก็สอนไปในทำนองเช่นนั้นเป็นการกล่าวตู่แท้: เพราะพุทธศาสนาไม่ได้สอนเช่นนั้นเลย, แต่สอนให้คนเป็นมนุษย์แล้เป็นเทวดา (สตฺถา เทวมนุสฺสานํ) ต่างหาก, แล้คนที่จะเป็นมนุษย์ก็เพราะมีธรรมของมนุษย์ มีกตัญญูกตเวทีเป็นต้น จะเป็นเทวดา ก็เพราะมีธรรมสูงยิ่งขึ้นไปตามชั้น.

๓๕. ถ: ประโยชน์โดยตรงของคนเราที่เกิดมาเพื่ออะไร ?

๓๕. ต: บางท่านเห็นว่า คือการแสวงหาความรู้จริง ๆ แต่ไม่ใช่จริงตามสมมติ. เพราะจริงตามสมมติไม่แน่นอน, แต่ก็ต้องรู้ไว้เพื่อสะดวกในการเป็นไปในโลก แลเพื่อช่วยในการแสวงหาความจริงตามธรรม. ส่วนจริงตามธรรมหรือจริงอย่างยิ่งนั้น แน่นอนแล้ไม่เสื่อมสูญเลย มีแต่เจริญยิ่งขึ้นกว่าจะถึงที่สุด. แต่การที่จะรู้ความจริงได้ ก็ต้องอาศัยจิตต์สงบตั้งมั่นด้วย, เพราะฉะนั้น พระบาลีข้อ ๑ จึงแสดงธรรมที่ควรบำเพ็ญไว้ ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา ๑ วิปัสสนาภาวนา ๑ ตามนัยพระพุทธภาษิตว่า เทฺว ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา สมโถ จ วิปสฺสนา จ ธรรม ๒ อย่าง รู้ยิ่งแล้วควรทำให้เกิด คือ สมถะแล้วิปัสสนา; ตั้งใจสงบจากความชั่วทางกายแล้วาจา เป็นส่วนศีล, ตั้งใจมั่นให้มีอารมณ์เดียวจนจิตต์แน่วแน่ เป็นส่วนสมาธิ, ตั้งใจพิจารณาตามธรรมจนเห็นแจ้งตามเป็นจริง เป็นส่วนวิปัสสนา. การบำเพ็ญสมถะแลวิปัสสนาจะเป็นไปได้ถูกต้องดี ก็ต้องอาศัยศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ จึงจำแนกพระธรรมเป็น ๓ ประเภท คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ. ผู้ต้องการศึกษาจริงต้องเลือกเรียนตามแบบแผนที่ท่านร้อยกรองไว้.

อนุโมทนา

เนื่องจากคุณเบี่ยม สุพโปฎก ได้ถึงแก่มรณกรรมลงเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๒๐ คุณเอก สุพโปฎก ผู้สามี จะจัดการประชุมเพลิงคุณเบี่ยม ฯ ผู้วายชนม์ ที่ฌาปนกิจสถานวัดประยูรวงศ ธนบุรี กรุงเทพมหานคร ในวันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑ นี้. ข้าพเจ้ากับคุณเอก สุพโปฎก มีความรักใคร่นับถือและรู้จักกันมานานแล้ว. เมื่อทราบว่า คุณเบี่ยม สุพโปฎก ผู้ภริยา วายชนม์ลง ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าใจมาก จึงขอแสดงความเสียใจแก่คุณเอก สุพโปฎก ที่ต้องสูญเสียภรรยาคู่สุขคู่ทุกข์ไป และย่อมเป็นธรรมดาของโลกตามที่องค์พระศาสดาทรงตรัสไว้ว่า มนุษย์เราหนีทุกข์ไม่พ้น ดังนั้นเราจึงต้องเผชิญหน้าต่อทุกข์ ไม่ยอมแพ้ และต้องต่อสู้ด้วยอำนาจจิตสมาธิ พิจารณาละลายความทุกข์ให้เหลือเป็นธรรมดาของสัตว์โลกทั่วไป ไม่ยินดียินร้าย เพราะถ้าเราทนอยู่ในความทุกข์ ก็ไม่ทำอะไรให้ดีขึ้น ตรงข้าม กลับมีแต่จะให้โทษโดยจะทำให้สุขภาพทรุดโทรมลง ข้าพเจ้าขอกล่าวในฐานะที่ข้าพเจ้าได้รักใคร่ชอบพอกับคุณเอก สุพโปฎก มาช้านาน.

ข้าพเจ้าขอสงบจิตอฐิษฐาน หากหนังสือชุดนี้ ทำให้ท่านผู้อ่านเกิดบุญกุศลขึ้นทางจิตใจ ขอให้ความดีและกุศลในหนังสือนี้จงเป็นปัจจัยดลบรรดาลให้ดวงวิญญาณของคุณเบี่ยม สุพโปฎก ผู้วายชนม์ จงประสบสุคติในสัมปรายภพ สมดังเจตนารมณ์ของคุณเอก สุพโปฎก และบุตรหลานญาติพี่น้องทุกท่าน เทอญ.

(ท. เลียงพิบูลย์)

๕๕๒ ถนนเพชรบุรี กรุงเทพมหานคร

วันที่ พ.ศ. ๒๕๒๑

มารศาสนา

เรื่องที่ ๕๘

วันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้รับโทรศัพท์จากเพื่อนรุ่นพี่ จากฝั่งธนบุรีบอกว่าอยากจะให้ได้พบกับเรื่องที่ประหลาดมหัศจรรย์ด้วย มีนายทหารผู้ใหญ่คนหนึ่งมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าไปพบกับท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดหนึ่งฝั่งธนบุรี

เมื่อข้าพเจ้าทราบความประสงค์เพื่อนรุ่นพี่แล้ว ตกลงนัดวันเวลาที่จะไป ครั้นถึงวันนัดจำได้ว่าเป็นวันเสาร์ ข้าพเจ้าจึงเดินทางไปที่จุดนัดพบตามวันเวลาที่ตกลง เมื่อข้าพเจ้าไปถึงบ้านคุณพี่แล้วเราก็ได้เริ่มเดินทางโดยมีนายทหารผู้นั้นพร้อมด้วยภรรยาของท่านเป็นผู้นำทาง และรถของข้าพเจ้าพร้อมทั้งคุณพี่กับภรรยาเป็นผู้ตาม

วันนั้น เราได้ไปถึงวัดและขึ้นบนกุฏิท่านเจ้าคุณแล้ว ก็ได้พบท่านผู้มีเกียรติหลายท่าน มาคอยพบท่านเจ้าคุณอยู่ก่อนแล้ว ปรากฏว่าท่านเจ้าคุณไม่อยู่ในที่นั้น ได้ทราบว่าท่านได้ลงไปฉันเพลที่ศาลาเนื่องในวันเกิดหรืองานมงคลอะไรข้าพเจ้าจำไม่ได้ เราได้รับการแนะนำให้รู้จักกับท่านที่รอคอยท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาส เมื่อได้สนทนาก็ได้ทราบว่าท่านผู้มีเกียรติเหล่านั้นได้ติดตามอ่านหนังสือ "**กฎแห่งกรรม**" หรือ "**ทำดีได้ดี**" "**ทำชั่วได้ชั่ว**" มาแล้วทุกท่าน ข้าพเจ้าตอบขอบคุณที่ท่านได้สนใจในหนังสือของข้าพเจ้าและได้ให้การสนับสนุน บนกุฏิท่านเจ้าคุณมีพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก ท่านผู้นำข้าพเจ้าไปนั้นได้ชี้ให้ดูพระพุทธรูปสององค์ขนาดเท่าคนยืนอยู่สองข้าง สูงต่ำเท่ากัน ท่านได้อธิบายว่า

"พระพุทธสององค์นี่แหละ ผมมีความประสงค์จะให้มาเห็น และทราบประวัติจากท่านเจ้าคุณหลวงพ่อ ผมจะเล่าเองก็คงจะได้เนื้อความไม่ละเอียดนัก อยากจะให้มาพบและทราบจากปากคำของหลวงพ่อ นำไปนึกไปคิดก็คงจะได้เรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อไป"

ข้าพเจ้าตอบขอบคุณที่ได้กรุณาสละเวลาที่ท่านได้เห็นประโยชน์ส่วนรวม เมื่อข้าพเจ้าได้ก้มลงกราบนมัสการพระพุทธรูปทั้งสองแล้วได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนด้วยความเคารพ และทราบถึงความศักดิ์สิทธิ์แฝงอยู่ในพระองค์ท่าน

ไม่ช้าท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสได้ขึ้นมาบนกุฎิ เมื่อได้รับคำแนะนำแล้ว ข้าพเจ้าได้นมัสการท่านด้วยความเคารพ ถามถึงพระพุทธรูป ท่านเจ้าคุณได้กรุณาชี้แจงให้ทราบ และอธิบายถึงประวัติการเป็นมาของพระพุทธรูปทั้งสอง เมื่อย้อนหลังจากวันที่ข้าพเจ้าได้ไปพบสนทนากับท่านเจ้าคุณประมาณ ๔ — ๕ ปี ได้มีผู้นำพระพุทธรูปท่อนล่างมาถวายท่าน พระพุทธรูปองค์นี้ได้ถูกเลื่อยสองท่อน ส่วนท่อนบนเขานำไปขายให้ฝรั่ง ท่านเจ้าคุณได้รับพระพุทธรูปท่อนล่างไว้ด้วยความสังเวชใจ ที่มนุษย์ในยุคนี้มีจิตใจโหดร้าย แม้พระพุทธรูปเป็นที่เคารพสักการะบูชาของชาวไทยทั้งชาติ ก็ยังทำลายเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้นึกถึงเวรกรรมบุญบาปที่จะตามสนอง มิใยที่จะมีผู้โกรธแค้น เมื่อใครรู้ใครด่า ใครรู้ใครแช่ง มนุษย์ใจร้ายเหล่านั้น จะอยู่ด้วยความสุขได้อย่างไรท่ามกลางคนสาปแช่ง

เมื่อท่านเจ้าคุณได้พระพุทธรูปท่อนล่างมาแล้ว ท่านก็ได้จัดการบูรณะ โดยจัดการหล่อพระเศียรติดต่อเชื่อมส่วนบนให้สมบูรณ์เป็นองค์พระตามเดิม แล้วตั้งไว้เคารพบูชาบนกุฎิท่าน แต่แล้วต่อมาไม่นาน ท่านผู้นำพระพุทธรูปส่วนล่างมาถวายนั้น ก็ได้นำพระพุทธรูปส่วนบนมาถวายท่านอีก แต่ท่อนล่างก็ได้บูรณะหล่อส่วนบนให้เป็นองค์พระสมบูรณ์แล้ว แต่คราวนี้เมื่อได้ส่วนบนมา ท่านก็ต้องบูรณะหล่อส่วนล่างเชื่อมติดต่อกับส่วนบนให้สมบูรณ์เช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงเกิดเป็นพระพุทธรูปยืนสององค์ ยืนเด่นอยู่บนกุฎิท่านเจ้าคุณในหมู่พระพุทธรูปจำนวนมากที่ตั้งไว้บูชา ผู้ที่ได้ขึ้นไปบนกุฎิท่านเจ้าคุณก็จะได้พบเห็นทุกท่าน

ประวัติของพระพุทธรูปยืนทั้งสองนี้มีว่า ทางพระนครได้มีผู้นำพระพุทธรูปมาเลื่อยท่อนล่างออกแล้วก็นำท่อนบนไปขายให้ฝรั่ง ซึ่งเข้ามาทำงานในประเทศไทยผู้หนึ่งเพื่อสะดวกที่จะนำออกนอกประเทศถ้าจะนำไปทั้งองค์ก็ไม่สะดวก ฉะนั้นเมื่อเลื่อยท่อนบนไปขายแล้ว ส่วนท่อนล่างก็ไม่สนใจทิ้งไว้ข้างบ้าน คนข้างบ้านเห็นแล้วก็สังเวชใจยิ่งนัก จึงขอนำมาถวายท่านเจ้าคุณที่ท่านผู้นี้เคารพ แต่เหตุการณ์ก็มิได้สุดสิ้นลงเพียงนี้

ต่อมาเวลาผ่านไป วันหนึ่ง ผู้ที่เลื่อยพระพุทธรูปไปธุระในซอยแห่งหนึ่งในเขตพระนคร เมื่อรถที่นั่งออกจากซอยก็ชนกับรถอีกคันหนึ่งอย่างแรง รถพังยับเยินลงที่ปากซอย ทำให้ฆาตกรพระพุทธรูปผู้นั้นที่นั่งมาด้วยต้องได้รับบาดเจ็บสาหัส ทำให้ผู้ที่รู้เห็นเหตุการณ์ครั้งนั้นคิดสังเวชและสงสารมิได้

เพราะเห็นท่าทางกิริยาแสดงถึงอาการปวดร้าว ไม่สามารถจะทนอยู่ได้ ดิ้นรนทุกข์ทรมาน ทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ได้พยายามช่วยเหลือผู้บาดเจ็บสาหัสผู้นั้น เพื่อรีบจัดส่งโรงพยาบาลด่วน คนป่วยบิดตัวหน้าเขียวบูดด้วยความเจ็บปวดรวดร้าว ร้องไห้ครวญครางเหมือนทารก พิษบาดแผลสาหัสทำให้คลั่งเพ้อ ร้องออกมาว่า

"ผมเจ็บปวดทนไม่ไหวแล้ว ขอกรุณาเอาเลื่อยมาเลื่อยหน้าอกที" คนป่วยร้องย้ำคำว่า "ขอเลื่อยหน้าอกที ผมทนไม่ไหวแล้ว เลื่อยหน้าอกที ๆ ๆ ผมทนไม่ได้มันทรมานเหลือเกิน"

ผู้ที่เห็นเหตุการณ์ในเวลานั้น ต่างก็รู้ว่าบุคคลเคราะห์ร้ายผู้นี้ต้องทนทุกข์ทรมานเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส จากขั้วหัวใจจนน้ำตาไหลอาบหน้า ทั้งกิริยาท่าทางและการดิ้นรนตลอดจนหน้าตาบูดเขียวก่อนร้องคำแรกก็แผ่วเบาแล้วค่อย ๆ ดังขึ้นจนที่สุดก็ตะโกนออกมา ไม่มีใครรู้ไม่มีใครทราบว่า คำพูดที่ตะโกนออกมานั้นหมายความว่าอะไรบ้าง คนคงจะเข้าใจว่าเป็นเพราะความเจ็บปวดเพ้อคลั่งอยากให้เลื่อยร่างกายออกสองท่อน เพื่อจะได้ตายเร็วเข้า เพื่อพ้นความทุกข์ทรมาน และบางคนอาจคิดว่าคงจะเป็นพิษบาดแผลทำให้หมดสติแล้วพูดอะไรออกมาโดยไม่รู้สึกตัว ฉะนั้น คำพูดจึงไม่มีความหมายสำหรับผู้ที่ยังไม่รู้เบื้องหลังชีวิตของบุคคลผู้นี้ เมื่อได้เห็นได้ยินก็เพียงให้ความสมเพชสงสารที่บุคคลผู้นี้ได้ประสพเคราะห์กรรม แล้วความรู้สึกก็ผ่านไป ไม่รู้สึกแปลกประหลาดอันใด และบางท่านที่ใจอ่อนผ่านมาก็ไม่กล้าดู ไม่กล้าฟังคำโอดครวญของคนป่วยเพราะกลัวจะเป็นลม เมื่อเห็นเลือดต้องหันหน้าไปทางอื่นรีบผ่านไป หากมีผู้ติดตามไปรู้เบื้องหลังบุคคลผู้นี้แล้วคงจะตื่นเต้นทุกคำพูดเขย่าขวัญ แทงลึกเข้าไปในความรู้สึก เพราะในชีวิตของผู้สร้างกรรมของบุคคลผู้นี้ ที่สุดก็หนีกรรมที่ตนประกอบขึ้นไม่พ้นทำให้น่าคิดในชีวิตของบุคคลทำชั่วทั่ว ๆ ไป หากได้มีได้ติดตามชีวิตบั้นปลายของบุคคลผู้นั้นก็คงจะได้โอกาสพบสิ่งแปลก ๆ และอัศจรรย์อีกมาก

เหตุการณ์เกิดขึ้นครั้งนั้น ได้ทราบถึงฝรั่งผู้ได้ซื้อพระพุทธรูปท่อนบนไว้ เมื่อได้มีผู้เล่าให้ฟังเหตุเกิดขึ้นแก่ผู้เลื่อยพระพุทธรูปฝรั่งผู้นั้นก็เกิดตกใจกลัวหวาดภัยที่อาจเกิดขึ้นแก่ตัวต่อไป จึงรีบไปพบท่านผู้นำพระพุทธรูปส่วนล่างไปถวายท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาส แล้วหวังจะมอบพระพุทธรูปส่วนบนที่ตนได้เสียเงินซื้อมาด้วยราคาสูงหวังจะส่งไปยังประเทศของ

ตน ก็ต้องเลิกล้มความคิด จึงรีบนำมอบให้ท่านผู้นั้น เพื่อจะได้นำไปถวายท่านเจ้าคุณประกอบกับท่อนล่างให้เป็นองค์พระสมบูรณ์ตามเดิม แม้จะทราบว่าท่อนล่างได้บูรณะแล้วก็อยากจะนำไปให้พ้นบ้านเพราะความกลัว และบอกว่าเข็ดแล้วจะไม่ขอแตะต้องพระพุทธ-รูปศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ทั้งได้เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในบ้านให้ฟังว่า

นับตั้งแต่แกได้นำพระพุทธรูปครึ่งองค์ที่เลื่อยครึ่งท่อนมาไว้ในบ้านเหตุการณ์แปลก ๆ ก็เกิดขึ้นในความรู้สึก แต่ก่อนที่จะนำพระ-พุทธรูปเข้ามาในบ้าน ครอบครัวของแกเคยได้รับความสุข บุตรและภรรยามีแต่ความสนุกสนานเบิกบานร่าเริง เมื่อนำพระพุทธรูปครึ่งท่อนบนเข้ามาไว้ในบ้านแล้วก็เปลี่ยนแปลงสภาพตรงกันข้าม ภายในบ้านเกิดปั่นป่วนประเดี๋ยวคนนั้นป่วยคนนี้ป่วย ไม่ว่างเว้นจากโรคภัย ความรู้สึกมีแต่ความเคร่งเครียด จิตใจไม่มีสบายอยู่ตลอดเวลา มองดูอะไรไม่ถูกใจไม่ถูกตา สิ่งที่ไม่น่ามีเรื่องก็มี มีแต่ความทุกข์หนักอยู่ในอก ไม่มีความสงบสุข มารู้ข่าวคนที่เลื่อยพระพุทธรูปขายให้ตนก่อนตายร้องตะโกนให้เลื่อยหน้าอก ก็เกิดความตกใจหวาดหวั่น นึกถึงความปั่นป่วนในครอบครัวแล้วนึกถึงพระพุทธรูปองค์นี้คงจะให้โทษแน่ เมื่อยิ่งคิดก็ยิ่งเห็นชัดเจนขึ้น และบัดนี้แกก็ยิ่งหนักใจ เมื่อได้รับความตำหนิติเตียนในการงานว่าบกพร่องไม่เหมือนแต่ก่อน ทางการต่าง-ประเทศของแกได้มีคำสั่งให้แกกลับไป แกเชื่อแน่ว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้นนี้คงเป็นด้วยอำนาจอภินิหารของพระพุทธรูปที่แกซื้อมา ไม่มีข้อสงสัย แกไม่ยอมนำพระพุทธรูปนี้ไปด้วย ฉะนั้นท่านผู้นั้นจึงรับพระพุทธรูปที่ฝรั่งฝากมาถวายท่านเจ้าคุณ แล้วท่านก็บูรณะให้สมบูรณ์อีกองค์หนึ่ง ดังที่ข้าพเจ้าได้เห็นในกุฏิของท่าน

เรื่องอภินิหารของพระพุทธรูปนี้ ข้าพ-เจ้าได้พยายามพิจารณาดูหาเหตุผล คิดแล้วคิดอีกว่าองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้นท่านมีแต่ความเมตตากรุณามุ่งหวังจะนำสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นห้วงมหันตทุกข์ หลุดพ้นเวียนว่ายตายเกิดไปสู่ความสุขสงบ พระองค์ไม่เป็นโทษภัยแก่ผู้ใด มีแต่ทรงสั่งสอนให้ประกอบแต่กรรมดี แต่เหตุใดจึงให้โทษแก่ผู้ทำลายองค์พระพุทธรูป ข้อนี้เห็นจะเป็นเหตุเพราะพวกเทพหรือเทวดาอารักษ์และวิญญาณต่าง ๆ ที่ได้รักษาองค์พระพุทธรูปเป็นผู้คอยคุ้มครองเกิดความเคียดแค้นที่มีมารศาสนามาทำ-ลายพระพุทธรูป ซึ่งเป็นที่เคารพบูชากราบไหว้ของมหาชนทั่วไปก็เป็นไปได้ นี่ก็เป็นไป

ตามกฎแห่งกรรม ใครจะทำดีทำชั่วย่อมเกิดผล แม้พระท่านจะไม่เอาโทษ ธรรมชาติของหลักกรรมก็ไม่ยกเว้น

เมื่อได้พยายามนึกถึงว่าพระพุทธศาสนาเมื่อพิจารณาดูทุกแง่ทุกมุม ก็มีแต่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขด้วยความเมตตากรุณาปราณี ไม่ว่าคนดีคนชั่วและสัตว์โลกทั้งหลาย มุ่งหวังสั่งสอนให้ประชาชนชาวโลกประกอบกรรมดีสละทิ้งความชั่ว มิได้ให้ร้ายเป็นภัยให้โทษผู้ใด ทำให้ข้าพเจ้านึกถึงครั้งหนึ่งได้เคยอ่านบันทึกของคุณพาณี รัตนสมบัติ เป็นหนังสือพิมพ์แจกในงานศพ เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๗ ข้าพเจ้ามีความสนใจเรื่องที่คุณพาณีหมดลมหายใจไปแล้วสามครั้ง ตายอย่างอวัยวะส่วนต่าง ๆ หยุดทำงานตัวเย็นชืด แต่แล้วกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมา และเหตุการณ์ที่ได้ประสบมาในระหว่างจิตดับได้เข้าไปในเขตดินแดนเมืองสวรรค์ โดยมีรถที่สวยงาม ผู้คนแวดล้อมพาไป และก่อนที่คุณพาณีจะหมดลมนั้นก็รู้ล่วงหน้าทุกครั้ง แต่สิ่งที่ประทับใจข้าพเจ้าในหนังสือฉบับนั้น ก็ตอนต้นที่คุณพาณีได้ตัดสินใจจากประสพการณ์ในนิมิตร เปลี่ยนใจจากการนับถือศาสนาคริสต์ มานับถือศาสนาพุทธด้วยแรงอธิษฐาน

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านแล้ว ก็เกิดสนใจในชีวิตอันประหลาดมหัศจรรย์ของคุณพาณีมาก รู้สึกมีความเลื่อมใสอยากจะติดตามเรื่องนี้ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถจะติดตามเรื่องนี้ได้ เพราะข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักกับญาติของคุณพาณีพอที่จะให้ความกระจ่างแจ้งในเรื่องนี้ ก็ได้แต่เก็บความสนใจเรื่องไว้ในความรู้สึก หวังคอยเวลาและโอกาสมีข้างหน้า แต่แล้วต่อมาเมื่อเทศกาลกฐินปี ๒๕๐๙ ข้าพเจ้าได้ไปงานทอดกฐินที่วัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีผู้แนะนำให้รู้จักกับคุณสาย รัตนสมบัติ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักท่านผู้นี้มาก่อนเลย นับว่าเป็นโชคดีโดยบังเอิญ ข้าพเจ้าเรียนถามถึงคุณพาณีตามที่ข้าพเจ้าได้อ่านในหนังสือบันทึกที่พิมพ์แจก และอยากทราบนอกเหนือกว่านั้น คุณสายเป็นผู้ที่คุยสนุก ได้กรุณาเล่าให้ฟังในเวลาตอนเลี้ยงอาหารเที่ยงที่บนศาลาวัดประดู่ทรงธรรมหลังจากทอดกฐินแล้ว รวมทั้งผู้มีเกียรติอีกหลายท่าน เรามีเวลาสนทนากันไม่มากนักในระหว่างอาหาร และหลังอาหารเรายังสนทนากันอีกนานแต่ยังไม่สิ้นเรื่อง

ข้าพเจ้าจะขอย่อแต่ต้นเรื่อง คือ การเปลี่ยนศาสนาของคุณพาณี เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่เป็นพิษเป็นภัยให้โทษ

แก่ใคร การที่คนใจชั่วทำลายพระพุทธรูป ที่ได้รับภัย ก็เป็นตามกฎแห่งกรรม ใครทำดีทำชั่วย่อมหนีไม่พ้นกรรมที่ทำไว้ คุณพาณีเคยอยู่โรงเรียนกินนอนมาแต่เด็ก ๆ ได้ถูกอบรมให้ถือศาสนาคริสต์ไปด้วย เมื่อกลับมาอยู่บ้านก็แยกเป็นสองศาสนา คือ มีพุทธและคริสต์ในบ้านเดียวกัน แต่ศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาเสรีก็มิได้รังเกียจ ใครจะถือศาสนาใดก็เข้ากันได้ ให้ความรักใคร่เอ็นดูเห็นอกเห็นใจเช่นเดียวกัน ไม่ลบลู่ดูหมิ่นเพราะเห็นว่าทุกศาสนาสอนให้คนทำความดี แต่คุณพาณีไม่สบายใจเพราะปัญหาเรื่องศาสนาที่ต้องแยกกันนับถือในบ้านเดียวกัน ตัดสินใจไม่ถูก เพราะมองเห็นดีทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ แต่เมื่ออยู่บ้านเดียวกันก็ควรจะถือศาสนาเดียวกันจะได้มีจิตใจร่วมสามัคคีสนิทสนมเพื่อความสุขทางครอบครัว ถ้าคนละศาสนาจะทำอะไรก็ต้องคอยระวัง เกรงว่าจะกระทบกระเทือนจิตใจกัน ต้องคอยถนอมน้ำใจกันตลอดไป คุณพาณีคิดว่า ถ้าถือศาสนาพุทธก็ควรจะถือกันทั้งบ้าน ไม่ควรจะถือแยกกัน แต่ก็คิดไม่ตกว่าจะชวนคนในบ้านให้นับถือคริสต์ทั้งหมด หรือตนเองจะร่วมนับถือพุทธด้วย แล้วคืนหนึ่งก่อนเข้านอนก็ตัดสินใจว่า คืนนี้จะขออธิษฐานให้พระพุทธเจ้าและพระเยซูเจ้าขอให้มาแสดงอภินิหารต่อสู้กัน ถ้าฝ่ายใดชนะก็จะตัดสินใจเด็ดขาดยอมนับถือศาสนานั้น ไม่มีข้อสงสัยใด ๆ อีก มุ่งหน้าปฏิบัตินับถือตลอดไป

ฉะนั้น ก่อนนอนจึงบูชาอ้อนวอนบอกกล่าวถึงความประสงค์ทั้งฝ่ายพระเยซูคริสต์และพระพุทธเจ้า ตามที่ตนปรารถนาไว้ เมื่อตัดสินใจเด็ดขาดในคืนนั้นก่อนสว่าง เกิดฝันเห็นพระสงฆ์สูงอายุห่มจีวรเก่า ๆ มายืนเทศน์อยู่ที่หัวนอนว่า

"ดูก่อนสีกา การที่จะให้พระเยซูคริสต์กับพระพุทธเจ้ามาแสดงอภินิหารหรือใช้กำลังชิงชัยต่อสู้กันนั้น ทางพระพุทธศาสนาไม่มีการสอนให้ต่อสู้ผิดศีล ศาสนาพุทธมีแต่สอนให้มีความเมตตากรุณา สอนให้จิตใจสงบจะเกิดสุข สอนให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สอนให้ละความชั่วสร้างความดี ให้ทำบุญสร้างกุศลเป็นทางละความโลภ โกรธ หลง นำไปสู่ความร่มเย็น ศาสนาพุทธมีแต่ชี้ทางให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ เพื่อกำจัดกิเลสตัณหาฟอกจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์"

รุ่งเช้า คุณพาณีได้เล่าเรื่องนี้ให้คุณแม่ฟังว่า ในฝันได้พบพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้บอกถึงศาสนาพุทธ ไม่มีการต่อสู้

มีแต่ความสงบ แต่พระเยซูคริสต์ไม่ปรากฏว่ามา

"คุณแม่บอกว่า พระท่านมาโปรดแล้วเป็นนิมิตรที่ดีควรตัดสินใจเคารพนับถือพระพุทธศาสนา" และในวันนั้นคุณแม่ก็นำตัวคุณพาณีไปที่วัดพระแก้วพร้อมด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ให้ถวายตัวเป็นลูกพระแก้วมรกต เริ่มฟังธรรมและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ได้ศึกษาธรรมและสมาธิจนเกิดอำนาจจิตขึ้นอย่างอัศจรรย์ นี่ข้าพเจ้าได้ย่อจากหนังสือและคำบอกเล่าของ คุณสาย รัตนสมบัติ

ขอเพียงยกตัวอย่างในเรื่องนี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าท่านเปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตากรุณา มีแต่ให้คุณไม่มีให้โทษร้ายต่อใคร แต่พวกทำลายพระพุทธรูปเพื่อหาประโยชน์ใส่ตนนั้นเหมือนถูกสาปถ้าได้มีโอกาสติดตามอย่างใกล้ชิด ก็จะรู้เห็นว่าพวกนี้จะทำอะไรก็ไม่เจริญรุ่งเรือง มีแต่ตกต่ำเสื่อมทรามลง บั้นปลายของชีวิตก็จะพบจุดจบด้วยกรรมตามสนอง หากยังมีผู้ใดสงสัยในเรื่องกรรม ก็ขอให้ไปนมัสการพระคุณเจ้าท่านเจ้าอาวาสวัดโพนิมิตฝั่งธนบุรี ท่านเจ้าอาวาสผู้ทรงคุณธรรมสูงพร้อมด้วยเมตตากรุณาคงจะประทานความรู้เรื่องราวเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้วหลายเรื่อง และจะได้นมัสการพระพุทธรูปยืนสององค์ ซึ่งอยู่บนกุฏิของท่านเป็นต้นเรื่องที่ข้าพเจ้านำมาเล่า เมื่อรู้เรื่องของกรรมดีแล้วจะได้มีโอกาสสำรวมสติ ตั้งใจเป็นสมาธิ และระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ด้วยอำนาจกุศล จิตใจเราผ่องใสเกิดความร่มเย็นเป็นศิริมงคลแก่ตัวเอง ด้วยหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้มีความสงบสุขตลอดไป.

สวัสดี

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺส

ขอความนบนอบ (อย่างสูงสุด) จงมีแด่พระรัตนตรัย

(ซึ่งยังผู้เข้าถึงให้มีความเจริญใจเป็นนิตย์)

"สางชัฎ"

พุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักยอมรับความโง่เขลา และความอ่อนแอ

รู้จักตนเอง และรู้จักโลกตามสภาวธรรมที่เป็นจริง

รู้จักวิธีพัฒนาตนเอง เพื่อทำลายความโง่เขลาให้หมดไปตามขั้นตอนแห่งไตรสิกขาอันได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นปัจจัยต่อกันและกัน ตลอดเวลาแห่งการฝึกฝนปฏิบัติธรรม

อบรมบ่มจิตให้เกิดความเข้มแข็งเพียงพอแก่การทำลายอัตตา ที่ก่อให้เกิด กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นตัวการที่ทำให้เกิดปัญหาชีวิต ต้องเวียนว่ายตายเกิดในห้วงแห่งทุกข์

ความอ่อนแอนั้น เป็นโรคทางใจ

โปรดพิจารณาพระพุทธพจน์ที่อัญเชิญมาแสดง ดังต่อไปนี้

"โรคมี ๒ ชนิด โรคทางกาย ๑ โรคทางใจ ๑ สัตว์โลกที่ยืนยันได้ว่า ตนไม่มีโรคทางกายเลยตลอด ๒ ปี ๓ ปี ๔ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี ๔๐ ปี ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี ก็มีอยู่ แต่ผู้ที่จะยืนยันได้ว่า ตนไม่มีโรคทางใจเลย แม้ชั่วเวลาเพียงครู่หนึ่งเท่านั้น หาได้ยากในโลก ยกเว้นพระขีณาศพ (ผู้สิ้นอาสวะแล้ว) ทั้งหลาย"

การรักษาโรคทางกาย เป็นหน้าที่ของแพทย์

การรักษาโรคทางใจ เป็นหน้าที่ของตนเอง

พุทธศาสนาอุบัติในโลกที่เต็มไปด้วยอันตราย ที่คอยบั่นทอนความสุขและชีวิตของมนุษย์รวมทั้งสัตว์โลกทั้งมวลเป็นอันตรายที่เกิดจาก

ภัยธรรมชาติ รวมทั้งความไม่สมดุลย์ที่เป็นมหันตภัยโดยมนุษย์ก่อขึ้นเอง

การประหัตประหารกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์อื่น ๆ และมนุษย์กับวัตถุ

ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความหวั่นไหวในเวทนา

พฤติกรรมที่เป็นไปตามแรงของกิเลส ตัณหา อุปาทาน

วิบากแห่งกรรม

ความไม่เที่ยง ผันแปรไปตามเหตุปัจจัยที่มนุษย์ไม่สามารถกำหนด ควบคุม หรือบงการให้ชีวิตอยู่ในอำนาจเพื่อสนองตนเองได้เสมอไป

ความหลงรักตนเองอย่างเหนียวแน่นเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอันตรายแก่ตนเองและผู้อื่น

ลุกลามไปถึงสังคม ประเทศชาติ บางครั้งกระทบกระเทือนไปทั่วโลก

ทุกซอกทุกมุมของโลกนี้ จึงเต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้ง ความยุ่งยาก ความกดดัน ความไม่สมหวัง

ทำให้เดือดร้อน ล้วนแต่เป็นความทุกข์ทั้งสิ้น

พระบรมศาสดา อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงค้นพบวิธีการที่จะขจัดความทุกข์ของชีวิตได้ จึงทรงแสดงพุทธธรรมไว้เป็นสรณะแก่โลก ดังนี้

ทรงแสดงสัจจธรรม

เป็นการเปิดเผยความหมายที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์และสัตว์โลกทั้งมวล ให้เห็นสภาวธรรมที่เป็นจริงตามธรรมชาติ

สัจจธรรมช่วยทำลายการเห็นผิด เพราะ

การเห็นผิดเป็นปัจจัยให้เกิดการเข้าใจผิด

การเข้าใจผิดเป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมที่ผิด ๆ

พฤติกรรมที่ผิด ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นด้วย บางครั้งเป็นการสูญเสียอันมหาศาล เช่น การหยุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วยการทิ้งระเบิดปรมาณูที่ญี่ปุ่น หรือการเสียเอกราชของชาติไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

ทรงแสดงจริยธรรม

เป็นการเสนอวิธีการดำรงชีวิตส่วนตัว การบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

จริยธรรมช่วยให้มนุษย์มีคุณค่า

รู้จักใช้สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบตามทำนองคลองธรรม

เป็นการลดปัญหาที่มีอยู่แล้วให้หมดไป

ไม่สร้างปัญหาใหม่เพิ่มความยุ่งยากอีก

เมื่อปัญหาน้อยลง ชีวิตส่วนตัวและส่วนรวมย่อมสงบ

ความสงบเป็นปัจจัยให้เกิดความเจริญ

ความผาสุกย่อมเกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นประเทศ และเป็นโลก

ทรงแสดงโลกุตตรธรรม

เป็นการชี้แนะแนวทางสายกลาง— "มัชฌิมาปฏิปทา"

ซึ่งเป็นวิถีทางพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าต่อไปถึงขั้นปัญญาวิมุตติ หรือรวมทั้งเจโตวิมุตติด้วย โดยวิธีการฝึกฝนกรรมฐาน ตามขบวนการของกลุ่มธรรมที่จะนำไปสู่การบรรลุมรรค-ผล นิพพาน ตามขีดความสามารถของแต่ละบุค-คล

โลกุตตรธรรมนำชีวิตเข้าถึงวิมุตติ

ช่วยพัฒนาชีวิตให้พ้นจากความโง่เขลาและความอ่อนแอ มีปัญญาที่จะขจัดโรคทางใจให้หมดไปโดยสิ้นเชิง มีความถึงพร้อมที่จะเผชิญ และขจัดปัญหาทั้งมวลอย่างมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพ มีความเป็นอยู่อย่างอิสระเสรีไม่ติดข้องหรือตกเป็นทาสของสิ่งใดเลย สามารถใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งแก่โลกด้วยการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระ-บรมศาสดา เผยแผ่ความรู้จริงแก่ผู้ไม่รู้ต่อไป

จนกว่า...จะถึงวันสำคัญที่สุดของชีวิต เมื่อเบญจขันธ์ต้องดับสลายไปตามธรรมชาติ รอบแห่งวัฏฏะย่อมสุดสิ้นลง ไม่ต้องเกิด...แก่...เจ็บ...ตายชั่วนิรันดร

"เตโช"

ศิลปในการลดความทุกข์

ความสุขนั้นไม่ต้องแสวงหาก็ได้ เราเป็นแต่เพียงลดความทุกข์ให้น้อยลง ความสุขก็จะเพิ่มขึ้น เหมือนความร้อนที่ลดลงมากเท่าใด ความเย็นก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น.

ความอยากทำให้ใจเร่าร้อน เมื่อลดความอยากลงได้มากเท่าใด ใจก็เย็นมากขึ้นเท่านั้น เมื่อใดใจอยาก เมื่อนั้นมีความดิ้นรน ยิ่งดิ้นมาก ยิ่งแปดเปื้อนมาก ตรงกันข้าม สงบมาก เยือกเย็นมาก ใจผ่องใสมาก สุขมาก

เพื่อความสบายใจของตนเอง ผู้ฉลาดจึงไม่ควรผูกเวรกับใคร ๆ จงจำแต่ความดีของผู้อื่นที่ทำแก่ตน อย่าจำความร้ายที่เขาก่อ เพราะไม่เป็นประโยชน์แก่จิตใจ.

จากของเก่า

....

ผู้รวบรวม

พิมพ์ที่ ห.จ.ก. กิตติวรรณ (แผนกการพิมพ์) ๗๔/๒๐ ถนนรองเมือง ปทุมวัน กรุงเทพฯ ๕ ๕๘๘๕๑๙๐
นายทรงเกียรติ เมณฑกา ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๑

คติเตือนใจ

พระคุณเจ้า พระวินัยโกศล

วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่

ถ้าต้องการความสบาย	*ให้ขวนขวายทำความดี*
ถ้าต้องการเป็นเศรษฐี	*ให้มีการประหยัด*
ถ้าต้องการสมบัติ	*ให้มีความกตัญญู*
ถ้าต้องการความรู้	*ให้คบบัณฑิต*
ถ้าต้องการมิตร	*ให้มีการเสียสละ*
ถ้าต้องการพละ	*ให้บริหารร่างกาย*
ถ้าต้องการเป็นนาย	*ให้มีความยุติธรรม*
ถ้าต้องการอุปถัมภ์	*ให้รู้จักเจียมตน*
ถ้าต้องการให้งานมีผล	*ให้มีความหมั่น*
ถ้าต้องการให้เรื่องมันสั้น	*ให้หยุดพูด.*